

A FOGLALKOZTATOTTSÁG TERÜLETI ALAKULÁSA

DR. LENGYEL LÁSZLÓ

Az ország népességének foglalkoztatottsági viszonyaiban bekövetkezett alapvető változásokat a Központi Statisztikai Hivatal által évenként, az év első napjára vonatkozóan összeállított munkaerőmérlegek folyamatosan regisztrálják. Hosszabb időszakonként (3—5 évenként) indokolt azonban az országos változások alapirányzatainak és mértékének, a változások körülményeinek, okainak és következményeinek megyék, megyecsoportok, tájegységek szerinti differenciált áttekintése is. Ilyen áttekintés módot nyújt — többek között — annak a nyomon követésére, hogy a termelőerők munkaerőn kívüli részének (a termelőeszközöknek) területi elhelyezkedése, illetve annak változása hogyan alakította a munkaerő területi elhelyezkedését, hogy az egyes megyék, területek munkaerőhiánya, illetve -feleslege következtében milyen mértékű volt a népesség megyék (területek) közötti vándorlása.

Nagyban-egészében ezeket a körülményeket kívánta megvilágítani a Központi Statisztikai Hivatalnak a jelen tanulmány alapját képező jelentése,¹ mely az 1966. január 1-i eszmei időpontra vonatkozó adatfelvétel eredményein túl az 1949. és az 1960. január 1-i időpontra korábban összeállított megyei munkaerőmérlegek adatait is tartalmazza.

I. NÉPESSÉG — MUNKAERŐFORRÁS — FOGLALKOZTATOTTSÁGI SZINT

A múltból a termelőerők kedvezőtlen egyenlőtlen területi elhelyezkedését örököltük. A felszabadulás utáni újjáépítés és az ezt követő hatalmas iparosítási program végrehajtása során célul tűztük ki az egyenletesebb eloszlást; ennek során egyes, korábban elmaradt területeken ipari centrumokat hoztunk létre. A munkaerőforrás és a munkaerő-szükséglet tekintetében az egyes megyék, területek mérlegszerű egyensúlya azonban csak kismértékben változott: lényegesen magasabb átlagos foglalkoztatási szinten bár, de lényegében fennmaradtak a korábbi egyenlőtlenségek. Az ország gyors fejlődésének legfontosabb emelője ugyanis a fejlett nagyipar megteremtése volt, amit elsősorban a már meglévő ipari centrumok fejlesztésével lehetett a legkönnyebben elérni. A száz-
ezres nagyságrendben létesített ilyen új munkahelyek munkaerő-szükségletét a már korábban is viszonylag erősebben foglalkoztatott terület népessége termé-

¹ Munkaerőhelyzet megyék szerint 1949—1966. Statisztikai Időszaki Közlemények. 110. köt. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1967. 126 old.

szetszerűleg nem tudta teljességében kielégíteni, ezért ezekre a területekre megindult a kevésbé fejlett, illetőleg fejlesztett területek népessége.

A mondottak következtében egyes területek népessége — a természetes szaporodás alakulásától szinte függetlenül — jelentősen növekedett, másoké pedig az elvándorlások miatt jelentősen csökkent.

1. A népesség számának alakulása

Az országos népességszám alakulását (a külső vándorlások egyenlege ebből a szempontból elhanyagolható, 1,7 százalék) szinte kizárólag a népesség természetes szaporodása határozta meg. Az egyes megyéket tekintve azonban más a helyzet: előfordult egyfelől, hogy a népesség száma a természetes szaporodásnak az országos átlagot meghaladó üteme ellenére is csökkent, másfelől, hogy a népesség száma minimális, messze az országos átlag alatti természetes szaporodás mellett is jelentősen növekedett. A népességszám és a természetes szaporodás eltérő nagyságrendű (egyes esetekben eltérő irányú) változása közötti különbséget a népesség belső (megyék közötti) vándorlásának pozitív vagy negatív egyenlege alakította ki.

Míg az ország össznépessége 10 százalékkal nőtt, Budapest és Pest megye népességszáma együttesen több mint egyötödével növekedett, holott a természetes szaporodás e területen jóval az országos átlag alatt volt. Ugyanakkor az alföldi, illetve a mezőgazdasági megyék népessége az országos átlagnál magasabb természetes szaporodás ellenére a 15—16 százalékos negatív vándorlási egyenleg következtében csökkent. A Nyírségben például az elvándorlás a népesség számának több mint egyötödét megmozdította.

A számítások szerint a népesség számának alakulása és a természetes szaporodás közötti korrelációs együttható (r) értéke 0,32, a népességszám és a népesség belső (megyék közötti) vándorlása közötti korrelációs együttható értéke pedig 0,92.

Az 1949 és 1966 közötti vándorlási egyenleget egyes megyék szerint vizsgálva kitűnik, hogy a népesség belső vándorlása általában elsősorban a már korábban is fejlettebb területekre irányult. A számítások szerint az 1949. évi iparosodottsági szint (a 100 lakosra jutó ipari-építőipari keresők száma) és az 1949—1966 közötti vándorlási egyenleg között viszonylag erős pozitív korreláció ($r = +0,78$) áll fenn.

Az alföldi, illetve a mezőgazdasági jellegű megyékben, ahol a természetes szaporodás az országos átlagnál nagyobb, a belső vándorlás — ennél is nagyobb — negatív egyenlege végső soron a népesség számának a csökkenését eredményezte. (Lásd az 1. táblát.)

Budapesten a népesség száma a nagyon alacsony természetes szaporodás mellett — túlnyomó (négyötöd) részben a magas pozitív vándorlási egyenleg következtében — az országos átlagnál lényegesen gyorsabban nőtt. Ezzel Budapest népessége az ország össznépességén belül az 1949. évi 17 százalékról 1966-ra 19 százalékra nőtt. A főváros népességének az országos átlagot lényegesen meghaladó ütemű növekedése részben természetes velejárója volt a technikai haladás nyomán bekövetkező, világméretben folyó urbanizálódási folyamatnak. (Ennek jelei más vonatkozásban is kimutathatók, amennyiben 1949 és 1966 között a 40 000 lakosnál nagyobb városok létszáma a népesség országosan 10 százalékos növekedésén belül több mint 30 százalékkal növekedett.) Másrészt azonban a főváros túlméretezettségére utalnak a 2. táblában közölt főbb adatok.

1. tábla

A népességszám változása, 1949—1966

Megye-csoport	A népesség száma 1966. január 1-én (ezer fő)	A népességszám változása 1949 és 1966 között (százalék)	Ebből:	
			a természetes szaporodás	a vándorlási egyenleg
Budapest – Pest megye	2 800	+ 22,9	+ 6,8	+ 16,1
Északnyugat-Dunántúl	2 033	+ 14,5	+ 14,8	- 0,3
Dél-Dunántúl	1 031	+ 3,6	+ 8,9	- 5,3
Észak-Magyarország	1 343	+ 15,7	+ 16,0	- 0,3
Alföld	2 953	- 1,4	+ 14,0	- 15,4
<i>Összesen</i>	10 160	+ 10,4	+ 12,1	- 1,7

2. tábla

A főváros és a nagyvárosok népességének aránya néhány országban

Ország (év)	Az ország népességéből a fővárosban élők aránya (százalék)	Az ország 4 legnagyobb létszámú városának népessége a főváros népességének százalékában
Anglia (1964)	15	35
Csehszlovákia (1965)	7	98
Franciaország (1962)	18	37
Lengyelország (1965)	4	174
Magyarország (1966)	19	29
Olaszország (1961)	4	209
Románia (1965)	7	57
Szovjetunió (1964)	3	110
Egyesült Államok (1960)	1	1509
Japán (1962)	11	63

2. A munkaerőforrás alakulása

A népesség számának 10, a munkaképes korú népesség számának 5 százalékos növekedése ellenére a foglalkoztatható népesség (a munkaerőforrás) az elmúlt 16 év alatt országosan mintegy 140 000 fővel (2,3 százalékkal) csökkent.

A csökkenés több tényező változásának együttes eredményeként következett be. Ezek közül a legszámottevőbb az volt, hogy jelentősen (több mint két és félszeresre) nőtt a munkaképes korú tanulók száma, s hogy ez a növekedés meghaladta a munkaképes korú népesség számának abszolút növekedését, továbbá, hogy elsősorban a mezőgazdasági keresők nyugdíjazása miatt számottevően (kéreken 70 000 fővel) csökkent a munkaképes kornál idősebb aktív keresők száma.

Az egyes megyék *munkaképes korú népességének* 1949—1966. évek közötti változását a népesség megyék közötti vándorlásának az iránya és mértéke szabta meg. Ennek következtében Budapesten, Északnyugat-Dunántúl, Észak-Magyarország megyéiben, vagyis az inkább iparosodott területeken, ahová a népesség vándorlása irányult, illetve ahonnan az elvándorlás aránya kisebb volt, a munkaerőforrás — az országosan bekövetkezett 2,3 százalékos csökkenés elle-

nére is — 10—15 százalékkal nőtt, vagy jóval kisebb mértékben csökkent, mint az Alföld és Dél-Dunántúl mezőgazdasági jellegű megyéiben, ahol a munkaerőforrás 10—15 százalékkal csökkent.

A *tanulók száma* — érthető módon — minden területen jelentősen emelkedett, mivel a továbbtanulási lehetőség szempontjából a megyék között nincsenek jelentős eltérések. Természetes, hogy Budapesten vagy azokban a megyékben, ahol az oktatási intézmények inkább tömörülnek, a környező területeken lakó fiatalok helyzete előnyösebb. A munkaképes korú tanulóknak több mint a felét azonban az általános iskolákban (110 000 fő), illetve a középiskolákban (240 000 fő) tanulók száma adja, ezek az iskolák pedig az ország minden területén megtalálhatók. A szakmunkásképzés és főleg a felsőfokú képzés területileg már jóval koncentráltabban történik. A diákotthoni férőhelyek egyre növekvő száma azonban — elősegítve a távolabbi területeken lakók továbbtanulását — e koncentráció hatását részben ellensúlyozza.

Az *idős aktív keresők* számának országosan 13 százalékos, mintegy 70 000 fős csökkenése, amely az 1960 után történt nagyarányú mezőgazdasági nyugdíjazások következménye, az ország majdnem minden területét érintette. Az idős aktív keresők száma Budapesten, Nógrád, Bács-Kiskun és Szabolcs-Szatmár megyékben nem változott, a többi területen kisebb-nagyobb mértékben, 10—30 százalék között csökkent.

A *munkaképes korú nyugdíjasok* országosan 23 százalékos, mintegy 20 000 fős növekedése a megyék túlnyomó többségében csökkentette a munkaerőforrást.

3. tábla

A munkaerőforrás nagyságát befolyásoló tényezők változása, 1949—1966

Munkacsoport	A munkaerőforrás		A munkaképes korú népesség		Ebből:		
	1949.	1966.	számának növekedése (+), illetve csökkenése (-) az 1949—1966. évek között	tanulók	munkaképes korú nyugdíjasok	az idős aktív keresők	
	január 1.	(ezer fő)					(százalék)
Budapest — Pest megye ...	1516	1684	+ 11,1	+ 17,2	+ 127,2	- 13,1	- 0,6
Északnyugat-Dunántúl ...	1137	1154	+ 1,6	+ 10,4	+ 171,2	+ 50,4	- 17,5
Dél-Dunántúl	653	583	- 10,7	- 2,7	+ 172,6	+ 62,1	- 23,4
Észak-Magyarország	742	768	+ 3,5	+ 11,4	+ 165,2	+ 62,6	- 10,3
Alföld	1927	1648	- 14,5	- 7,7	+ 169,3	+ 34,1	- 16,1
<i>Összesen</i>	<i>5975</i>	<i>5837</i>	<i>- 2,3</i>	<i>+ 5,2</i>	<i>+ 155,1</i>	<i>+ 24,1</i>	<i>- 13,2</i>

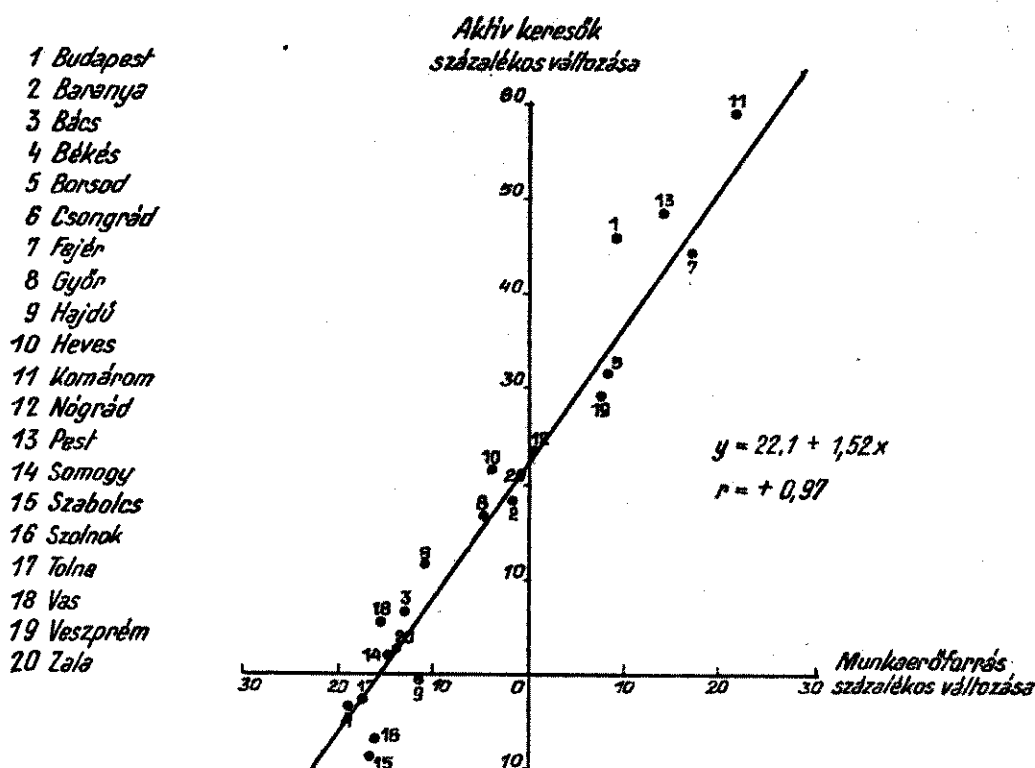
A munkaerőforrás relatív változását megyék szerint az 1. ábra szemlélteti.

3. A munkaerőforrás felhasználása, a foglalkoztatottsági színvonal

A népesség területek közötti megoszlásának említett nagy változásai sem egyenlítették ki a foglalkoztatottság korábbi különbségeit, sőt a foglalkoztatottsági arány bizonyos tekintetben nem egyenletesebb, hanem a korábbinál még egyenlőtlenebb lett. (Ez természetesen elsősorban a mezőgazdaságban foglalkoztatottak arányának rendkívül gyors csökkenésére vezethető vissza, ami nyilvánvalóan nagyon különbözőképpen hatott Budapesten és az ország többi részében.) Végső soron 1966-ban a Budapesten lakó keresők az ország összes kere-

Azokban a megyékben, amelyekben a munkaerőforrás nőtt, általában növekedett a foglalkoztatottság is, úgyszintén, ahol nőtt a foglalkoztatottság, — a belső vándorlások következtében — növekedett a munkaerőforrás is. Bekövetkeztek azonban az előbbiektől eltérő változások is: egyes megyékben a munkaerőforrás csökkenése esetén is növekedett az aktív keresők száma.² Ezekben a megyékben a növekedés azonban jóval kisebb volt, mint azokban, amelyekben a munkaerőforrás is nőtt.

2. ábra. A munkaerőforrás és az aktív keresők arányának változása (1949—1966)

A foglalkoztatottság számottevő bővülése nyomán 1949 és 1966 között a 100 aktív keresőre jutó eltartottak száma országosan 132-ről 113-ra, mintegy 15 százalékkal csökkent. Ennek az életszínvonal szempontjából fontos mutatószámnak az alakulása az ország egyes területein rendkívül különböző volt: Budapesten a csökkenés közel 30 százalékot tett ki, a mezőgazdasági jellegű megyékben alig változott (mindössze 1,6 százalékkal csökkent), Szabolcs, Szolnok és Hajdú megyékben pedig a kereső-eltartott arány 1949 és 1966 között — egyfelől a magasabb természetes szaporodás, másfelől a csak másutt munkához jutó kereső népesség elvándorlása következtében — kifejezetten romlott. (Lásd az 5. táblát.)

Míg az életszínvonal szempontjából a foglalkoztatottak és a nem keresők közti arány a leglényegesebb („kereső-eltartott arány”), addig foglalkoztatás-politikai szempontból a foglalkoztatottak és a foglalkoztatható népesség közti arány mond legtöbbit. A munkaerőforráson belül az aktív keresők aránya, mely valamennyi megyében és területen javult, országosan 23 százalékkal nőtt. Ezen belül azonban a növekedés Budapesten 33 százalék, a mezőgazdasági megyékben pedig jóval kisebb, 17 százalék volt. Az ipari és a vegyes jellegű megyékben a növekedés az országos átlaggal nagyjából egyezően alakult.

² Itt és a továbbiakban az aktív keresőkön a megyében, a területen lakó aktív keresőket kell érteni.

5. tábla

A 100 aktív keresőre jutó eltartottak* száma

Megyék	1949.	1966.
	január 1-én	
Budapest	113,0	79,4
Baranya	134,0	125,6
Bács-Kiskun	126,4	104,2
Békés	130,0	124,8
Borsod-Abaúj-Zemplén	149,2	129,6
Csongrád	123,1	102,5
Fejér	141,3	117,4
Győr-Sopron	133,0	115,6
Hajdú-Bihar	141,5	151,3
Heves	140,3	116,0
Komárom	156,5	118,2
Nógrád	154,6	127,2
Pest	145,8	104,0
Somogy	127,4	121,6
Szabolcs-Szatmár	133,5	153,6
Szolnok	132,1	145,8
Tolna	134,9	130,4
Vas	136,7	119,2
Veszprém	138,1	121,5
Zala	123,3	116,3
<i>Összesen</i>	<i>131,9</i>	<i>112,5</i>

* Eltartottak és inaktív keresők együtt.

II. A FOGLALKOZTATOTTSÁG NÉPGAZDASÁGI ÁGAK ÉS NEMEK SZERINT

A gazdasági növekedést gyorsító technikai fejlődés nyomán a foglalkoztatottak ágazati struktúrája szinte valamennyi ország gazdaságában jelentős mértékben átalakul. A foglalkoztatottsági struktúra változásának alaptendenciája minden országban az, hogy csökken a mezőgazdasági keresők száma és aránya. Ezzel egyidejűleg történelmileg az első időszakban az ipari-építőipari keresők száma és aránya nő, bizonyos szint elérése után pedig a szolgáltató jellegű ágazatoké.³ Ez a folyamat az adott ország gazdasági fejlettségétől függően természetesen eltérő módon és mértékben, különböző gyorsasággal megy végbe.

Magyarország foglalkoztatottsági szerkezetében a századfordulótól 1949-ig csak nagyon kismértékű változás történt: a XX. század első öt évtizedében a foglalkoztatottaknak még több mint a fele a mezőgazdaságban dolgozott. Az 1949 után meggyorsuló gazdasági fejlődés nyomán — mindössze 16 év alatt — a foglalkoztatottak népgazdasági ági összetétele olyan változáson ment keresztül, melyhez sok országban több évtizedre volt szükség. Az iparban-építőiparban foglalkoztatottak száma megkétszereződött, aránya 21 százalékról 38 százalékra növekedett, míg a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya 55 százalékról 31 százalékra csökkent. A szolgáltatás jellegű ágak aránya is nőtt: 24 százalékról 31 százalékra.

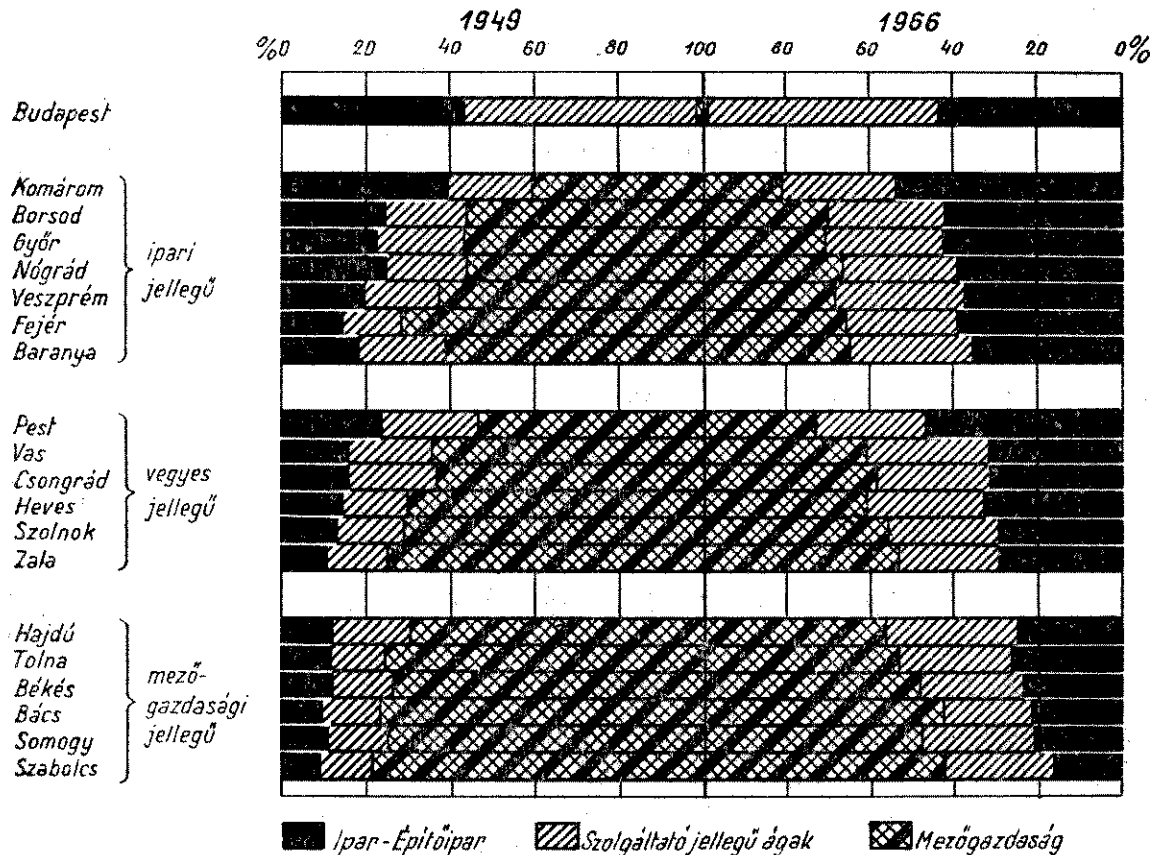
³ A szolgáltató jellegű ágak csoportja a közlekedési, a kereskedelmi és a nem termelő ágakat tartalmazza.

1. A foglalkoztatottság ágazati struktúrájának átalakulása

Az ország foglalkoztatottsági szerkezetében végbement átalakulásnak megfelelően a foglalkoztatottak népgazdasági ági megoszlása 1949—1966 között az egyes megyékben különbözőképpen változott. 1949-ben a megyékben a mezőgazdasági jelleg dominált, 1966-ban pedig a megyék jelentős részében az ipari-építőipari, illetve a szolgáltató jellegű ágak kerültek előtérbe.

1949-ben Budapesten és Komárom megyén kívül nem volt az országban olyan megye, ahol az iparban-építőiparban foglalkoztatottak aránya meghaladta volna a 25 százalékot. 1966-ban négy megye kivételével mindenütt több volt ez az arány mint 25 százalék, sőt 7 megyében az ipari-építőipari foglalkoztatottak aránya a 35 százalékot is meghaladta. Budapesten és Komárom megyében pedig 1966-ban a foglalkoztatottaknak több mint a fele az iparban-építőiparban dolgozott.

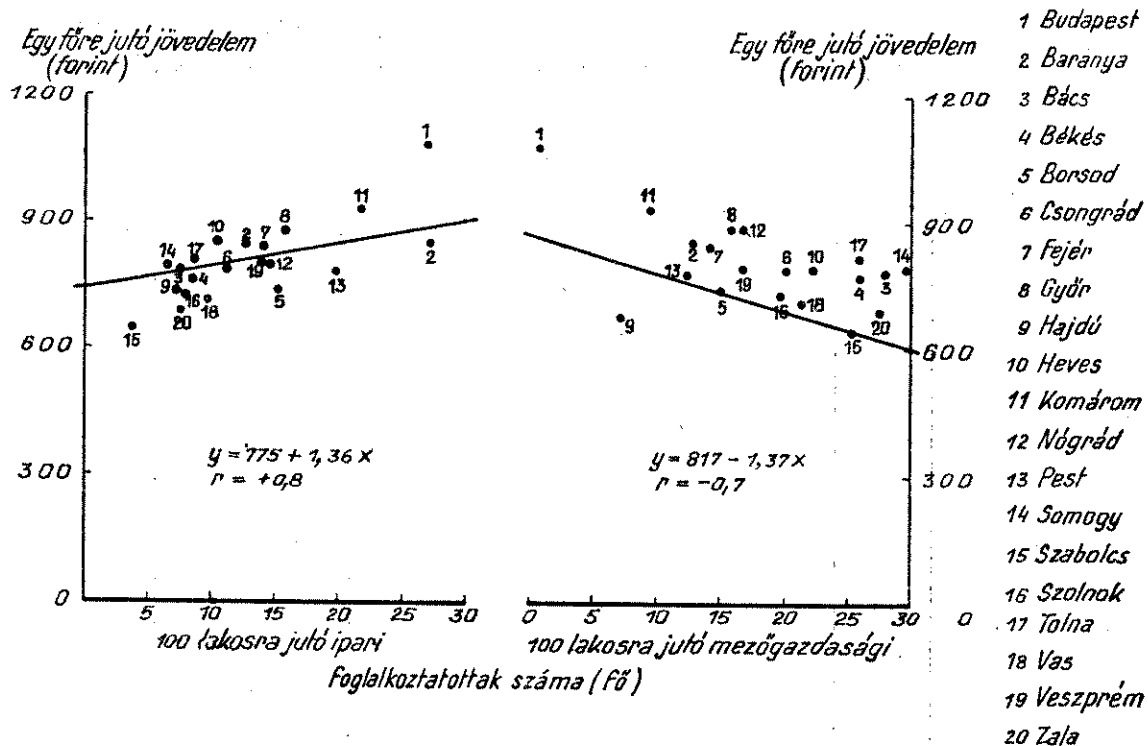
3. ábra. A foglalkoztatottak népgazdasági ági megoszlása megyénként 1949-ben és 1966-ban

Az egyes megyékben foglalkoztatottak népgazdasági ágankénti megoszlása érdeklődésre tarthat számot a megye lakosainak jövedelmi viszonyai és életszínvonala szempontjából is, tekintettel arra, hogy az egyes megyékben az egy főre jutó jövedelem nagysága és a 100 lakosra jutó mezőgazdasági, illetve ipari foglalkoztatottak száma között szoros a korreláció. A számítások⁴ azt mutatják, hogy minél többen dolgoznak a megye lakosaiból a mezőgazdaságban, annál kevesebb, illetve minél többen dolgoznak az iparban, annál több a megyében az egy főre jutó jövedelem ($r = -0,7$, illetve $r = 0,8$). A Budapest és 19 megye adatai alapján végzett számítások eredményét — az y egyeneseket — mutatja a 4. ábra.

⁴ A társadalmi rétegződés vizsgálata céljából 15 000 háztartás körében 1963-ban végrehajtott felvétel adataiból számítva.

4. ábra. Az ipari, illetve a mezőgazdasági keresők aránya és az egy főre jutó jövedelem, 1963

2. A foglalkoztatottak száma főbb ágazati csoportok szerint

Az elmúlt 16 év alatti strukturális változást megyénként vizsgálva azt találjuk, hogy az ipari-építőipari ágak aránya általában 1966-ban is azokban a megyékben volt nagyobb, amelyekben 1949-ben.

Az iparban és az építőiparban foglalkoztatottak száma 1949 és 1966 között több mint egymillió fővel nőtt. Ez a növekedés az ország valamennyi megyéjét érintette.

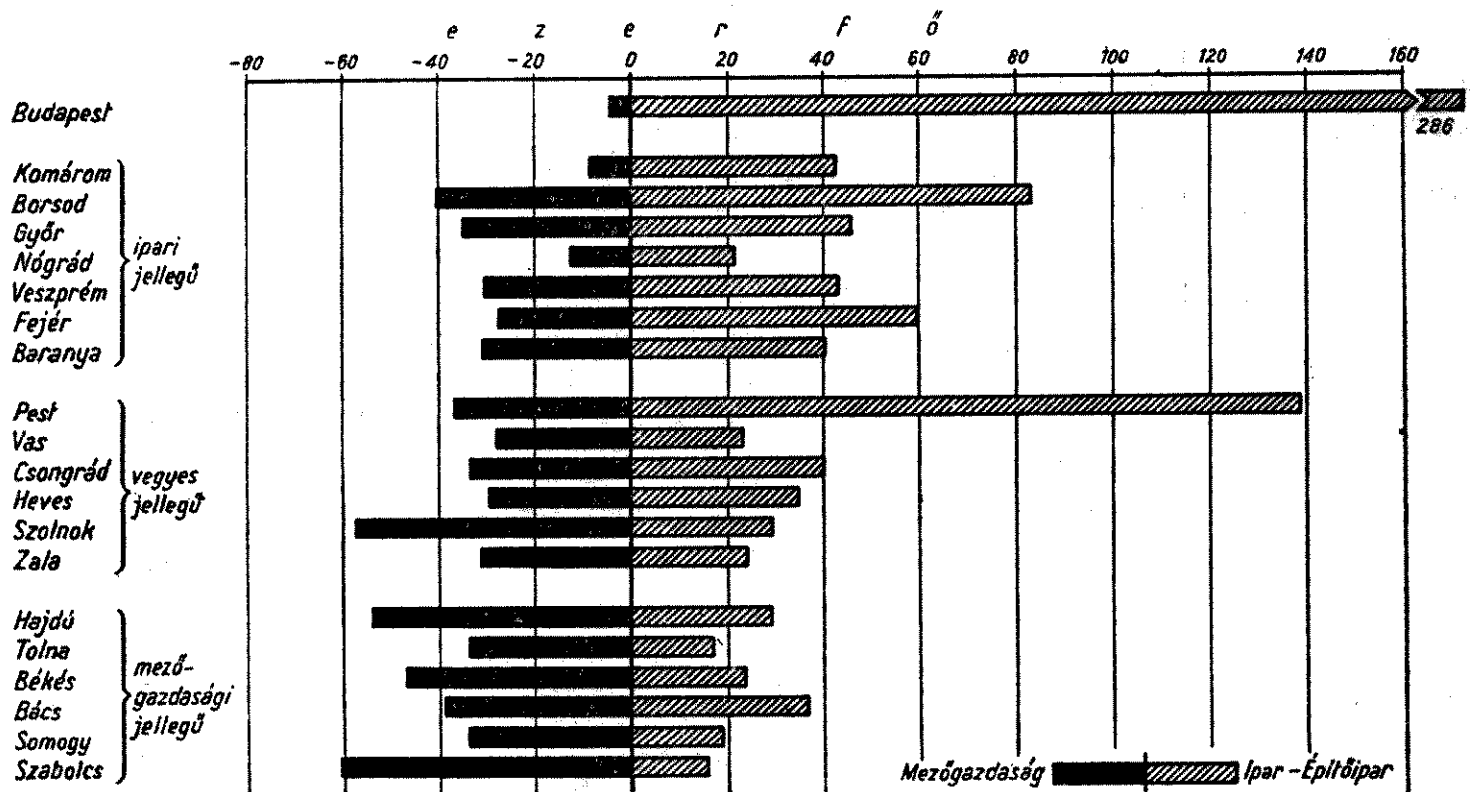
Az ipari-építőipari aktív keresők számának növekedése Budapesten volt a legnagyobb, ahová az összes növekedésnek közel 30 százaléka jutott. Ezt tovább növeli még a Pest megyére eső 13 százalékos, hiszen az itt lakó ipari keresők nagy része is Budapesten dolgozik.

Nagyobb mértékű növekedés azokban a megyékben következett be, amelyek már 1949-ben is iparosodottabbak voltak. Ennek következtében a 100 lakosra jutó ipari-építőipari aktív keresők megyénkénti számának szóródása az 1949—1966. évek között 2,8-ról 4,7-re növekedett. A 100 lakosra jutó ipari-építőipari aktív keresők száma országosan (9,3-ról 18,8-ra) 9,5 fővel nőtt. Ezen belül az iparosodottabb megyékben a növekedés általában 10 fő fölött — Pest megyében a legnagyobb, 14,6 fő — volt. A mezőgazdasági jellegű megyékben a 100 lakosra jutó ipari-építőipari aktív keresők számának növekedése átlagosan alig haladta meg az 5 főt — Szabolcs-Szatmár megyében a legalacsonyabb, mindössze 2,9 fő volt.

A iparosodottabb megyék nemcsak a saját területükön élő munkaerőre, hanem a környező, sőt távolabbi — nem vagy kevésbé fejlesztett — megyék népességére is vonzó hatást gyakoroltak. Az 1949—1966 között jobban iparosított megyék mezőgazdaságából felszabaduló munkaerő nem biztosította az egyre növekvő munkaerő-szükségletet és nem lehetett kielégíteni ezt a szükségletet a megyében élő még munkába állítható mezőgazdaságon kívüli népességből sem. Ebben az időszakban a beruházások, s a beruházások révén létrehozott ipari létesítmények elsősorban férfi munkaerőt igényeltek. A mezőgazdasági jellegű

megyékben, ahol nagyobb mértékű beruházások nem voltak, a mezőgazdasági férfi munkaerő jelentős részét az erősen iparosodó területek szívták fel.

5. ábra. Az iparban-építőiparban és a mezőgazdaságban foglalkoztatott aktív keresők számának változása (1949—1966)

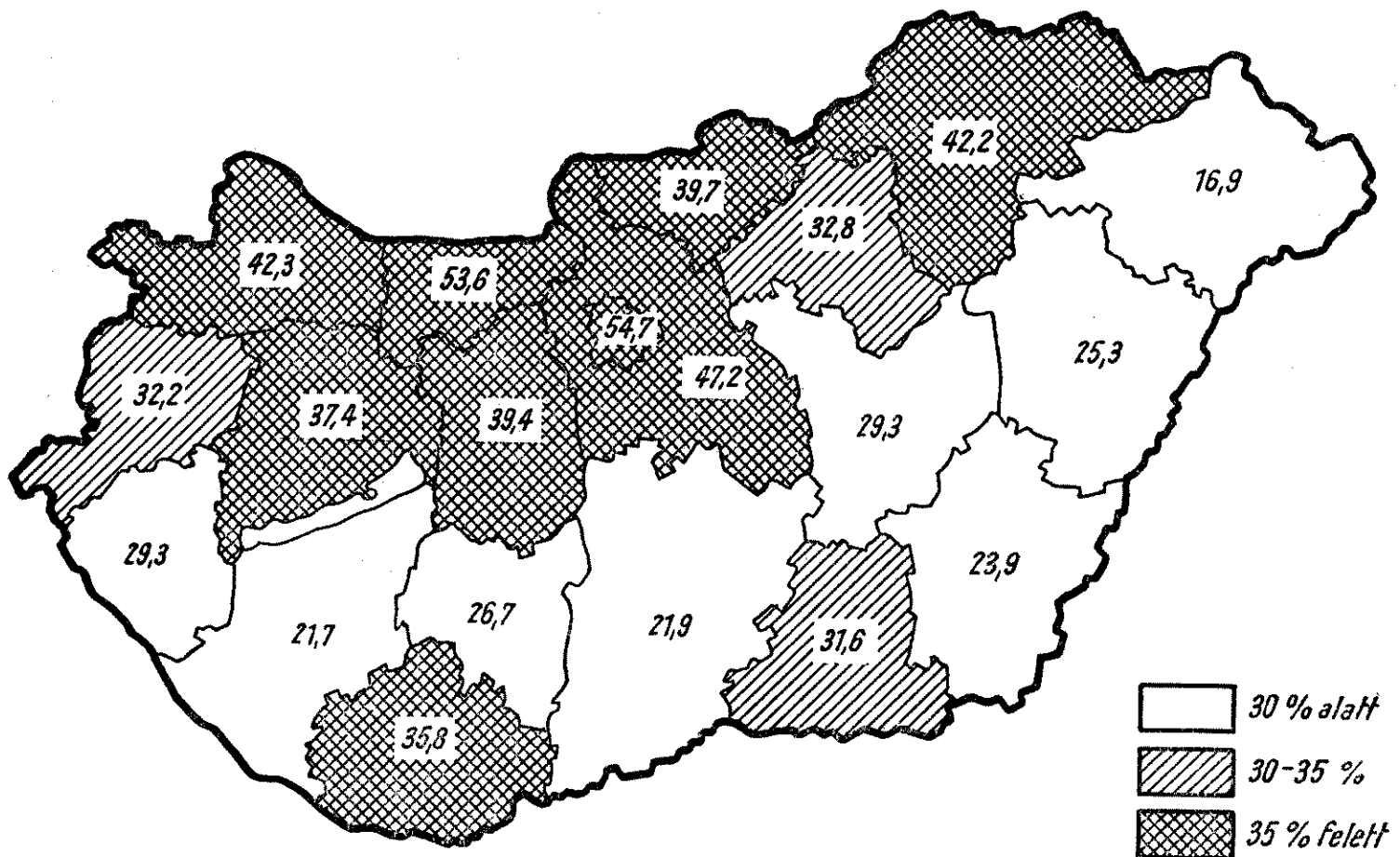
A vidék iparának jelentős fejlesztésével Budapest részesedése az ország összes ipari-építőipari aktív keresőiből az 1949. évi 38 százalékról 32 százalékra csökkent. A budapesti lakosokon kívül még több mint 170 000 olyan kereső is dolgozott 1966-ban Budapest ipari-építőipari munkahelyein, akiknek állandó lakóhelye nem Budapesten volt. Ezekkel együtt Budapest részesedése 38 százalék volt. Az ennek megfelelő 1949-es arány nem állapítható meg. Budapesten az összes foglalkoztatottaknak több mint a felét, 55 százalékát ez a népgazdasági ági csoport foglalkoztatja, ezt a nagyságrendet még az ipari jellegű megyék közül is csak egyedül Komárom érte el, ahol a foglalkoztatottaknak 54 százaléka az iparban-építőiparban dolgozott.

Budapesttel való szomszédos helyzete miatt sajátosan alakult Pest megye foglalkoztatottsági helyzete. Az ipari-építőipari aktív keresők aránya Budapest és Komárom után Pest megyében a legnagyobb (47 százalék). A megye területén levő ipari-építőipari üzemek azonban ennél jóval kevesebb munkaerőt — az ott lakó, mintegy 200 000 főnyi ipari-építőipari aktív keresőből mindössze 100 000 főt — foglalkoztatnak: mint ismeretes a megyéből igen nagy számban járnak el elsősorban Budapestre dolgozni.

Budapest és Komárom megye után a legiparosodottabb megyék 1949-ben is és 1966-ban is Borsod-Abaúj-Zemplén, Győr-Sopron, Nógrád, Veszprém, Fejér, Baranya megyék voltak. Ezekben az iparban-építőiparban foglalkoztatottak aránya 1949-ben átlagosan 22, 1966-ban 40 százalék körül mozgott. A legkevésbé iparosodott megyék közé Hajdu-Bihar, Tolna, Békés, Bács-Kiskun, Somogy és Szabolcs-Szatmár megyék sorolhatók, ahol az iparban-építőiparban foglalkoztatottak aránya 1949-ben átlagosan 11 százalék volt és még 1966-ban is alig haladta meg (illetőleg — Szabolcsban — el sem érte) a 20 százalékot.

A 6. ábrából is kitűnik, hogy az ország tulajdonképpen — ebből a szempontból — két részre választható: a Zala megyétől a Balaton fekvését követő és azt északkeletre meghosszabbított vonaltól (az ún. energiatengelytől) északra fekvő területre, ahol az ipari jelleg dominál, és az ún. energiatengelytől délre fekvő területre, ahol — Baranya megye kivételével — a megyék ágazati jellegét még most is a mezőgazdaság határozza meg.

6. ábra. Az ipari-építőipari aktív keresők aránya megyénként (1966. január 1.)

Az elmúlt másfél évtized folyamán a gazdaság strukturális átalakulása nyomán elsősorban az iparban és az építőiparban az új munkahelyek százezrei létesültek. A felmerülő új munkaerő-szükséglet nagy részét, mintegy 600—700 000 főt, a *mezőgazdaság* szolgáltatta.

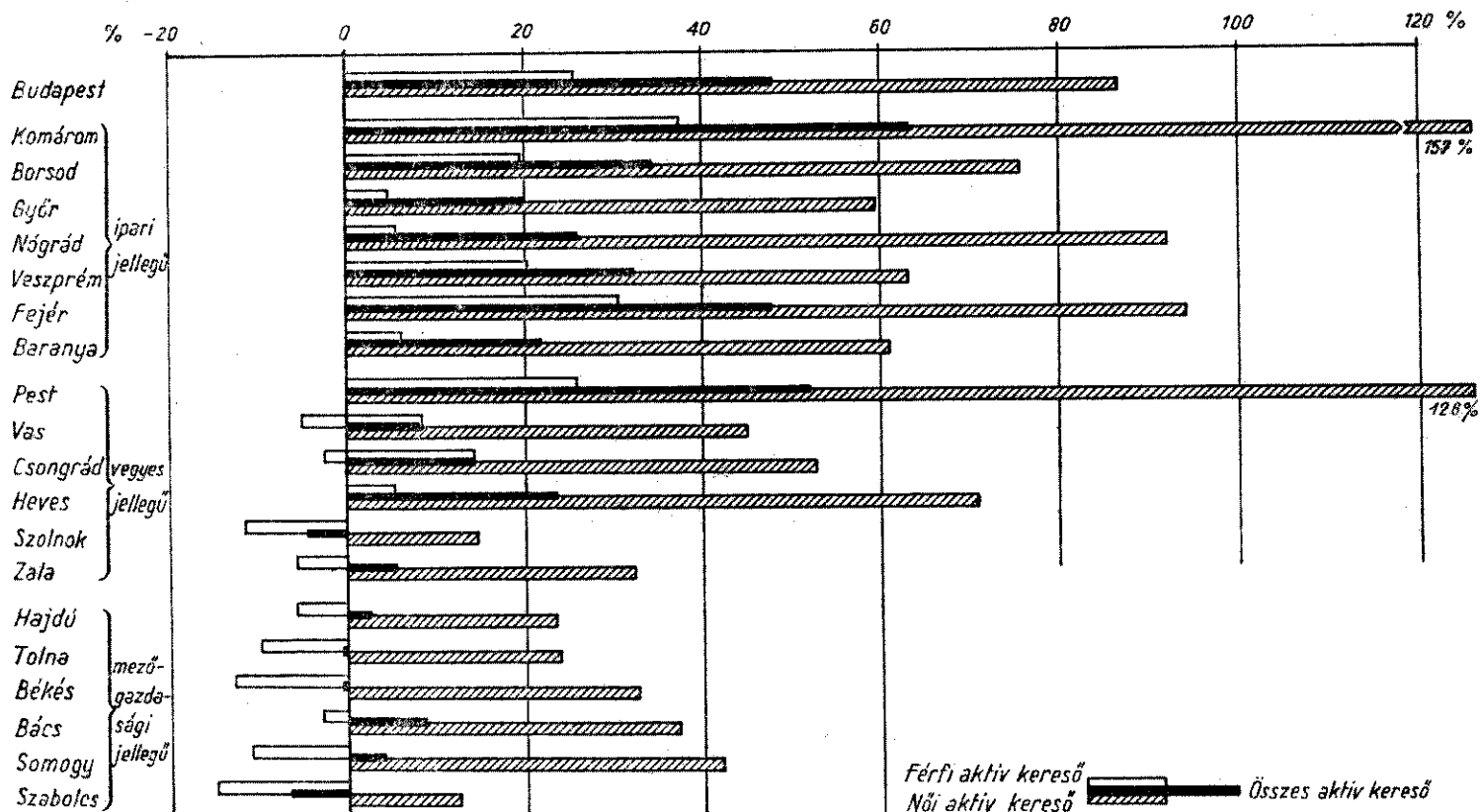
1949 előtt az elmaradott gazdasági viszonyok következtében — más munkahely hiányában — több százezres nagyságrendben maradt a mezőgazdaságban olyan munkaerő, akiknek a munkareje tulajdonképpen csak a mezőgazdasági főidényben volt kihasználva. A mezőgazdaságból azonban nemcsak ezek az ún. rejtett munkanélküliek áramlottak el az ipari-építőipari munkahelyekre, hanem a gazdaságpolitika ismert hibáinak a következményeként olyanok is, akikre a mezőgazdaságban a zavartalan termeléshez szükség lett volna. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak számának nagyarányú csökkenéséhez — a más népgazdasági ágakba történt átáramláson kívül — hozzájárult még az 1960. évi nagyarányú mezőgazdasági nyugdíjazás is. Ennek következtében 200—300 000 olyan fő vált nyugdíjassá, akik idős koruk miatt számottevő aktív munkát úgysem végeztek korábban sem. Másrészt csökkentette a mezőgazdasági foglalkoztatottak számát az a tény is, hogy a mezőgazdaságból eltávozott aktív keresőknek a segítő családtagként elszámolt, elsősorban női családtagjai sok esetben nem is tudtak, vagy nem akartak máshol elhelyezkedni.

1949 és 1966 között a *szolgáltató jellegű* ágazati csoportban foglalkoztatottak száma 550 000 fővel, azaz 60 százalékkal nőtt. A szolgáltató jellegű ágazatok területi eloszlása egyenletesebb lett, mint 1949-ben volt. Az egyes területek gazdasági színvonalának egyenletes fejlesztésére való törekvés ezen ágazatok vonatkozásában az ipari-építőipari ágazatoknál nagyobb eredménnyel járt. A szolgáltató jellegű ágazatok aktív keresői számának Budapesten való sűrűsödését az, hogy Budapest az ország fővárosa, csak részben indokolja: 1949-ben a szolgáltató jellegű ágazatokban foglalkoztatottak számának 43 százaléka Budapestre jutott, 1966-ban ez az arány 33 százalék volt. A különböző megyecsoportokban 1966-ban alig volt eltérés az összes foglalkoztatottakon belül a szolgáltató jellegű ágazatok arányának tekintetében. A mezőgazdasági jellegű területeken a szolgáltató jellegű ágazatokban foglalkoztatottak aránya átlagosan 14—15 százalékról 26 százalékra, míg a többi területen 19 százalékról 27—28 százalékra nőtt.

3. A foglalkoztatottság nemek szerinti alakulása

Az elmúlt 16 év alatt az aktív keresők számának közel egymillió fős növekedésének több mint háromnegyed része — mintegy 730 000 fő — a nők fokozott munkába állításának a következménye. Ez idő alatt a férfi aktív keresők száma mindössze 200 000 fővel lett több, mivel a férfi munkaerő-tartalék 1949-ben is csak mintegy 100—120 000 fő volt, akik az 1950-es évek elején már munkába álltak.

7. ábra. Az aktív keresők számának változása nemenként (1949—1966)

A női aktív keresők száma az ország minden területén jelentős mértékben nőtt. A bekövetkezett változás nagyságrendje azonban az országos 62 százalékos növekedésen belül megyénként jelentősen elért. A mezőgazdasági (alföldi) megyékben a növekedés nem érte el a 30 százalékos sem, Budapesten és a többi területen a 60—80 százalékos is meghaladja.

A férfi aktív keresők számának 7 százalékos növekedése az ország egyes területeit nemcsak különböző mértékben, hanem különböző módon érintette. Budapesten az iparosodottabb területeken több megyében a férfi aktív keresők számának növekedése a 20 százalékot is meghaladta, ezzel szemben a megyék másik felében a férfi aktív keresők száma csökkent, ami miatt ezen megyék egy részében az összes aktív keresők száma is visszaesett. (Lásd a 7. ábrát.)

A női aktív keresők számának a férfiakénál jóval nagyobb mértékű növekedése következtében a női aktív keresők aránya az elmúlt 16 év alatt 29 százalékról 39 százalékra emelkedett.

A női foglalkoztatás mértéke Budapesten volt és maradt is a legnagyobb, ahol az összes aktív keresőknek 1949-ben 37, 1966-ban 46 százaléka volt nő. Az egyes megyék között a nők foglalkoztatása tekintetében nincs lényeges különbség, arányuk 1949—1966 között 26—28 százalékról 35—37 százalékra növekedett.

6. tábla

Az aktív kereső nők aránya

Megye-csoport	1949.	1966.
	január 1. (százalék)	
Budapest-Pest	33,7	44,1
Északnyugat-Dunántúl	27,1	35,6
Dél-Dunántúl	28,3	37,4
Észak-Magyarország	25,9	35,4
Alföld	28,8	36,2
<i>Összesen</i>	<i>29,3</i>	<i>38,6</i>

III. MUNKAERŐMOZGÁS MEGYÉN BELÜL ÉS MEGYÉK KÖZÖTT

Az a követelmény, hogy az ország egyes területein, megyéiben rendelkezésre álló munkaerő — mennyiségileg is, de különösen minőségi összetételében — mindenütt teljes egészében mérlegszerű egyensúlyban legyen a termelőerők munkaerőn kívüli részével, azaz, hogy a munkaerőforrás az ország egyes területein úgy helyezkedjék el, amint azt az adott területen jelentkező népgazdasági munkaerő-szükséglet megkívánja, általában minden országban és minden körülmények között csupán közelíthető optimumként fogalmazható meg. E közelítésnek, a munkaerőforrás és a munkaerő-szükséglet területi, megyei mérlegszerű egyensúlya biztosításának számos mechanizmusa ismeretes. Ezeknek a mechanizmusoknak — leegyszerűsítve — az egyik válfaja az, amikor a munkahelyeket telepítik a munkaerő-felesleggel rendelkező területekre, a másik (amelyet a szakirodalomban általában „migráció” gyűjtőnévvel fognak össze) az, amikor a munkaerő — családjával vagy anélkül — mozog a munkahely irányába. Ebben a fejezetben ez utóbbiról lesz szó. (Nem érintjük azonban itt a migrációs folyamatok közé sorolt „végleges áttelepülés” eseteit, mivel azokról már az I. fejezetben szó esett.)

A megyei munkaerőmérlegek készítéséhez az 1965. december 31-i eszmei időpontra vonatkozóan végrehajtott felvétel adataiból számszerűsíthető, hogy egyrészt az aktív keresőkből hányan jártak el a megyén belül más helységebe dolgozni, más-

részt, hogy a megyéből eljáró aktív keresők hová (melyik megyébe), illetve a megyébe bejáró aktív keresők honnan (melyik megyéből) jártak dolgozni. A felvétel csak a nem mezőgazdasági ágak állami és szövetkezeti szektorában foglalkoztatott aktív keresők (szakmunkás-tanulókkal együttes) számára vonatkozott. Az volt ugyanis a feltételezés, hogy a mezőgazdasági és a magánszektorban foglalkoztatott aktív keresők túlnyomó többségükben ott dolgoznak, ahol laknak.

A felvétel szerint a „lakóhelyén kívül foglalkoztatott” volt minden olyan kereső, akinek állandó lakóhelye és munkahelye más-más helység közigazgatási határain belül volt. Így az adatok magukban foglalják mind a szezonális jellegű tartózkodás, vagy az egyéb hosszabb-rövidebb időre szóló letelepedések eseteit, mind a lakóhely és a munkahely közötti rendszeres, állandó jellegű munkaerőmozgások, ingázások eseteit, ha azok nem ugyanazon település közigazgatási határain belül zajlanak le. (A lakóhely és a munkahely közötti rendszeres munkaerőmozgás lehet heti — kétheti vagy meghatározatlan ritmusú, esetenként — a közelebbi helységek között pedig — akár napi ritmusú is.)

1. A munkaerőmozgás mérete

A munkaerőmozgás méretére megyék szerint az alábbi adatok jellemzők.

7. tábla

A munkaerőmozgás mérete megyék szerint, 1966. január 1.

Megye	A megyében dolgozó aktív keresők összesen (ezer fő)	Ebből:	
		a munkahelyükkel azonos helységben	a megye más helységében vagy más megyében*
		lakók aránya (százalék)	
Budapest	1287	80,3	19,7
Baranya	195	81,7	18,3
Bács-Kiskun	283	92,5	7,5
Békés	204	91,3	8,7
Borsod-Abaúj-Zemplén	354	72,3	27,7
Csongrád	223	89,7	10,3
Fejér	173	77,9	22,1
Győr-Sopron	195	75,6	24,4
Hajdú-Bihar	212	90,8	9,2
Heves	160	79,0	21,0
Komárom	145	71,8	28,2
Nógrád	103	75,4	24,6
Pest	286	78,2	21,8
Somogy	166	87,5	12,5
Szabolcs-Szatmár	221	88,6	11,4
Szolnok	185	85,8	14,2
Tolna	111	86,2	13,8
Vas	130	81,7	18,3
Veszprém	194	74,0	26,0
Zala	126	81,9	18,1
Összesen	4953	81,8	18,2

* A továbbiakban „munkaerőmozgás”.

Az 1949 és 1966 közötti időszakban rohamosan fejlődő ágazatok — elsősorban az ipar és az építőipar — egyes megyékben állandóan növekvő munkaerő-szükségletet támasztottak, amit az ugyanott meglévő munkaerőforrás (beleértve a mezőgazdasági munkaerő-tartalékokat is) több megyében nem tudott fedezni. Más megyékben viszont, amelyekben a fejlesztés az átlagosnál lassabb

volt, jelentős munkaerő-feleslegek maradtak, illetve — a mezőgazdaságból történt munkaerő-felszabadulás révén — keletkeztek. A kiegyenlítődési folyamatot — mint ahogyan világszerte, hazánkban is — számos körülmény serkentette (maga a munkahely léte, az új munkahelyen elérhető rendszeres, gyakran magasabb kereset, a jobb munkakörülmények stb.). Ezek a serkentő tényezők — az utazással, a családtól való távolléttel együttjáró kényelmetlenségek, a szabadidő korlátozottsága stb. ellenére — a távolabbi területeken, a messzebb fekvő megyékben rendelkezésre álló munkahelyek betöltésére ösztönöztek.

A 18,2 százalék kereken 900 000 főt jelent. Ennyi volt 1966. január 1-én azoknak az aktív keresőknek a száma, akik lakóhelyük közigazgatási határain kívüli helységeben dolgoztak („munkaerőmozgás”).

A 900 000 fő közel négyötöde férfi volt. A férfiak közül minden negyedik-ötödik, a nők közül minden tizedik aktív kereső dolgozott állandó lakóhelyének közigazgatási határain kívüli helységeben. A nők ugyanis nehezebben tudnak lakóhelyükön kívüli helységeben munkát vállalni: családi helyzetükön, nagyobb fokú családi kötöttségükön túl azért is, mert azok a munkahelyek, amelyek az egyes területeken helyi forrásból nem elégíthetők ki, legtöbbször nehéz fizikai igényűek s így a nők számára általában nem megfelelők.

A 900 000 fő, lakóhelyén kívül dolgozó aktív kereső 50 százaléka az iparban, 19 százaléka az építőiparban dolgozott. A munkaerőmozgás az egyes népgazdasági ágak aktív keresői számához viszonyított relatív gyakorisága tekintetében azonban más volt a helyzet: az építőiparban minden második kereső lakóhelyének közigazgatási határain kívülre járt el dolgozni, a közlekedésben ez az arány 37 százalék volt, az iparban nem érte el a 30 százalékot.

8. tábla

*A munkaerőmozgás mérete néhány népgazdasági ágban,
1961. január 1.*

Népgazdasági ág	Munkaerőmozgás		Száz aktív keresőre jutó munkaerőmozgás
	ezer fő	százalék	
<i>Népgazdaság összesen</i>	901	100,0	18
Ebből:			
Ipar	454	50,4	29
Építőipar	166	18,5	51
Közlekedés	115	12,8	37
Kereskedelem	58	6,4	17

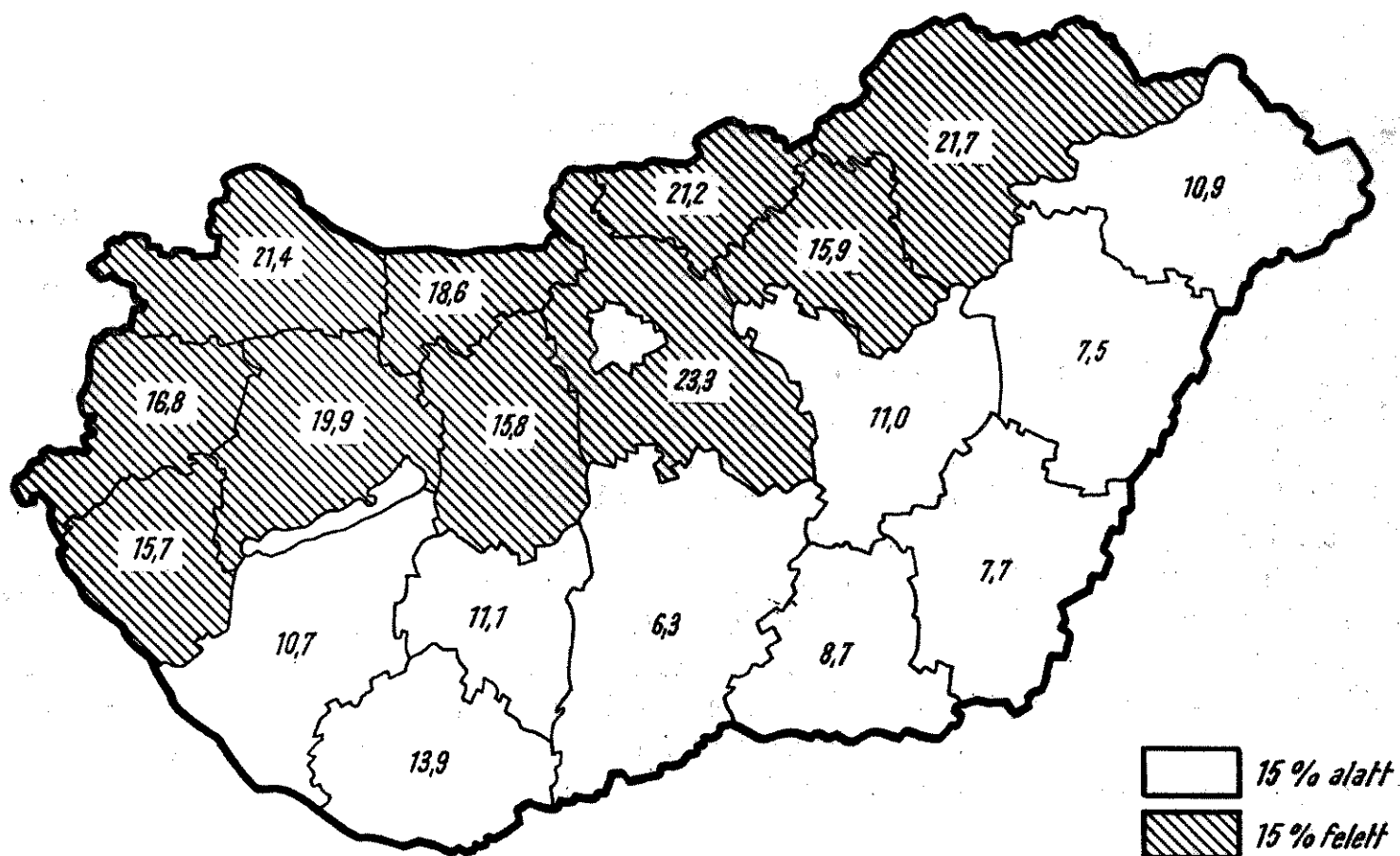
2. A munkaerőmozgás megyén belüli és megyék közötti arányai

A 900 000 fő közül 510 000 (56%) volt azoknak az aktív keresőknek a száma, akiknek a munkahelye és lakóhelye azonos megyében, de más-más közigazgatási helységeben volt (megyén belüli mozgás) és 390 000 (44%) azoké, akik lakóhelyükről más — szomszédos vagy távolabbi — megyébe jártak el dolgozni (megyék közötti mozgás).

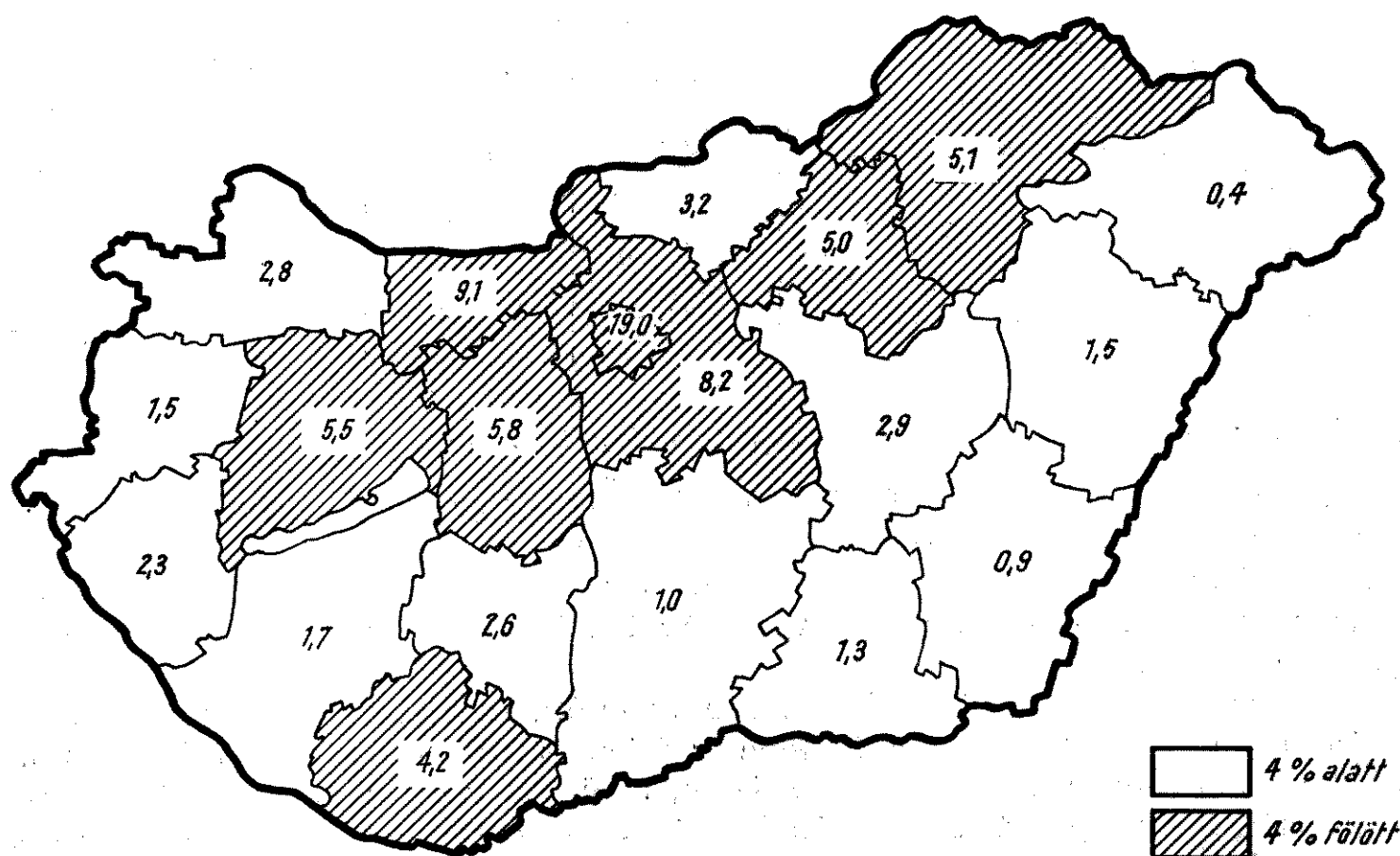
Az egyes megyék között, miként a munkaerőmozgás egészét, ugyanúgy a megyén belüli munkaerőmozgást illetően is jelentős különbségek vannak. Az ún. energiatengelytől északra fekvő területen, ahol 100 lakosra átlagosan 18 ipari-építőipari kereső jutott, a megyén belüli munkaerőmozgás mindenütt 15 százalék felett volt, míg az említett tengelytől délre fekvő megyékben, ahol a 100

lakosra jutó ipari-építőipari aktív keresők száma alig haladta meg a 10 főt, a megyén belüli munkaerőmozgás egyetlen megyében sem érte el a 15 százalékot.

8. ábra. A megyén belül eljáró aktív keresők aránya
(1966. január 1.)

9. ábra. A megyébe bejáró aktív keresők aránya
(1966. január 1.)

Nagyjából hasonló módon lehet a megyék között megkülönböztetést tenni aszerint is, hogy milyen mértékű a megyébe bejáró keresők aránya a megyében dolgozó keresőkhöz képest. Jól kirajzolódik e tekintetben is az iparosodottabb megyék nagyobb fokú szívóhatása. (Lásd a 9. ábrát.)

Azt, hogy a munkaerőt legnagyobb mértékben kibocsátó megyék a mezőgazdasági megyék, az alábbi számítások is jelzik.

Az iparosodottsági szint (a 100 lakosra számított ipari és építőipari keresők száma) és a bejáró aktív keresők megyénkénti aránya közötti korreláció igen szoros ($r = +0,88$). Ezzel szemben az eljáró aktív keresők megyénkénti aránya a megye iparosodottsági fokával gyakorlatilag semmiféle összefüggést nem mutat ($r = +0,05$).

Ezek az adatok is azt a jól ismert tényt támasztják alá, hogy bár minden megyéből járnak el dolgozni máshová, az eljárók elsősorban az iparosodottabb megyékben találnak munkát.

3. A megyék közötti munkaerőmozgás iránya és távolsága

Már az eddig mondottakból is kitűnik, hogy az egyes megyékben jelentkező munkaerő-szükséglet és az ugyanott meglévő munkaerőforrás közötti mérlegszerű egyensúly hiánya, illetőleg e hiány esetén éppen az egyensúly biztosítása érdekében működésbe lépő (e fejezetben tárgyalt) mechanizmusok végső következménye az, hogy egyes megyékben többen dolgoznak, mint ahányan ott állandó lakással rendelkeznek, és viszont. A 390 000 fős megyék közötti munkaerőmozgásból végső egyenlegében 270 000 fő növelte, illetőleg csökkentette az egyes megyék keresőinek a számát. 120 000 főnyi mozgás ugyanis kiegyenlítette egymást. Ez azonban nem jelent feltétlenül — negatívan értékelendő „keresztgázást” — felesleges munkaerőmozgást, hiszen lehetséges, hogy esetenként a szomszédos megyei munkahely közelebb van, mint a dolgozó lakóhelyével azonos megyében, de másik településen levő másik munkahely.⁵ (A 270 000 fős végső egyenlegből Budapest részesedése 236 000 fő, vagyis 87 százalék.)

Budapestre összesen bejáró 253 000 fő közül — értelemszerűen — a legtöbben Pest megyében laknak (162 000 fő). Jelentős azonban a Szabolcs, Szolnok, Fejér és Bács-Kiskun megyében lakók közül is a Budapesten dolgozók száma (14 000, 11 000, 11 000 és 8000 fő).

A Budapestre más megyéből bejáró aktív keresők száma népgazdasági áganként a következők szerint oszlik meg: az összes bejáró keresőből

az iparban	52,6
az építőiparban	16,6
a közlekedésben	13,3
a kereskedelemben	6,2

százalék dolgozott.

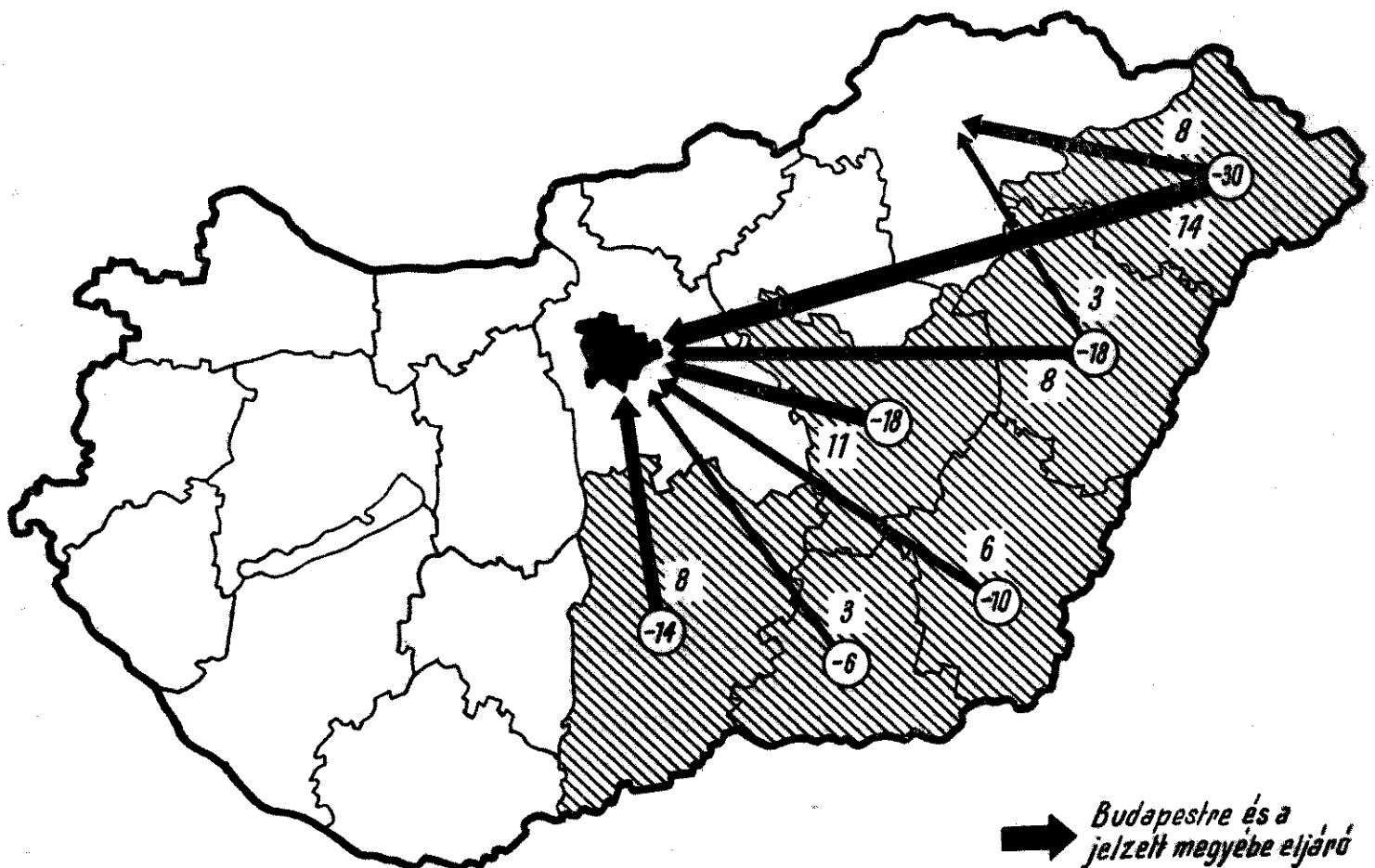
Az előbbiekből következik, hogy Pest megyében a munkaerőmozgás iránya Budapesttel éppen ellenkező előjelű. Budapest a legnagyobb befogadó, Pest

⁵ Ezt a tényt abból a szempontból is figyelembe kell venni, hogy a távolság a megye határain kívüli munkavállalás esetén olykor kedvezőbb lehet, mint a megyén belüli munkaerőmozgásnál. Az ebben a tanulmányban ismertetett felvétel nem terjedt ki a lakó- és a munkahely közötti távolság felmérésére. A távolságra vonatkozóan közölt adatok számított értékek. A számítás a lakóhely és a munkahely megyei székhelyei közötti vasúti és közúti távolságok átlagai alapján történt.

megye viszont a legnagyobb kibocsátó megye. Az összes (390 000 fő) megyéből kilépő aktív keresőknek több mint 40 százaléka (170 000 fő) Pest megye területéről járt el dolgozni. Ezeknek a munkahelye 95 százalékban Budapesten volt.

Pest megye után a legtöbb munkaerőt kibocsátó terület az Alföld. Az összes munkaerőmozgás egyenegyede — mintegy 100 000 fő — az alföldi megyékre jutott, ahol az eljáró aktív keresők felének Budapesten volt a munkahelye. Jelentősebb mértékben jártak el dolgozni az Alföld területéről még a szomszédos Borsod megyébe.

10. ábra. Az alföldi megyékből eljáró keresők fő mozgási iránya*

* A bekarikázott szám a megyéből eljáró összes aktív kereső, a nyíl mellé helyezett szám pedig a Budapestre, illetve Borsod-Abaúj-Zemplén megyébe eljáró dolgozók számát jelenti (ezer fő).

Gyakorlatilag tehát a megyék közötti vándorlás tekintetében is két speciális csomópont kialakulása tűnik szembe. Az egyik Budapest—Pest megye, az ún. központi körzet: az összes eljárók 65 százaléka, kerekén 250 000 ember Budapestre jár, s ezeknek mintegy kétharmada Pest megyéből jár be, a másik pedig Szabolcs megye, ahonnan Pest megye után a legtöbb ember jár el, ezek száma a népesség jelentős csökkenése mellett is kerekén 30 000 főt tesz ki.

A megyék közötti munkaerőmozgás átlagos távolsága országosan — a 390 000 főre vonatkozóan — 144 kilométer volt. (Lásd a 9. táblát.)

Az egyes megyékből eljáró aktív keresők az Alföld megyéiből, elsősorban Hajdú, Szabolcs, Békés megyéből és Zala megyéből jártak legtávolabbra — kb. 200 kilométerre — dolgozni. A munkaerőmozgás átlagos távolsága a legkisebb — kb. 70 kilométer — a Komárom és Fejér megyéből eljáró aktív keresők lakóhelye és munkahelye között volt.

9. tábla

A munkaerőmozgás átlagos távolsága

Megye	A megyéből eljáró	A megyébe bejáró
	aktív keresők lakóhelye és munkahelye közötti átlagos távolság (kilométer)	
Budapest	131	159
Baranya	156	140
Bács-Kiskun	114	135
Békés	196	140
Borsod-Abaúj-Zemplén	167	106
Csongrád	172	149
Fejér	69	130
Győr-Sopron	119	117
Hajdú-Bihar	207	91
Heves	118	127
Komárom	75	162
Nógrád	129	136
Pest	105	148
Somogy	157	159
Szabolcs-Szatmár	197	110
Szolnok	117	119
Tolna	116	132
Vas	140	128
Veszprém	105	135
Zala	200	138
<i>Összesen</i>	<i>144</i>	<i>144</i>

Mint mondtuk, nyilvánvaló, hogy a munkaerőforrás és a munkaerő-szükséglet mennyiségileg sem, de különösen minőségi összetételében nem lehet minden részterületen egyensúlyban. Az egyensúly hiányának, és ezzel a belső munkaerőmozgásnak a méretei, arányai azonban igen különbözők lehetnek. Úgy tűnik, hogy nálunk a jelenlegi arányok mind gazdasági szempontból (az államot és az egyes keresőket terhelő többletköltségek felmerülése), mind szociális-kulturális és politikai szempontból (az utazással, a családtól való távolléttel együtt járó problémák, a kevesebb szabadidő és az életmódból folyó szemlélet korlátai miatt) egyaránt meghaladják a kívánatos mértéket.

*

Befejezésül célszerűnek látszik hangsúlyozni azt az ismert tényt, hogy a munkaerő-problémák egy-egy megyén belül is differenciáltan jelentkeznek, a munkaerő területi eloszlása még egy-egy megyén belül sem egyenletes, jársonként — esetenként még kisebb területi egységeként is — különbözők a problémák. Mind a vállalati munkaerő-szükséglet, mind a lakosság elhelyezkedési igénye általában nem a megye egészében, hanem sokkal kisebb területi egységekben jelentkezik. Ezért ez a tanulmány a megyék munkaerőhelyzetének elemzésekor a munkaerőforrás és annak felhasználása közötti kapcsolat tekintetében csak a főbb összefüggések és tendenciák bemutatását, a gazdaság- és foglalkoztatáspolitikai intézkedések következményeinek elsősorban az országos vezetés szempontjából érdeklődésre számotartó legáltalánosabb kérdéseinek a körvonalazását tartalmazza.

Az egyes megyékben a munkaerő-szükséglet és annak fedezete közötti kapcsolatnak vagy e kapcsolat hiányának sokoldalú, a szakképzettség, a mobilizálhatóság stb. szempontjából differenciáltan elvégzendő elemzéséhez a megyei munkaerőmérlegek adatai csak kiindulásul szolgálhatnak. Operatív intézkedésekhez a megyei mérlegek által nyújtottakon túl további részletesebb információkra van szükség, amelyekkel helyzetükből folyóan az illetékes megyei szervek rendelkeznek.

РЕЗЮМЕ

На основании данных балансов труда на 1 января 1949, 1960 и 1966 годов, составленных также и в территориальной разбивке по комитатам, автор стремится ответить на вопрос о том, каким образом территориальное распределение части производительных сил, остающейся после исключения рабочей силы (то есть средств производства), влияет на территориальное размещение рабочей силы и, соответственно, каковым был размер миграции населения между комитатами (краями) на почве нехватки или избытка рабочей силы в отдельных комитатах. Автор рассматривает как процесс окончательного переселения населения, так и масштаб и проблемы движения рабочей силы внутри комитатов и между комитатами. После анализа населения, ресурсов рабочей силы и уровня занятости автор рассматривает по комитатам (краям) структуру занятости и затем предоставляет сравнительно подробную картину о динамике движения рабочей силы внутри отдельных комитатов и в межкомитатном разрезе, а также о направлениях и расстояниях межкомитатной миграции рабочей силы. Автор фиксирует в качестве основного вывода тот факт, что — несмотря на то, что на протяжении истекших 10—15 лет были произведены значительные усилия в интересах улучшения унаследованных от прошлого неблагоприятных соотношений в неравномерном территориальном распределении производительных сил, — во многих областях отсутствует равновесие как в количественной, так и в особенности в качественной структуре ресурсов рабочей силы и потребностей в последней. Отсутствие равновесия и, таким образом, внутренняя миграция рабочей силы превышает желаемые размеры. Это обстоятельство выдвигает ряд проблем, как экономического порядка (дополнительные издержки со стороны государства и отдельных самодельных лиц и т. д.), так и социально-культурного и политического характера (проблемы в связи с поездками, отрывом от семьи, сокращением свободного времени, нежелательным влиянием такого образа жизни на воззрения охваченных им лиц и т. д.).

SUMMARY

Relating to January 1 of 1949, 1960 and 1966, on basis of manpower balances drawn up also for counties, the author tries to find answer to the question how the regional distribution of the productive forces other than labour force and their changes have influenced the regional distribution of manpower and as a result of the lack or surplus of manpower in some counties and regions how large the population migration between counties (regions) was. The author deals also with the process of the final resettlement of the population and with the extent and problems of migration both within and between counties. After giving an analysis of the population, manpower resources and educational level, the author examines the occupational structure by counties (regional units), then he gives a relatively detailed picture of the development of the manpower migration within and between counties as well as of the direction and distance of the same between counties. One of the main findings of the paper is that — although much has been done in the past 15—20 years in order to improve the unfavourable proportions of the uneven regional distribution of the productive forces inherited from the past — in many regions the manpower resources and the needs for manpower are neither quantitatively nor qualitatively balanced. The lack of balance and, as a result, the extent of the internal manpower migration surpasses the extent desired. And this circumstance raises many problems not only from the economic aspect (due to the incurrance of surplus costs to be borne by the state and certain earners) but also from the socio-cultural and political aspect (due to the problems of travelling, due to the absence from the family, due to the shorter leisure time and the limited views resulting from the way of life etc.)

NÉHÁNY FONTOSABB BETEGSÉG HALANDÓSÁGÁNAK NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁSA (I.)

DR. MARTON ZOLTÁN

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) egyik 1966. évi havi jelentésének¹ mellékleteként 21 ország nyers és standardizált halálozási arányszámait közli nemek és fontosabb halálokok szerinti részletezésben. Dicsérendő kezdeményezésnek kell tartanunk a WHO ilyen irányú feldolgozásait, melyek a korösszetétel különbözőségeit kiküszöbölve egyes betegségek mortalitási adatainak nemzetközi összehasonlítását lehetővé teszik.

Közismert, hogy milyen óvatossággal kell eljárunk, amikor különböző országok nyers mortalitási arányszámait hasonlítjuk össze egymással. Számos tényező közül is leginkább figyelembe kell vennünk, hogy a nyers halandósági arányszámok a népesség egészére vonatkozó átlagok, és így természetükénél fogva elfedik a korszpecifikus halandóságok jellemző különbségeit. Nyilvánvaló viszont az is, hogy a nyers és a csoportátlagnak tekinthető korszpecifikus halandósági arányszámok között szoros összefüggés áll fent. A nyers halandósági arányszám tulajdonképpen a korszpecifikus arányszámok súlyozott számtani átlaga — tehát olyan összetett viszonyszám —, melynek nagyságát nemcsak a korcsoport-halandóságok határozzák meg, hanem az egyes korcsoportoknak az össznépelességen belül elfoglalt viszonylagos súlya is.

A nyers mortalitási arányszámot (m) valamely meghatározott (rendszerint éves) időszakra vonatkozóan megkaphatjuk, ha az időszak (év) összes halottainak számát (h) osztjuk a kockázatnak kitett össznépelesség időszak- (év-) közepi számával (p). A nyers mortalitási arányszám tehát népességegységre történő kivetítés nélkül: $m = h : p$. Mivel az egyes korcsoportokon belül elháltak számának összege $h_1 + h_2 + \dots + h_x = h$, a számláló — az összes halottak száma — kifejezhető ezek összegezésével is:

$$m = \frac{h_1 + h_2 + \dots + h_x}{p}$$

Ha az egyes korcsoportok halandósága p_1, p_2, \dots, p_x népesség mellett:

$$m_1 = \frac{h_1}{p_1}, \quad m_2 = \frac{h_2}{p_2}, \quad m_x = \frac{h_x}{p_x}$$

¹ Epidemiological and Vital Statistics Report.

akkor a halottak száma korcsoportonként $h_1 = m_1 \cdot p_1$, $h_2 = m_2 \cdot p_2$, $h = m_x \cdot p_x$. Az így kapott értékeket behelyettesítve eredeti képletünkbe, a nyers mortalitási arányszám:

$$m = \frac{m_1 p_1 + m_2 p_2 + \dots + m_x p_x}{p} = m_1 \cdot \frac{p_1}{p} + m_2 \cdot \frac{p_2}{p} + \dots + m_x \cdot \frac{p_x}{p}$$

Mint hogy a korcsoportnépességek összege egyenlő az össznépeességgel, azaz $p_1 + p_2 + \dots + p_x = p$, az egyenlet törtjei tulajdonképpen olyan megoszlási viszonyszámok, melyek a korcsoport népességének arányát ($r_1 = p_1 \cdot p$, $r_2 = p_2 \cdot p$, $r_x = p_x \cdot p$) mutatják az össznépeességben belül. Ha a törtet az arányokkal helyettesítjük, képletünk a következő lesz:

$$m = m_1 r_1 + m_2 r_2 + \dots + m_x r_x = \sum_x m_x r_x$$

ahol az arányok, azaz a súlyok összege $\sum_x r_x = 1$.

A nyers halálozási arányszámokban bekövetkezett változások vagy fennálló különbségek — mint ez az ismerttetett képletből is látható — függhetnek a) az egyes korcsoportok halandósági színvonalának, b) az egyes korcsoportokba tartozó népesség nagyságának, c) vagy mindkettőnek megváltozásától, illetve különbözőségétől.

Minden ország népességének korösszetétele a népesség mozgása következtében állandóan változik, ezért visszatekintésben vagy országok közötti összehasonlításban igen jelentős eltérést mutathatnak. A korösszetétel-különbségek, illetve -változások torzító hatása a nyers morbiditási és mortalitási adatok összehasonlításánál a statisztikai gyakorlatban általánosan használt standardizálási eljárással küszöbölhető ki. A standardizálás lényege, hogy a különböző kormegoszlású népességek helyett standard, azonos kormegoszlású népességet veszünk alapul, és így végezzük el számításainkat és vonjuk le következtetéseinket.

A standardizálás előnye a nemzetközi összehasonlításoknál még az is, hogy lehetővé teszi a részletes adatok összevonását egy számba, és ezáltal a jellemző tulajdonságok megértését lényegesen elősegíti. Az összehasonlítások így sokkal könnyebben elvégezhetők, mint amikor számos korszpecifikus adat áll rendelkezésre. Nyilvánvaló azonban, hogy az adatok ily módon való összevonása az egyedi korcsoportokon belül korlátozza a halandóság jellegzetességeinek feltárását, a színvonalbeli különbségek megismerését.

A halandósági adatok nemzetközi összehasonlításánál a kormegoszlás csak egyik fontos tényező, melyet figyelembe kell venni. Az egyéb nem kevésbé lényeges tényezőket, mint például a népmozgalmi események nyilvántartásának teljességét, a népesség terjedelmére és összetételére vonatkozó alapadatok megbízhatóságát, a halottvizsgálati bizonyítvány kitöltésénél követett eljárások helyességét, a kódolási szabályok esetleg eltérő értelmezését, szintén számba kell vennünk, mielőtt következtetéseinket levonjuk.

A WHO a vizsgálatban szereplő országok kiválasztását — az utóbbiak szem előtt tartásával — különösen nagy gonddal végezte. A kiválasztás a következő kritériumok alapján történt:

1. a rosszul meghatározott és ismeretlen halálokok (B45) aránya nem haladhatja meg az összes elhaltak 25 százalékát,

2. meg tudják adni a népesség ötéves korcsoportok és nemek szerinti megoszlását és ehhez kapcsolódóan az 50 okot tartalmazó rövidített B jegyzék² alapján az egyes halálokok kor szerinti részletezését,

3. az ország lakossága az 5 millió főt haladja meg.

A fenti kritériumok alapján a WHO 21 ország adatait tartotta feldolgozásra alkalmasnak, köztük hazánkét is. Ez teszi érthetővé és számunkra értékessé az adatok tanulmányozását.

A feldolgozást a kiválasztott országok 1961—1963. évi adatai alapján végezték el, és minden egyes országnál 33 betegség, illetve sérülés és összhalálozás szerint közlik a nyers és a standardizált arányszámokat. A standardizálás direkt módszerét választották; a standard népesség megoszlását ötéves korcsoportok összevonása által számolták. A részletező feldolgozásnál csak azokat a betegségeket vették figyelembe, melyek mindkét nemnél egyaránt előfordulhatnak. Az összhalandósági arányszámokat természetesen az összes okokra (B1—B50) vonatkoztatva számolták.

A standard népességet, melynek alapján a számításokat végezték, négy átfogó korcsoportba összevonva közöljük: 0—14 évesek 29,9, 15—44 évesek 41,7, 45—64 évesek 19,8 és 65 évesek és idősebbek 8,6 százalék.

Tanulmányunk tárgyi részében nem kívánunk foglalkozni mindazon betegségekkel, melyeket a WHO jelentése felsorol. Részletesen csak azokat vizsgáljuk, amelyek halandóságunkban vezető szerepet játszanak, vagy mint ilyenek esetleg számításba jöhetnek. Ahol szükségesnek tartottuk, például a szívbetegségeknel a jobb értékelhetőség céljából a tételeket összevontuk (B24—B28). A betegségek tanulmányozását nem a B jegyzék tételszámainak sorrendjében, hanem a halandóságban betöltött súlyukat figyelembe véve végeztük el.

Általános megjegyzésként szeretnénk leszögezni, hogy a táblákban szereplő arányszámok 100 000 azonos nemű lakosra vonatkoznak. (Tajvant és a Fülöp-szigeteket a felsorolásoknál nem vettük figyelembe). Az országok sorrendjét a nyers halálozási arányszámok csökkenő nagyságrendje szerint állítottuk össze, a standardizálás utáni rangsorolást, — ahol eltérő a nyerstől — zárójelben adjuk meg. Mind a nyers, mind a standardizált arányszámoknál sorrendileg a 10. ország képviseli a medián értéket. Minősítés céljából mechanikusan a következő kategóriákat képeztük: igen magas az 1—3., magas a 4—7., közepes a 8—12., alacsony a 13—16. és igen alacsony halandóságú a 17—19. helyen álló ország.

SZÍVBETEGSÉGEK (B24—B28)³

A szívbetegségek miatti halálozások jelentőségét a következő adatok szemléltetik: 1965-ben hazánkban e betegségek miatt elhaltak száma az összhalálozásnak 29,2 százalékát tette ki, a 100 000 lakosra számított halálozási arány 311,4 volt.

A WHO jelentésében közölt nyers halálozási arányszámokat tekintve, hazánkban a férfiak és a nők halálozási gyakorisága majdnem azonos szinten van, a férfiaké minimálisan magasabb. A standardizált arányszámoknál a férfiaké azonban már jelentősen — 24,7 százalékkal — meghaladja a nőkéét. A

² A betegségek nemzetközi osztályozása (1955. évi VII. revízió). Medicina, Budapest, 1960.

³ A szívbetegségek (B24—B28) a következő tételekből áll: reumás láz (B24), idült reumás szívbetegség (B25), érlemeszesedéses és elfajulásos szívbetegség (B26), a szív egyéb betegségei (B27) és magasvérnyomás szívbetegséggel (B28).

standardizált arányszám a nőknél 17 százalékkal alacsonyabb, a férfiaknál viszont majdnem 4 százalékkal magasabb, mint a nyers.

1. tábla

A szívbetegségek (B24—B28) halandósága

Ország	A férfiak halandósága			Ország	A nők halandósága		
	rang-sorolás	nyers	standardizált		rang-sorolás	nyers	standardizált
Egyesült Államok	1	438,7	449,1	Egyesült Királyság	1 (5)	372,9	225,1
Egyesült Királyság	2 (4)	418,6	379,7	Belgium	2 (7)	339,7	208,6
Svédország	3 (5)	387,0	301,5	Svédország	3 (8)	318,1	205,6
Ausztrália	4 (2)	368,5	426,4	Egyesült Államok	4 (1)	302,9	259,2
Ausztria	5 (7)	343,0	285,0	Ausztria	5 (10)	293,2	177,4
Kanada	6 (3)	333,6	387,4	Svájc	6 (9)	279,7	192,1
Belgium	7 (13)	293,4	239,3	<i>Magyarország</i>	7 (3)	275,9	229,9
Svájc	8 (9)	282,4	269,3	Olaszország	8 (6)	271,6	218,1
Német Szövetségi Köztársaság	9 (12)	279,1	245,4	Ausztrália	9 (2)	262,1	232,2
<i>Magyarország</i>	10 (6)	276,7	236,8	Franciaország	10 (16)	216,7	126,4
Olaszország	11 (8)	269,3	271,3	Kanada	11 (4)	215,3	226,8
Hollandia	12 (10)	256,9	258,6	Német Szövetségi Köztársaság	12 (14)	214,3	148,2
Csehszlovákia	13 (11)	233,0	251,7	Csehszlovákia	13 (12)	203,1	169,4
Franciaország	14	221,6	205,6	Hollandia	14 (11)	195,3	169,9
Portugália	15	154,0	189,1	Portugália	15	160,1	144,7
Görögország	16 (18)	121,8	130,7	Görögország	16 (18)	121,3	109,0
Japán	17	85,6	136,7	Japán	17 (19)	80,5	100,9
Kolumbia	18 (16)	77,1	178,9	Kolumbia	18 (13)	76,0	155,7
Mexikó	19	54,6	110,7	Mexikó	19 (17)	59,3	114,3

Igen figyelemre méltó, hogy a nők standardizált arányszáma a csökkenést mutató változás ellenére a magas 7. helyről az igen magas kategóriájú 3. helyre hozta fel hazánkat és a nők szívbetegségek miatti mortalitása csupán Ausztráliában és az Egyesült Államokban mutat magasabb értékeket. A férfiaknál a mediánt képviselő 10. helyről a már magas halandóságú kategóriába, a 6. helyre kerültünk fel.

Általános jelenségként állapíthatjuk meg, hogy a szívbetegségek halandósága lényegesen magasabb a férfiaknál, mint a nőknél, különösen feltűnő eltéréseket találunk a standardizált arányszámoknál; Ausztráliában például 83,6, az Egyesült Államokban 73,3 Kanadában 71 százalékkal magasabb a férfiak halandósága. Csehszlovákiában, ahol a férfiak halandósága sorrendben a 11., a nőké a 12. helyen áll, a férfiak halandósága 48,6 százalékkal magasabb, mint a nőké.

Az Egyesült Királyságban a nők standardizált arányszáma igen jelentős — 39,6 százalékos — csökkenést mutat a nyershez képest, és így az 1. helyről az 5. helyre került, a férfiak halandósága 68,7 százalékkal haladja meg a nőkéét. A standardizált arányszámoknál a férfiaknál a mediánt Hollandia, a nőknél Ausztria képviseli, a két medián halandósági érték közti különbség 45,8 százalék.

Mind a nőknél, mind a férfiaknál a standardizált arányszámok kiugróan legmagasabbak az Egyesült Államokban, majd utána Ausztráliában, nyilvánvaló, hogy e két ország vezető helye a szívbetegségek miatti mortalitásban életmódbeli különbségek mellett, a mechanizált, hajszolt életformából eredően — amit vonatkoztathatunk bizonyos mértékben saját női népességünkre is — az emberi szervezet természetes elhasználódásának jelentősen nagyobb mértékével magyarázható.⁴

⁴ Dr. Marton Zoltán: A halálokok szerkezeti összetétele, a vezető halálokok. *Demográfia*, 1961. évi 2. sz. 171—210. old.

Hazánkban a szívbetegségek nemzetközi összehasonlításban magas mortalitása összefügghet azzal a körülménnyel is, hogy viszonylag alacsony kórházi ágyellátottságunk mellett az idült elfajulásos szívbeteg kórházi elhelyezése és kívánatos tartós nehézségekbe ütközik.

RÁKHALANDÓSÁG (B18)⁵

A rákbetegség a vezető halálokok között a második helyen áll hazánkban. 1965-ben az összehalálásnak 18,0 százalékát tette ki; halandósága 191,4 százalékos volt, ami 1960-hoz képest 13 százalékos emelkedést jelent.

2. tábla

A rosszindulatú daganatok (B18) halandósága

Ország	A férfiak halandósága			Ország	A nők halandósága		
	rang-sorolás	nyers	standardizált		rang-sorolás	nyers	standardizált
Ausztria	1	278,1	228,3	Ausztria	1	233,3	152,7
Belgium	2 (4)	252,4	206,1	Belgium	2 (3)	211,9	145,0
Egyesült Királyság	3	238,1	211,7	Német Szövetségi Köztársaság	3 (2)	208,1	148,1
Német Szövetségi Köztársaság	4 (6)	227,9	199,3	Egyesült Királyság	4 (7)	193,7	133,1
Franciaország	5	223,1	204,4	Franciaország	5 (12)	183,3	123,2
Csehszlovákia	6 (2)	216,6	221,1	Svédország	6 (9)	180,3	127,5
Svájc	7 (8)	197,7	187,0	Magyarország	7 (5)	166,7	137,6
Svédország	8 (15)	197,3	156,1	Svájc	8 (10)	166,6	126,0
Hollandia	9 (7)	194,6	196,3	Csehszlovákia	9 (6)	165,0	136,9
Magyarország	10 (9)	166,1	182,3	Hollandia	10 (4)	153,3	138,9
Olaszország	11	168,4	167,0	Olaszország	11 (13)	137,3	115,6
Egyesült Államok	12 (10)	164,8	168,3	Egyesült Államok	12 (11)	136,2	123,9
Kanada	13 (12)	143,7	166,6	Ausztrália	13(14-15)	122,7	113,9
Ausztrália	14	142,0	161,1	Kanada	14 (8)	119,1	129,4
Görögország	15 (16)	127,2	136,1	Portugália	15 (17)	98,9	93,0
Japán	16 (13)	115,1	161,8	Japán	16	92,8	110,9
Portugália	17	106,3	123,5	Görögország	17 (18)	90,2	84,8
Kolumbia	18	43,4	96,7	Kolumbia	18 (14-15)	58,0	113,9
Mexikó	19	28,3	57,2	Mexikó	19	44,2	84,3

Hazánk férfi rákhalandósága a nyers arányszámok szerint a medián értéket képviseli, a standardizált halandóság is kis csökkenés mellett közepesnek tekinthető. Női rákhalandóságunk 17,5 százalékos csökkenés ellenére a nyers halandóság alapján számított rangsorban elfoglalt 7. helyéről az 5. helyre került fel, tehát továbbra is magas halandósági kategóriában maradt. A két nem halandóságbeli különbsége a férfiak hátrányára a nyers halandóságnál csupán 11,6, a standardizált arányszámoknál azonban igen jelentős, 32,5 százalék.

A férfiak standardizált rákhalandósága a nyers arányszám 18 százalékos csökkenése mellett — a mediánt képviselő Egyesült Államok halandóságát mintegy 35,7 százalékkal meghaladva — Ausztriában a legmagasabb. A 2. helyre a nyers halandóság szerint 6. Csehszlovákia került fel. A nyers és standardizált arányszámok szerint is 3. az Egyesült Királyság.

A női rákhalandóság a nyers és standardizált arányszámokat figyelembe véve egyaránt a legmagasabb Ausztriában, az utóbbi értéke a mediánt képviselő Svájcét 21,2 százalékkal haladta meg. A 2. helyen a Német Szövetségi Köztársaságot, a 3. helyen Belgiumot találjuk. Meglepő Hollandiának a 10.

⁵ A B18 teljes címe: Rosszindulatú daganatok, ideértve a nyirok- és vérképző szövetek daganatait is.

helyről a 4. helyre való felkerülése, ami népességének fiatal korösszetételével függ össze.

A két nem közti halandóságkülönbség különösen az igen magas és magas halandóságú országokban jelentős; így például Franciaországban 65,9, Csehszlovákiában, 61,5, az Egyesült Királyságban 59,1, Ausztriában 49,5 és Belgiumban 42,1 százalékkal magasabb a standardizált férfi rákhalandóság, mint a női.

Hazánk rákmortalitásában is 1956 óta hasonló tendencia nyilvánul meg, jelentősebben emelkedik a férfiak, mint a nők mortalitása (1956-hoz képest 1965-ben a férfiaké 34,4, a nőké 21,0 százalékkal magasabb). A fenti nemzetközi adatokat figyelembe véve az olló szarainak továbbnyílása várható hazánkban is.

A nemzetközi adatokat vizsgálva az a véleményem, hogy a nemzetközi szervezeteknek érdemes lenne a rákkutatás szellemi és anyagi erőit a közép-európai országokra koncentrálni, ahol viszonylag kis, zárt területen jól követhető, rendkívül gazdag beteganyag állhatna a kutatók rendelkezésére minden vonatkozásban.

A KÖZPONTI IDEGRENSZER (ENDOGEN) ÉRSÉRÜLÉSEI (B22)

Az agyvérzésnek nevezhető betegségcsoport a 3. helyen áll a vezető halálokok között. 1965-ben aránya 15,5 százalék, előfordulási gyakorisága 165,6 százezrelék volt.

3. tábla

A központi idegrendszer (endogén) érsérüléseinek (B22) halandósága

Ország	A férfiak halandósága			Ország	A nők halandósága		
	rang-sorolás	nyers	standardizált		rang-sorolás	nyers	standardizált
Japán	1	183,1	288,3	Egyesült Királyság	1 (5)	196,2	118,4
Német Szövetségi Köztársaság	2 (3)	164,5	148,7	Ausztria	2 (6)	195,0	116,5
Ausztria	3 (5)	162,4	136,8	Német Szövetségi Köztársaság	3	188,0	129,5
Egyesült Királyság	4 (7)	141,3	131,1	Japán	4 (1)	155,2	199,1
Olaszország	5 (6)	133,3	135,6	Magyarország	5 (4)	153,5	126,6
Portugália	6 (2)	130,9	164,7	Portugália	6 (2)	151,0	135,4
Magyarország	7 (4)	130,2	137,5	Franciaország	7 (15)	150,4	87,9
Franciaország	8	127,9	119,4	Svédország	8 (11)	141,1	91,7
Svédország	9 (13)	119,9	93,3	Olaszország	9 (8)	132,5	106,1
Svájc	10 (11)	105,0	101,1	Ausztrália	10 (7)	131,2	115,9
Egyesült Államok	11 (10)	101,4	104,4	Svájc	11 (14)	129,5	88,3
Ausztrália	12 (9)	97,9	115,9	Egyesült Államok	12 (9)	110,7	94,0
Hollandia	13 (14)	90,5	90,7	Hollandia	13 (10)	106,1	92,1
Csehszlovákia	14 (12)	86,6	100,3	Csehszlovákia	14 (16)	101,5	84,6
Kanada	15-16 (15)	78,5	90,5	Görögország	15 (12)	101,0	90,9
Belgium	15-16 (17)	78,5	64,2	Belgium	16 (18)	92,2	57,2
Görögország	17 (16)	76,6	82,9	Kanada	17 (13)	86,8	90,4
Kolumbia	18	27,8	63,5	Kolumbia	18 (17)	34,5	71,0
Mexikó	19	19,8	39,9	Mexikó	19	23,0	45,5

Előljáróban meg kell jegyeznünk, hogy a nemzetközi adatok igen változatos és meglepő képet mutatnak. A nők nyers halandósága néhány ország kivételével a standardizálás után csökkenő irányú változást mutat, a férfiaknál viszont majdnem fele-fele arányban történik ellenkező irányú változás. Nyilvánvaló, ez a körülmény — Japán kivételével — a sorrendiséget is a standardizált arányszámoknál erősen befolyásolja.

Hazánk agyvérzés miatti férfi halandósága kismértékű — 5,6 százalékos — emelkedéssel a nyers halandóság szerinti rangsor 7. helyéről a 4. helyre kerül

fel, ugyanakkor a női halandóságunk 17,5 százalékos csökkenés dacára az 5. helyről a 4. helyre lépett elő, megelőzve a nyers arányszámok szerint az 1., illetve 2. helyen álló Egyesült Királyság, valamint Ausztria halandóságát.

Míg az agyvérzés miatti halandóságunk a nyers arányszámoknál elég jelentős — 17,9 százalékos — nőtöbbletet mutat, addig a standardizált arányszámoknál már 8,6 százalékos férfitöbbletet találunk. Férfi halandóságunk a standardizált adatoknál mediánt képviselő Egyesült Államok halandóságánál 31,7, női ágon Hollandiánál 37,5 százalékkal magasabb.

A Japánra vonatkozó extrém mortalitási adatok — mivel nincs okunk feltételezni hogy hibásak — véleményünk szerint csak sajátos alkati tulajdonságokkal magyarázható. Mind a férfiaknál, mind a nőknél a standardizált arányszámoknál igen jelentős emelkedés mellett (57,5 illetve 28,3 százalék) az első helyen állnak. A férfiaknál és a nőknél is utánuk következő Portugália mortalitása 43, illetve 32 százalékkal alacsonyabb.

A szomszédos országok közül Csehszlovákia agyvérzés miatti halandósága viszonylag alacsony, a férfiaknál a közepes, a nőknél az alacsony halandóságú csoport utolsó helyét foglalják el; Ausztria halandóságát egy, illetve két hellyel megelőzzük.

BALESETEK (BE47, BE48)

A B jegyzék szerint a következő vezető halálok hazánk halandóságában az „Összes balesetek”. 1965-ben nem természetes halálok miatt 4089 személy halt meg, a meghaltak az összhalálozásnak 3,8 százalékát tették ki, a baleseti halálozási gyakoriság 40,3 százezrelék.

4. tábla

Az összes balesetek (BE47, BE48) halandósága

Ország	A férfiak halandósága			Ország	A nők halandósága		
	rang-sorolás	nyers	standardizált		rang-sorolás	nyers	standardizált
Ausztria	1 (2)	90,9	84,7	Franciaország	1	48,8	34,5
Franciaország	2 (3)	84,7	81,7	Ausztria	2 (3)	43,2	31,9
Svájc	3 (4)	84,3	81,2	Svájc	3 (2)	40,2	32,8
Német Szövetségi Köztársaság	4 (7)	79,9	75,4	Német Szövetségi Köztársaság	4	38,9	31,6
Kanada	5	76,9	79,9	Belgium	5 (10)	36,3	27,6
Egyesült Államok	6 (8)	72,3	74,2	Egyesült Államok	6 (7)	32,5	30,4
Kolumbia	7 (1)	71,4	84,8	Egyesült Királyság	7 (13)	32,4	23,4
Belgium	8 (12)	71,2	67,2	Ausztrália	8	30,9	29,1
Ausztrália	9	71,0	73,6	Kanada	9 (6)	30,6	30,5
Csehszlovákia	10	70,6	72,3	Svédország	10 (14)	30,5	23,2
Olaszország	11 (13)	68,5	66,8	Csehszlovákia	11 (9)	30,3	28,1
Japán	12 (11)	65,9	71,4	Kolumbia	12-13 (5)	27,0	31,1
Mexikó	13 (6)	64,3	77,2	Hollandia	12-13 (12)	27,0	24,8
Portugália	14	60,0	61,9	Olaszország	14 (16-17)	24,7	22,2
Svédország	15	59,5	54,2	Magyarország	15 (18)	23,8	22,0
Hollandia	16	53,7	54,1	Mexikó	16 (11)	23,3	25,9
Magyarország	17	52,9	53,0	Portugália	17 (15)	22,7	22,3
Egyesült Királyság	18	47,3	46,1	Görögország	18 (19)	22,6	21,6
Görögország	19	45,1	45,3	Japán	19 (16-17)	18,9	22,2

Hazánk összes balesetek miatti halálozását véve figyelembe, az igen alacsony halandóságú országok közé tartozik. E mutató a férfiakat tekintve csupán az Egyesült Királyságban és Görögországban, a nőket tekintve pedig Görögországban és Japánban alacsonyabb, mint nálunk. Férfi halandóságunk majdnem két és félszerese a női halandóságnak (53,0, illetve 22,0 százezrelék).

Az összesítésben az egész magas halandóságú kategóriába a férfiak standardizált arányszáma szerint Kolumbia, Ausztria és Franciaország tartoznak, itt a mediánt Csehszlovákia képviseli, a nőknél legmagasabb a halandóság Franciaországban, Svájcban és Ausztriában, a csoport mediánja Belgium.

A közúti közlekedési balesetek jelentőségére tekintettel hasznosnak tartottuk, hogy külön részletesebben vizsgáljuk a baleseti halandóság alakulását. A BE47 tétel tartalmazza a motoros járműbaleseteket, melyek túlnyomórészt közúti közlekedési balesetnek tekinthetők, a BE48 pedig az összes egyéb baleseteket.

Motoros járműbalesetek (BE47)

Hazánk, a férfiak motoros járműbaleset által okozott halandóságát tekintve, mind a nyers, mind a standardizált arányszámok vonatkozásában az igen alacsony halandóságú kategóriába sorolható, csupán Görögország és Mexikó halandósága alacsonyabb. A nőknél rangsorolásunk még kedvezőbb, igen alacsony halandósággal az utolsó helyen állunk. A férfiaknál az összbalesetek negyedrészt, a nőknél csupán 11,4 százalékát teszi ki a motoros járműbalesetek halandósága. A férfiak halandósága 5,4-szer magasabb, mint a nőké.

5. tábla

A motoros járműbalesetek (BE47) halandósága

Ország	A férfiak halandósága			Ország	A nők halandósága		
	rang-sorolás	nyers	standardizált		rang-sorolás	nyers	standardizált
Német Szövetségi Köztársaság	1 (1-2)	41,0	38,4	Ausztrália	1 (3)	11,9	11,6
Ausztrália	2 (1-2)	37,1	38,4	Kanada	2-3 (1)	11,7	12,0
Ausztria	3 (4)	37,0	34,9	Egyesült Államok	2-3 (2)	11,7	11,7
Svájc	4 (6-7)	35,3	33,6	Német Szövetségi Köztársaság	4	10,8	10,0
Olaszország	5 (6-7)	35,0	33,6	Franciaország	5	10,1	9,4
Kanada	6 (3)	33,7	35,3	Svájc	6-7 (6)	9,9	9,3
Franciaország	7 (8)	32,9	31,9	Ausztria	6-7 (7)	9,9	8,7
Egyesült Államok	8 (5)	32,6	34,0	Svédország	8-9 (8)	7,8	7,3
Belgium	9	29,2	28,3	Belgium	8-9 (10)	7,8	7,1
Hollandia	10	26,7	26,9	Egyesült Királyság	10 (13)	7,5	6,4
Japán	11	25,0	25,9	Hollandia	11-12 (9)	7,3	7,2
Svédország	12 (13)	24,1	22,2	Olaszország	11-12 (11)	7,3	6,9
Csehszlovákia	13 (12)	22,6	22,5	Japán	13 (12)	6,0	6,8
Egyesült Királyság	14 (15)	20,3	20,0	Csehszlovákia	14 (15)	5,4	5,2
Portugália	15 (16)	18,0	18,3	Kolumbia	15 (14)	5,0	5,8
Kolumbia	16 (14)	17,4	20,6	Portugália	16	4,4	4,3
Magyarország	17	13,9	13,4	Görögország	17	3,0	3,0
Görögország	18	11,7	11,3	Magyarország	18 (19)	2,6	2,5
Mexikó	19	7,9	9,9	Mexikó	19 (18)	2,2	2,8

A motoros járműbalesetek okozta halálozást tekintve első helyen álló Német Szövetségi Köztársaságban, illetve Ausztráliában ezek a balesetek teszik ki az összbaleseti halandóság 51, illetve 52 százalékát a férfiaknál; a medián helyen álló Hollandiánál is ez az arány majdnem 50 százalék. Hazánkban a férfiak közúti közlekedési baleset miatti halandósága csupán 35 százaléka a Német Szövetségi Köztársaságénak, a mediánt képviselő Hollandiáénak pedig pontosan fele.

Nem kívánunk vitába szállni a közlekedésrendészet szakembereivel, akik azt hangoztatják, hogy nem tartják törvényszerű jelenségnek a közúti balesetek gyakoriságának a gépkocsipark növekedését követő emelkedését, illetve magasabb voltát. Úgy véljük más országokban sem tartják annak. Nem kíván-

juk befolyásolni azokat az egészségügyi szakembereket sem, akikre elsődlegesen tartozik a közúti baleseti sérültek ellátásáról való gondoskodás, mérjék fel a várható helyzetet adataink megítélése alapján. Anélkül, hogy a gépkocsik által megtett kilométerek számára vagy a fogyasztott üzemanyag, vagy a szállított áru tonnájára eső balesetek száma alapján összehasonlító számításokat végeznénk, majdnem teljes biztonsággal állíthatjuk, hogy a felsorolt országokat tekintve hazánk motoros jármű- (gépkocsi-) *ellátottsága* egyike a legalacsonyabbaknak.

Félreértések elkerülése végett szeretnénk leszögezni, a motoros járművek korunk életformájának fontos és nagyon hasznos tartozékai; még balesetveszélyességük, káros levegőszennyező hatásuk ellenére sem gondolhatunk ma már a közúti forgalomból való kizárásukra, sőt számuk további növekedésével számolhatunk. Nyilvánvaló, hogy balesetveszélyességük feltétlenül szükségessé teszi a közlekedés rendjének szabályozását. Csak félrevezetnénk azonban magunkat, ha ezektől az egyre szaporodó és az egyszerű ember számára lassanként alig áttekinthető intézkedésektől a baleseti kockázat bizonyos korlátozott mértékű csökkentő hatásán túlmenően többet várnánk.

Összes egyéb balesetek (BE48)

Mivel e tétel jelentős részét az üzemi halálos balesetek alkotják — a standardizálás ellenére, mely csupán a korösszetétel különbözőségeit küszöböli ki — különös óvatossággal kell eljárunk az adatok összehasonlításánál. Még nagyjából azonos ipari, termelési összetételűnek tekinthető országok között is lényeges eltérések lehetnek számos, a termelés módozatait érintő tényező tekintetében, melyek a különbségeket magyarázhatják. Nem lehet figyelmen kívül hagyni a földrajzi adottságokat, a természetes környezeti tényezőket sem. Véleményünk szerint a férfiaknál az első két helyen álló ország igen magas baleseti halandósága nagyrészt a környezeti tényezőkkel függ össze.

6. tábla

Az összes egyéb balesetek (BE48) halandósága

Ország	A férfiak halandósága			Ország	A nők halandósága		
	rang-sorolás	nyers	standardizált		rang-sorolás	nyers	standardizált
Mexikó	1	56,4	67,3	Franciaország	1 (2)	38,7	25,1
Kolumbia	2	54,0	64,2	Ausztria	2 (4)	33,3	23,2
Ausztria	3 (3-5)	53,9	49,8	Svájc	3	30,3	23,5
Franciaország	4 (3-5)	51,8	49,8	Belgium	4 (8)	28,5	20,5
Svájc	5 (6)	49,0	47,6	Német Szövetségi Köztársaság	5 (7)	28,1	21,6
Csehszlovákia	6 (3-5)	48,0	49,8	Csehszlovákia	6-7 (6)	24,9	22,9
Kanada	7 (8)	43,2	44,6	Egyesült Királyság	6-7 (1)	24,9	17,0
Portugália	8-9 (9)	42,0	43,6	Svédország	8 (17)	22,7	15,9
Belgium	8-9 (12)	42,0	38,9	Kolumbia	9 (1)	22,0	25,3
Japán	10 (7)	40,9	45,5	<i>Magyarország</i>	10 (9)	21,2	19,5
Egyesült Államok	11 (10)	39,7	40,2	Mexikó	11 (5)	21,1	23,1
<i>Magyarország</i>	12 (11)	39,0	39,6	Egyesült Államok	12 (10)	20,8	18,7
Német Szövetségi Köztársaság	13	38,9	37,0	Hollandia	13 (14)	19,7	17,6
Svédország	14 (17)	35,4	32,0	Görögország	14 (11)	19,6	18,6
Ausztrália	15 (14)	33,9	35,2	Ausztrália	15	19,0	17,5
Olaszország	16	33,5	33,2	Kanada	16 (12)	18,9	18,5
Görögország	17 (15)	33,0	34,0	Portugália	17 (13)	18,3	18,0
Hollandia	18-19 (18)	27,0	27,2	Olaszország	18 (19)	17,4	15,3
Egyesült Királyság	18-19 (19)	27,0	26,1	Japán	19 (18)	12,9	15,4

Európában a férfiaknál — az arányszámok ritka, véletlen hármass találkozása következtében — Ausztria, Csehszlovákia és Franciaország baleseti

halandósága a legmagasabb. Hazánk a standardizált arányszámokkal közvetlenül a mediánt képviselő Egyesült Államok után a közepes halandóságú kategóriába tartozik. Fel kell figyelni azonban arra, hogy utánunk több, iparilag sokkal fejlettebb ország is található.

Különösen figyelmet érdemel az Egyesült Királyság egész alacsony baleseti halandósága. Az összes baleseti halálozást tekintve az utolsó előtti, a motoros járműbalesetknél a 15. és az egyéb balesetknél igen alacsony halandósággal, az utolsó helyen áll. Nyilvánvaló, hogy e kiváló helyezések a hagyományosan jól szervezett balesetelhárításuk mellett, szorosan összefügg az angolok közismert nyugodtságával, hidegvérűségével, amely balesetszerűen adódott helyzetben — amikor pillanatok töredéke alatt kell dönteni — életmentő körülmény lehet. (Számos egyéb tényező mellett feltehetően befolyásolja a biztosítás módja is.)

A nők halandósága e tételnél is lényegesen alacsonyabb, mint a férfiaké. Érdekes, hogy a második helyen álló Franciaországban a nők baleseti halandósága majdnem olyan magas, mint a férfiaké az Egyesült Királyságban. A férfiaknál és a nőknél is a mediánt képviselő Egyesült Államokban a férfiak baleseti halandósága 115 százalékkal magasabb, mint a nőké; hazánkban valamivel több mint kétszerese.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy hazánk baleseti halandósága nemzetközi összehasonlításban mind a férfiaknál, mind a nőknél — főleg a motoros járműbalesetek igen alacsony halandósága miatt — lényegesen kedvezőbb alakulást mutat, mint az eddig és a következőkben tárgyalásra kerülő vezető halálokok halandósága.

ÖNGYILKOSSÁG (BE49)

A nem természetes halálokok másik nagy csoportja 1965-ben a B jegyzék szerint ötödik helyen szerepel hazánkban a vezető halálokok rangsorában. 1965-ben az összes elhaltak 2,8 százaléka — 3029 személy — öngyilkosság miatt halt meg; halálozási gyakoriságuk 29,9 százzezrelékes volt. Számos országban az öngyilkosság, halandóságának alacsony volta miatt, nem tartozik a vezető halálokok közé.

Az öngyilkosság (BE49) miatti férfi halandóságunk mind a nyers, mind a standardizált arányszámoknál az országok sorrendjében első helyen áll; a standardizált halandóságnál a második helyen álló Csehszlovákia halandóságát 18,7 százalékkal haladja meg, a mediánt képviselő Belgiuménak pedig majdnem kétszerese. A nyers arányszámoknál női halandóságunk is az első helyen áll, a standardizált halandóságnál 11,5 százalékos csökkenést mutató változással Japán után a második helyre kerül, megelőzve Csehszlovákiát, Ausztriát és a Német Szövetségi Köztársaságot.

A táblában közölt adatok az 1961—1963. évekre vonatkoznak, így a jelenlegi helyzetnél enyhébb képet mutatnak. Az 1963—1965. évek átlagát tekintve adataink szerint a férfiak halandósága 40,6 a nőké 17,2 százzezrelék volt hazánkban. Nemzetközi helyezésünk, valamint az öngyilkosságok halandóságának további rosszabbodása indokoltá teszi, hogy részletesebben foglalkozzunk e kérdéssel.

Nem tartjuk érthetőnek — szemben a közúti balesetek alakulásával —, hogy szocialista államunkban organikus megbetegedések, illetve szociális környezeti okok miatt idegileg összeroppant személyek évenként ilyen hatalmas

tétellel járuljanak hozzá halandóságunk alakulásához. Nyilvánvaló, hogy a prevenció terén mulasztásunk alig tagadható.

7. tábla

Az öngyilkosság (BE49) halandósága

Ország	A férfiak halandósága			Ország	A nők halandósága		
	rang-sorolás	nyers	standardizált		rang-sorolás	nyers	standardizált
Magyarország	1	36,5	34,9	Magyarország	1 (2)	15,7	13,9
Ausztria	2 (3)	31,8	28,6	Japán	2 (1)	15,1	15,3
Csehszlovákia	3 (2)	29,8	29,4	Ausztria	3 (4)	13,5	10,9
Svédország	4 (5-6)	26,8	22,9	Német Szövetségi Köztársaság	4 (5)	13,2	10,7
Német Szövetségi Köztársaság	5 (4)	25,7	23,1	Csehszlovákia	5 (3)	12,4	11,0
Svájc	6 (5-6)	24,9	22,9	Svájc	6	10,1	8,8
Franciaország	7	24,2	22,3	Svédország	7 (8)	9,2	7,9
Japán	8	20,6	22,2	Egyesült Királyság	8 (9)	9,1	7,3
Belgium	9 (10)	20,4	17,5	Ausztrália	9 (7)	8,7	8,6
Ausztrália	10 (9)	18,9	19,1	Belgium	10	8,1	6,5
Egyesült Államok	11	16,4	16,8	Franciaország	11	7,8	6,4
Portugália	12	14,4	15,5	Egyesült Államok	12	5,4	5,3
Egyesült Királyság	13 (14)	13,6	12,1	Hollandia	13	4,9	4,7
Kanada	14 (13)	11,5	12,6	Portugália	14	4,0	3,9
Hollandia	15	8,2	8,3	Kanada	15-16 (15)	3,3	3,5
Olaszország	16 (17)	7,7	7,4	Olaszország	15-16 (16-17)	3,3	3,0
Kolumbia	17 (16)	6,3	7,9	Kolumbia	17 (16-17)	3,1	3,0
Görögország	18	5,1	5,1	Görögország	18	2,7	2,6
Mexikó	19	2,9	4,0	Mexikó	19	1,0	1,2

Az öngyilkosság halandósága a férfiaknál több mint másfélszer, a nőknél pedig négy és félszer magasabb, mint a közúti közlekedési balesetknél. Hatalmas apparátust tartunk fenn és — helyesen — egyik intézkedést hozzuk a másik után a közúti balesetek megelőzése céljából, ugyanakkor keveset hallunk az életvédelmi csoportok, osztályok — ha egyáltalán vannak ilyenek — munkájáról. A tárgyilagos szemlélő jogosan vélhetné, hogy az előbbieknél nem annyira „ember-”, mint inkább „gépkocsi-” védelemről van szó, a károsodás forintértéke ugyanis jelentős tényezőként hat a közúti balesetek minősítésénél. Nyilvánvaló, ilyen közérdekű forintvesztésről az öngyilkosságokkal kapcsolatban nem beszélhetünk.

Párhuzamot vonhatunk azonban a tbc elleni küzdelemmel is. A táblákban közölt standardizált halálozási adatok szerint a férfiak tbc halandósága csupán 12 százalékkal magasabb, mint az öngyilkosságoké (megjegyezzük, hogy a legújabb adataink szerint már alacsonyabb), a nőknél pedig teljesen azonos szinten van. Törvényekkel, a gondozók széles körű hálózatával, hatalmas, igen költséges technikai apparátussal, sok-sok kórházi ágygal folytatjuk a küzdelmet a tbc ellen.

A közérdek nyilvánvaló, a tbc fertőző betegség, hosszas munkaképtelenséggel, esetleg megrokkánással járhat; morbiditása azonban lényegesen enyhült, és halandósága is csak az idősebb korúaknál tekinthető viszonylag még magasnak. Az öngyilkoságnál mint egyedi esetről közösségi érdekekkel nem számolhatunk, csak a legközvetlenebb hozzátartozókat érinti és általában a „család” bajának szoktuk tekinteni. A statisztikában azonban az egyedi esetek halmozódnak és nyilvánvaló, hogy e sajnálatos események láncolata további tízezreket érinthet súlyosan.

Ma már szerelemfáltás, éhezés és nyomor miatt alig követnek el öngyilkosságot. Az ismert okú öngyilkosságok 58 százaléka betegség miatt történik. Bár

lelki zavarodottság minden esetnél feltételezhető, kifejezetten elme-idegbetegség miatt követnek el 37 százalékban öngyilkosságot. Az elme-idegbetegségek direkt mortalitása elenyésző, indirekt halandóságuk azonban az öngyilkosság révén — amint látjuk — igen jelentékeny lehet.

Az öngyilkossági kísérletet elkövető személyek száma — mely bázisát alkotja újabb és túlnyomórészt eredményes kísérleteknek — igen jelentős. (Az 1965. évvel záródó három év alatt a bejelentett esetek száma — mely teljesnek alig tekinthető — jóval meghaladta a 30 000-t.) Ha mindehhez hozzászámítjuk, hogy a járóbeteg-ellátás forgalmának majdnem kétötöd részét az elme-idegbetegségben szenvedők alkotják, a prevenció szükséges iránya aligha lehet kétséges.

Elismerjük, hogy a társadalom igényei a fejlesztést illetően igen sokrétűek és a prioritás tekintetében nagymértékben eltérhetnek a vélemények. Egyes beruházások elsődlegessége alig vitatható (például a lakásépítés), a többiek előnyösebb rangsorolása azonban hátravet mindig egy másikat. Az élet állandóan változik, és túl komplex ahhoz, hogy a fontossági sorrend meghatározása mindig csak egyoldalú legyen. Az egészségügy előnytelen rangsorolása teszi értetődővé, hogy az elmúlt két évtized folyamán hazánkban csak a legutóbbi években — hosszú átfutási idő után — adtak át vidéken néhány új kórházat (nagy részben tbc-s ágyfejlesztéssel) Budapesten meg csak toldoztuk-foldoztuk eddig a régiéket, újat nem építettünk.

Az a véleményünk, az egyszerű átlagember is tudja — különösen akkor, ha kórházi ápolásra szorul betegsége miatt —, hogy a gyógyítás minden problémáját nem lehet megoldani csak a járóbeteg-ellátás fejlesztésével és az orvosok számának növelésével. Figyelembe véve öregedő népességünket és azt a körülményt, hogy a 65 éves és idősebb lakosság kórházi ágyellátottságának színvonala az általuk leginkább igényelt osztályokat illetően az elmúlt tíz évre vonatkozóan javulást nem mutat, a kórházi ágyak nagyobb mértékű fejlesztése napjainkban időszerűbb, mint valaha is volt.

Az, hogy a szokottnál is élesebben vetettük fel az öngyilkosság halandóságával kapcsolatban kórházi ágyellátottságunk hiányos voltát, elsődlegesen az elme-idegbetegeket kórházi elhelyezésének nehézségeivel magyarázható. Tudatában vagyunk azonban annak is, hogy az elme-ideg ágyellátottság esetleges növelése — melyet feltétlenül és jelentősebb mértékben szükségesnek tartunk a megelőző gyógyítás szempontjából — nem fogja megoldani egyszerre és egymagában az e téren felmerülő összes problémákat. Az elme-idegbetegségek alakulását számos olyan tényező befolyásolja, melyek egészségkárosító hatásuk kiküszöbölése céljából — az orvosi kezeléssel túlmenően — széles körű társadalmi összefogást tesznek szükségessé legalább olyan szervezett formában, mint a tbc elleni küzdelemben.

Ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy tíz férfi öngyilkossági kísérlet közül négy, ugyanannyi női öngyilkossági kísérlet közül csak egy halálos kimenetelű, érthetővé válik a jelentős férfitolbplet a halandóságban. A táblában felsorolt országok mindegyikénél, mind a nyers, mind a standardizált arányszámoknál lényegesen magasabb a férfiak halandósága. Hazánkban a nyers halálozási arányszámoknál 133, a standardizáltnál pedig 151 százalékkal magasabb a férfiak halandósága, mint a nőké. Az utánunk következő Csehszlovákiában a standardizált halandóságnál 167, Ausztriában 162, a mediánt képviselő Belgiumban pedig 169 százalékkal magasabb a férfiak halandósága.

INFLUENZA ÉS TÜDŐGYULLADÁS (B30, B31)

Az influenza járványos fellépése megváltoztathatja jelentősen e tétel rangsorolását; 1965-ben hatodik helyen állt a vezető halálokok között, aránya 2,6 százalék, halandósága 27,4 százezrelék volt.

8. tábla

Az influenza és a tüdőgyulladás (B30, B31)

Ország	A férfiak halandósága			Ország	A nők halandósága		
	rang-sorolás	nyers	standardizált		rang-sorolás	nyers	standardizált
Mexikó	1	157,2	161,9	Mexikó	1	148,2	153,7
Portugália	2	108,8	119,2	Kolumbia	2	88,6	92,4
Kolumbia	3	90,0	94,1	Portugália	3	87,6	88,1
Egyesült Királyság	4	73,8	70,6	Egyesült Királyság	4	77,2	49,7
Ausztria	5	60,1	53,2	Ausztria	5 (9)	51,0	35,0
Olaszország	6 (7)	48,4	51,8	Franciaország	6 (14)	47,2	28,2
Német Szövetségi Köztársaság	7-8 (10)	44,7	41,8	Svédország	7 (11)	46,6	30,7
Svédország	7-8 (16)	44,7	35,5	Olaszország	8 (6)	43,6	41,2
Görögország	9	40,8	44,6	Görögország	9 (5)	41,3	41,8
Magyarország	10 (8)	40,4	47,1	Német Szövetségi - Köztársaság	10 (12)	40,1	30,3
Franciaország	11 (14)	39,7	38,1	Csehszlovákia	11 (10)	36,6	33,3
Egyesült Államok	12 (13)	38,1	38,3	Magyarország	12 (8)	34,7	36,3
Kanada	13 (12)	36,4	38,7	Svájc	13 (16)	33,9	24,6
Csehszlovákia	14 (11)	35,1	41,7	Belgium	14 (18)	31,3	21,5
Japán	15 (6)	34,5	52,8	Kanada	15 (13)	29,8	29,2
Belgium	16 (18)	34,3	29,7	Japán	16 (7)	29,6	37,7
Svájc	17	33,3	32,8	Egyesült Államok	17 (15)	28,9	25,4
Ausztrália	18 (15)	31,6	36,8	Ausztrália	18 (17)	26,8	24,0
Hollandia	19	22,0	22,1	Hollandia	19	20,5	18,1

Egyes országok igen magas tüdőgyulladás-halálozása nem magyarázható csupán az éghajlati és szélsőséges időjárási tényezőkkel. Véleményünk az, hogy nagyrészt összefügghetnek az egészségügyi ellátás alacsony színvonalával, például Mexikó, Portugália és Kolumbia esetében. Az európai országok közül mind a férfiaknál, mind a nőknél az arányszámok egyformán legmagasabbak az Egyesült Királyságban. Az angolok sajátos halálokai közé tartozik a hörghurut és a tüdőgyulladás, melyek — figyelembe véve egészségügyi ellátottságuk magas színvonalát — ténylegesen összefüggésbe hozhatók a szigetország közismert időjárási viszonyaival.

Az Európában 3. helyen álló Ausztria halandósága e téren egynegyedével, a mediánt képviselő Német Szövetségi Köztársaságé pedig majdnem 41 százalékkal alacsonyabb, mint az Egyesült Királyságé a férfiak standardizált arányszámainál.

Hazánk influenza és tüdőgyulladás miatti halandósága a férfiak nyers halálozási arányszámainál a medián helyen áll, a standardizált arányszámoknál 17 százalékos emelkedést mutatva a 8. helyre jön fel, így változatlanul a közepes halandóságú kategóriába tartozik. Ugyanebbe a kategóriába tartozó szomszédos Csehszlovákiának csupán 11 százalékkal alacsonyabb a halandósága.

Egyes országok helyezése a standardizálás után jelentősen megváltozik, így Svédország a nyers 7—8. helyről lekerül a 16., Japán viszont a 15. helyről felkerül a magas halandóságú hatodik helyre. Japán halandóságában a standardizálás után 53 százalékos emelkedés következett be, Svédországnál viszont a csökkenés nem ily nagyarányú, csupán 21 százalék.

A nők influenza és tüdőgyulladás miatti halandósága minden országban alacsonyabb, mint a férfiaké; az Egyesült Királyságban például 30, Portugáliá-

ban 26 százalékkal, a nőknél medián Csehszlovákiában pedig több mint egyötödével alacsonyabb a standardizált arányszámoknál. Hazánk női halandósága viszonylag kismértékű (6⁰/₀) emelkedés mellett a nyers halandóság 12. helyéről a 8. helyre kerül fel, tehát mindkét esetben a közepes halandóságú kategória (az előbbinél az alsó, az utóbbinál a felső) határán találjuk. A standardizált női halandóságunk majdnem 22 százalékkal alacsonyabb, mint a férfi.

A női halandóságnál is jelentős helycserék következnek be egyes országoknál a standardizálás után, például Franciaország a nyers 6. helyéről a 14., Japán fordítva, a 16. helyről a 7.-re kerül. Az igen alacsony halandóságú országoknál, így Hollandiánál, illetve Belgiumnál is jelentős a férfitöbbség a halandóságban. Az előbbi országban 18, az utóbbiban majdnem 28 százalékkal alacsonyabb a nők halandósága, mint a férfiaké.

Az influenza jelentősen változó hányadát teszi ki a tétel halandóságának. Az Egyesült Királyságban a férfiaknál 11,9, a nőknél 12,3, a férfiaknál medián Német Szövetségi Köztársaságban 20,3, a nőknél medián Csehszlovákiában 21,6, hazánkban a férfiaknál, nőknél egyformán 32 százaléka e tétel halandóságának az influenza rovására írható. Az influenza magas aránya hazánkban részben az 1962. évi nagy járvánnyal magyarázható.

TUBERKULÓZIS (B1, B2)

A tuberkulózis a B haláloki jegyzék szerint 1965-ben a hetedik helyen állt a vezető halálokok között. Az összes elhaltaknak csupán 2,4 százaléka halt meg gümőkór miatt, halandósága 25,1 százzezrelék, az 1938. évinek mindössze 17,9 százaléka. Tradicionális jelentősége mind a mortalitásban, mind a morbiditásban évről évre csökken. A század első három évtizedében a tuberkulózis halandósága igen magas aránnyal az 1—2. helyen állt, az összes meghaltak 10—15 százaléka gümőkóros volt. A gümőkórjárvány hazánkban csúcsát a század első évtizedében érte el, halandósága a huszas évek közepéig lassan, attól kezdve jelentékenyen csökkenő irányzatú, ami a lakosság átfertőzöttségének. (fokozatosan védetté válásának) elméletével magyarázható. A háborús és azt megelőző évek stagnálása után 1945—1955 között halandósága kevesebb, mint egynegyedére esett vissza, egy évtized alatt nagyobb mértékben (77⁰/₀) csökkent, mint azt megelőzően közel fél évszázad alatt (61⁰/₀).

Az utóbbi évtized folyamán a gümőkór-morbiditás hasonlóan kedvezően alakult, mint a mortalitás. A nyilvántartott betegek száma 1961-ig emelkedő irányzatú, 1962-től évről évre átlagosan mintegy hat százalékkal csökken. Tízezer lakosra 1965-ben egyötödével kevesebb nyilvántartott beteg jutott (110) mint öt évvel korábban. Az új betegek aránya ugyanezen időszak alatt még jelentősebb — 44 százalékos — csökkenést mutat. Különösen kedvezően alakul a fiatalabb korosztályok morbiditása. Számos országban a tuberkulózis már régóta nem szerepel az első tíz vezető halálkok között, hazánkban is az idős betegek kihalála után várható, hogy nem kerül be e kategóriába.

A jelen tanulmányban felsorolt országok között hazánk gümőkór-halandóságát mind a férfiaknál, mind a nőknél — a standardizált arányszámokat tekintve — a magas halandóságú kategóriában találjuk. Hazánk férfilakosságának gümőkór-halandósága a nyers arányszámokat illetően az igen magas halandóságú kategóriában van, a standardizálás után viszonylag kismértékű csökkenéssel (5,8⁰/₀) az ötödik helyre sorolható. Az európai országok közül csupán Portugália halandósága magasabb (46,9 százalékkal), a közvetlen hazánk után

következő Csehszlovákia tuberkulózis halandósága 25, a mediánt képviselő Olaszorszáé pedig 43 százalékkal alacsonyabb, mint a miénk. A szomszédos Ausztria gümőkór-halandósága Csehszlovákia után következik a standardizált arányszámoknál és 29 százalékkal alacsonyabb, mint a magyarországi. Az egész magas halandóságú országok kategóriájába a standardizálás során Portugália és Japán mellé Mexikó került fel hazánk helyébe.

9. tábla

A tuberkulózis (B1, B2) halandósága

Ország	A férfiak halandósága			Ország	A nők halandósága		
	rang-sorolás	nyers	standardizált		rang-sorolás	nyers	standardizált
Portugália	1	55,3	57,6	Kolumbia	1	25,8	33,6
Magyarország	2 (5)	41,6	39,2	Mexikó	2	21,5	28,0
Japán	3 (2)	35,9	45,9	Portugália	3 (4)	21,0	20,5
Ausztria	4 (7)	33,7	27,9	Japán	4 (3)	19,9	21,5
Kolumbia	5 (4)	30,5	44,8	Magyarország	5	16,1	13,9
Mexikó	6 (3)	30,4	45,0	Csehszlovákia	6	13,2	11,2
Csehszlovákia	7 (6)	29,2	29,3	Ausztria	7 (8)	12,1	8,4
Franciaország	8	28,6	26,1	Franciaország	8 (9)	11,1	8,3
Görögország	9	23,6	24,2	Görögország	9 (7)	9,1	8,6
Olaszország	10	23,5	22,5	Olaszország	10	7,7	7,0
Belgium	11 (12)	23,3	19,3	Svájc	11	7,3	5,6
Német Szövetségi Köztársaság	12 (11)	22,8	19,9	Német Szövetségi Köztársaság	12	7,0	5,3
Svájc	13	13,8	12,9	Belgium	13	5,4	4,3
Egyesült Királyság	14	10,5	9,2	Svédország	14 (15-16)	4,1	2,9
Svédország	15 (17)	8,2	6,6	Egyesült Királyság	15 (14)	3,7	3,0
Egyesült Államok	16 (15)	7,8	7,9	Kanada	16-17 (15-16)	2,8	2,9
Ausztrália	17 (16)	6,7	7,5	Egyesült Államok	16-17 (17)	2,8	2,7
Kanada	18	5,7	6,4	Ausztrália	18 (18-19)	2,0	1,8
Hollandia	19	3,2	3,3	Hollandia	19 (18-19)	1,9	1,8

Női lakosságunk gümőkór-halandósága — bár jelentősebb csökkenést mutat (14⁰/₀) a standardizálás után, mint a férfiaké — egyformán az ötödik helyen áll, így a magas halandóságú kategóriába tartozik. Az európai országok rangsorolása szerint a nőknél éppúgy, mint a férfiaknál Portugália halandósága magasabb csupán (47,0 százalékkal). A 3. helyen álló Japán női tuberkulózis halandósága 54,7 százalékkal magasabb, mint hazánké, az utánunk következő Csehszlovákiáé viszont 19 százalékkal alacsonyabb. A nőknél is Olaszország képviseli a medián értékét majdnem fele akkora halandósággal, mint hazánkban van.

A férfitöbblet általános jelenség a gümőkór-halandóságban. Az országok legnagyobb részénél — így hazánkban is — a férfiak halandósága többszöröse a nőinek, Ausztráliában, illetve Belgiumban, ahol a két nem halandóságbeli különbsége a legmagasabb, több mint négyszerese, illetve négy és félszerese. Az egész magas női halandóságú országokban azonban, így Kolumbiában, illetve Mexikóban a férfi gümőkór-halandóság csupán egyharmadával, illetve 61 százalékkal haladja meg a nőit.

A gümőkór-halandóság legnagyobb részét a tüdőgümőkór teszi ki, a standardizált arányszámok szerint a férfiaknál 4,3, a nőknél 10,8 százaléka a tbc-halandóságnak írható csupán az egyéb gümőkóros megbetegedések rovására. A férfiaknál első helyen álló Portugáliában ez az arány 7,8, a mediánt képviselő Olaszországban 7,1 és az utolsó helyen levő Hollandiában 15,2 százalék; a nőknél az egyéb gümőkóros megbetegedés miatti halálozás Kolumbiában 11,6, a medián helyen álló Olaszországban 20,0 és az utolsó helyen álló Hollandiában 27,8 százalék.

VELESZÜLETETT FEJLŐDÉSI RENDELLENESSÉGEK (B41)

A veleszületett fejlődési rendellenességek a B jegyzék szerint 1965-ben a vezető halálokok között a nyolcadik helyen állt; az összes elhaltaknak 1,0 százaléka halt meg e halálok miatt, halálozási gyakorisága 10,3 szízezrelék volt.

Az adatok nemzetközi összehasonlítása nem várt eredményt hozott. A standardizálás után mind a férfiaknál, mind a nőknél az igen magas halandóságú kategóriában találjuk hazánkat. A magyarországinál a férfiaknál csupán Svájc veleszületett fejlődési rendellenességek miatti halandósága magasabb (1,3 százalékkal), a nőknél pedig az Egyesült Királyságé (0,7 százalékkal). A Német Szövetségi Köztársaságban a férfiaknál 9, a nőknél pedig 7 százalékkal alacsonyabb e halálok halandósága.

A férfiak nyers arányszámai alapján hazánk a közepes halandóságú kategóriában a 8. helyen áll, a standardizálás után igen jelentős — 37 százalékos — emelkedést mutatva a 2. helyre kerül. Az e csoportban mediánt képviselő Csehszlovákia halandósága 20,4, az utolsó helyen álló Japáné pedig 58,6 százalékkal alacsonyabb, mint hazánké, a közepes halandóságú kategóriába tartozó szomszédos Ausztriáé is majdnem egyötödével alacsonyabb.

10. tábla

A veleszületett fejlődési rendellenességek (B41) halandósága

Ország	A férfiak halandósága			Ország	A nők halandósága		
	rang-sorolás	nyers	standardizált		rang-sorolás	nyers	standardizált
Kanada	1 (5-6)	15,9	13,8	Kanada	1 (5-6)	14,4	12,7
Hollandia	2 (5-6)	13,7	13,8	Hollandia	2 (4)	12,3	13,0
Egyesült Királyság	3-4 (3)	12,7	14,6	Egyesült Királyság	3 (1)	11,0	13,8
Egyesült Államok	3-4 (11)	12,7	11,8	Ausztrália	4-5		
Ausztrália	5 (9)	12,5	12,2	(9-10)	10,4	10,4	
Svájc	6 (1)	12,0	15,4	Egyesült Államok	4-5 (11)	10,4	10,1
Német Szövetségi Köztársaság	7 (4)	12,0	13,9	Svájc	6 (3)	10,2	13,5
Magyarország	8 (2)	11,1	15,2	Német Szövetségi Köztársaság	7 (5-6)	9,3	12,7
Ausztria	9 (8)	10,9	12,3	Belgium	8 (7)	9,1	11,8
Belgium	10-11 (7)	10,7	12,7	Magyarország	9 (2)	8,9	13,7
Mexikó	10-11(17)	10,7	6,7	Mexikó	10 (17)	8,7	5,7
Kolumbia	12 (18)	10,3	6,5	Kolumbia	11 (19)	8,0	5,3
Csehszlovákia	13 (10)	9,8	12,1	Csehszlovákia	12 (8)	7,9	10,6
Franciaország	14 (13)	9,7	11,0	Ausztria	13-14		
Olaszország	15 (14)	9,2	10,7	(9-10)	7,7	10,4	
Svédország	16 (12)	8,5	11,3	13-14	7,7	9,7	
Portugália	17 (16)	8,2	7,9	(12-13)			
Görögország	18 (15)	8,0	8,8	Svédország	15 (12-13)	7,2	9,7
Japán	19	5,3	6,3	Franciaország	16 (14)	7,1	8,8
				Portugália	17 (16)	6,3	7,0
				Görögország	18 (15)	6,1	7,5
				Japán	19 (18)	4,4	5,5

A nők halandóságát tekintve a helyzet még kedvezőtlenebb, mint a férfiaknál. A standardizálás után a női halandóság a nyers arányszámok szerinti — megnyugtatónak látszó — kilencedik helyről még nagyobb arányú emelkedéssel (53,9%), mint a férfiaknál, a második helyre kerül. A medián értéket képviselő Ausztria, illetve Ausztrália standardizált női halandósága 24,1, az e kategóriában utolsó helyen álló Kolumbiáé több, mint 61,3 és a közepes halandóságú szomszédos Csehszlovákiáé pedig 22,6 százalékkal alacsonyabb, mint a miénk.

A veleszületett fejlődési rendellenességek miatti halandóság általában minden országban — kisebb-nagyobb mértékben — alacsonyabb a nőknél. A férfiak halandósága hazánkban 11, a legmagasabb halandóságú Svájcban, a medián

Csehszlovákiában és az utolsó helyen álló Japánban egyaránt 14—14 százalékkal magasabb, mint a nőké. Egyes országokban, így az Egyesült Királyságban (5,8%), Hollandiában (6,1%) e különbség jóval 10 százalék alatt van.

A nemzetközi összehasonlítás során a veleszületett fejlődési rendellenességek igen magas standardizált halandóságát bárki jogosan a hazánkban nagy számban végzett művi terhességmegszakítások következményének tarthatná. Ez első pillantásra eléggé meggyőző magyarázatnak látszik. Ha azonban az adatokat jobban megvizsgáljuk, azt találjuk, hogy hazánk kivételével az igen magas, illetve a magas halandóságú kategóriákba csupa olyan ország tartozik, ahol törvény tiltja a művi terhességmegszakítást és a szigorú büntetések miatt ennek tiltott vállalása is eléggé kockázatos, ezért úgy véljük, e tényező hatását nyugodtan kizárhatjuk hazánkban is.

Sokkal inkább valószínűnek látszik, hogy hazánkban is az abuzusok egyik válfaja — a gátlás nélküli gyógyszerfogyasztás — szerepel okozó tényezőként e tétel igen magas halandóságában. Közismert, és tudományosan bizonyított tény, hogy egyes gyógyszer-hatóanyagok a méhen belüli fejlődés folyamán már a fogamzás után közvetlenül idézhetnek elő olyan károsodást, melynek végső következménye súlyos vagy kevésbé súlyos kimenetelű veleszületett anomália lehet. Nyilvánvaló, hogy a halandósági mutatóba a fejlődési rendellenességgel születetteknek csak kis — leginkább életképtelen — hányada kerül és lényegesen többszörösére tehető ezeknél a túlélők száma. Ha figyelembe vesszük, hogy a túlélők jelentős része nem teljes értékű egyede társadalmunknak, érthetővé válik e kérdés minden problémája.

A legkülönbélebb gyógyszerek szedése hazánkban is mindinkább divatossá válik, és az elfogyasztott gyógyszerek mennyisége évről évre jelentősen emelkedő tendenciát mutat. A nemzetközi adatok összehasonlítása során jogosan vehetné fel bárki, hogy sajtókapacitásunknak például a Contergan készítménnyel kapcsolatos fejlemények közlésére fordított részét nem lett volna-e előnyösebb saját népünk javára, felvilágosítására felhasználni. Mert a túlzott gyógyszerfogyasztásnak a veleszületett anomáliák csupán egyik sajnálatos melléktermékei, a szenvedélyhez vezető megszokáson túlmenően, számos egyéb olyan következménye van, mely súlyos rendszer, illetve szervi károsodással jár. Az egészségileg károsodott személyek száma pedig a gyógyszerfogyasztás növekedésével arányosan napról napra emelkedik és ma már nem állíthatjuk teljes bizonyossággal, hogy a gyógyszerek minden esetben az emberiség javát szolgálják. A gyógyszerfogyasztást a lakosság saját érdekében vissza kell szorítani a szükséges és normális keretek közé. Ehhez a felvilágosítás minden eszközét igénybe kell venni.

MÁJZSUGORODÁS (B37)

A májzsugorodás a B jegyzék szerint a kilencedik vezető halálok hazánkban. 1965-ben aránya a halálozásban 0,9 százalék, halandósági aránya 9,9 százalékos volt.

A májzsugorodás etiológiájában az alkoholfogyasztás szerepe közismert; halandóságának alakulása jóformán mérhető az egy főre jutó szeszes ital mennyisége alapján. Mind a férfiaknál, mind a nőknél általában az igen magas, illetve magas halandóságú kategóriába a legtöbb szeszt fogyasztó lakosságú államok sorolhatók. Mexikó elsőségét mindkét nemnél a standardizálás után feltehetően az okozza, hogy különféle erjesztett szeszes italaikat népszokásból erősen fűszerezve isszák.

Magyarország mind a nyers, mind a standardizált arányszámokat tekintve a férfiaknál az alacsony, a nőknél közepes, illetve alacsony halandóságú kategóriába tartozik. A standardizálás után a két nemnél egyformán a 13. helyen állunk és a mutató a férfiaknál csupán egynegyede, a nőknél 32 százaléka az Európában legmagasabb értékkel vezető Franciaországnak. Mindkét nemnél a mediánt az Egyesült Államok képviseli a magyarországinál 52, illetve 55 százalékkal magasabb halandósággal.

Nem annyira meglepő a májzsugorodás igen alacsony halandósága Hollandiában, mint az Egyesült Királyságban. Mind a férfiaknál, mind a nőknél legalacsonyabb a halandósága ez utóbbi, közismerten tömény szeszt kedvelő országban; a férfiaknál tizenharmad része, a nőknél egynolcada csupán Franciaországnak.

11. tábla

A májzsugorodás (B37) halandósága

Ország	A férfiak halandósága			Ország	A nők halandósága		
	rang-sorolás	nyers	standardizált		rang-sorolás	nyers	standardizált
Franciaország	1 (2)	44,5	40,0	Franciaország	1 (2)	19,8	15,4
Ausztria	2 (5)	34,6	28,2	Portugália	2 (3)	15,7	14,9
Portugália	3	31,0	34,7	Mexikó	3-4 (1)	13,5	25,5
Olaszország	4	29,3	28,7	Német Szövetségi Köztársaság	3-4 (5)	13,5	9,4
Mexikó	5 (1)	27,8	51,8	Ausztria	5 (7)	12,1	7,9
Német Szövetségi Köztársaság	6	27,2	23,5	Olaszország	6 (4)	11,2	9,5
Svájc	7 (8)	22,2	20,7	Görögország	7 (9)	8,2	7,7
Görögország	8 (7)	19,9	21,0	Egyesült Államok	8 (10)	8,0	7,6
Egyesült Államok	9 (10)	15,6	15,7	Japán	9-10 (6)	7,2	8,0
Japán	10 (9)	12,9	18,2	Belgium	9-10 (12)	7,2	5,0
Belgium	11 (14)	12,3	10,1	Csehszlovákia	11	6,8	5,6
Csehszlovákia	12	11,2	11,2	Magyarország	12 (13)	6,0	4,9
Magyarország	13	10,9	10,3	Svájc	13 (15)	4,9	3,8
Kanada	14 (15)	7,5	8,5	Svédország	14 (16)	4,4	2,2
Svédország	15 (17)	7,4	6,5	Kolumbia	15-16 (8)	4,2	7,8
Kolumbia	16-17(11)	5,9	13,2	Kanada	15-16 (14)	4,2	4,6
Ausztrália	16-17(16)	6,5	6,9	Ausztrália	17	3,2	3,1
Hollandia	18	4,3	4,3	Hollandia	18	3,1	2,8
Egyesült Királyság	19	3,4	3,0	Egyesült Királyság	19	2,8	1,9

A szomszédos országok közül a férfiaknál Ausztriában 2,8-szer, Csehszlovákiában azonban csak 8,7 százalékkal, a nőknél 61, illetve 14 százalékkal magasabb, mint hazánkban a májzsugorodás halandósága.

Jelentős a férfitöbblet a halálozásban, általában a férfi halandóság több mint kétszeresen meghaladja a nőit; Franciaországban 160, a mediánt képviselő Egyesült Államokban 106, hazánkban 110 és az utolsó helyen álló Egyesült Királyságban 58 százalékkal magasabb a férfiak halandósága, mint a nőké.

CUKORBAJ (B20)

A cukorbetegség az utóbbi másfél évtized folyamán került hazánkban a vezető halálokok közé. Bár súlya halandóságunkban másodrendű, mint betegség főleg szövődményei által jelentős kárt okoz.

Hazánk cukorbeteg miatti halandósága nemzetközi tekintetben mind a nyers, mind a standardizált arányszámok szerint mindkét nemnél az igen alacsony halandóságú kategória határán található. A standardizálás után egyes országok helyzetében jelentős eltolódások tapasztalhatók, például Mexikó a férfi halandóságot tekintve a nyers rangsorolás 13. helyéről felkerül az 1., a nőknél pedig a 16. helyről a 2. helyre.

12. tábla

A cukorbetegség (B20) halandósága

Ország	A férfiak halandósága			Ország	A nők halandósága		
	rang-sorolás	nyers	standardizált		rang-sorolás	nyers	standardizált
Egyesült Államok	1-2 (2)	14,0	14,3	Belgium	1	31,6	20,0
Belgium	1-2 (6-7)	14,0	11,5	Svájc	2 (6)	22,5	16,0
Svájc	3	13,0	12,4	Csehszlovákia	3 (4)	21,2	17,1
Svédország	4 (10)	12,6	10,2	Egyesült Államok	4 (3)	19,7	17,4
Olaszország	5	11,6	11,7	Hollandia	5	19,4	17,0
Csehszlovákia	6 (6-7)	10,9	11,5	Olaszország	6 (7)	19,0	15,4
Franciaország	7 (11)	10,8	10,0	Német Szövetségi Köztársaság	7 (11)	18,1	12,5
Német Szövetségi Köztársaság	8 (14)	10,3	9,1	Franciaország	8 (14)	17,5	10,8
Kanada	9 (4)	10,2	11,8	Svédország	9 (13)	16,8	11,5
Ausztrália	10-11(8)	9,8	11,4	Ausztrália	10	15,1	13,5
Görögország	10-11(9)	9,8	10,6	Kanada	11 (8)	13,7	14,9
Hollandia	12 (13)	9,6	9,6	Görögország	12	13,2	12,3
Mexikó	13 (1)	7,4	14,9	Ausztria	13 (17)	12,4	7,7
Ausztria	14 (16-17)	7,1	6,0	Magyarország	14 (15)	11,3	9,2
Portugália	15	6,9	8,1	Egyesült Királyság	15 (18)	10,7	6,9
Magyarország	16 (16-17)	6,2	6,0	Mexikó	16 (2)	9,4	19,3
Egyesült Királyság	17 (18)	6,0	5,5	Portugália	17 (16)	8,5	7,9
Kolumbia	18 (12)	4,2	9,9	Kolumbia	18 (9)	6,4	13,8
Japán	19	3,7	5,3	Japán	19	4,3	5,2

A női többlet, bár általános jellegűnek tekinthető, nem olyan egyértelmű, mint eddigi ismereteink alapján gondolnánk. Egyes országokban, így Hollandiában (44), Belgiumban (42), hazánkban (35) és Csehszlovákiában (33 százalékkal, azaz) igen jelentős mértékben, más országokban, így az Egyesült Államokban (18), Ausztráliában (16), Görögországban (14), Svédországban (11) és Franciaországban (7 százalékkal, azaz) 20 százaléknál jóval alacsonyabb a férfiak halandósága, mint a nőké. Két országban azonban, Portugáliában és Japánban, bár minimális mértékben, kifejezetten férfitolbblet mutatkozik a diabétesz halandóságban (2,5, illetve 1,9%).

Abból a tényből kiindulva, hogy hazánkban az 1956—1958. évek átlagához képest a diabétesz miatt elhaltak száma 26,3, a halandóság pedig 21,5 százalékkal emelkedett, nyilvánvaló, hogy e betegség jelentősége az utóbbi évek folyamán lényegesen megnövekedett és a jövőben a lakosság morbiditását illetően mind nagyobb mértékben számolnunk kell vele.

(A tanulmány II., befejező részét a *Statisztikai Szemle* következő számában közöljük.)

A TERMELŐSZÖVETKEZETI HÁZTÁJI GAZDASÁGOK TERMELÉSE

MOLNÁR ISTVÁN

A háztáji gazdálkodás jelentőségének és fejlődésének kérdéseivel nemcsak az ökonómia különböző ágazatainak művelői foglalkoznak, hanem más társadalomtudományok képviselői is. A sokirányú érdeklődés közös okát — úgy véljük — e gazdaságok termelési viszonyainak rendkívül sokoldalú, társadalmi életünk szinte minden fontosabb területével kimutatható összefüggéseiben kell keresnünk. Bármilyen aspektusból közelítjük is meg ezeket az összefüggéseket, szembe találjuk magunkat azzal a ténnyel, hogy a háztáji gazdálkodást nem elégséges az átlagok, az országos vagy kisebb területi egységek összegezett *eredményei* alapján elemezni. A kisebb területi egységekre vonatkozó adatok azonban nagyon korlátozottan állnak rendelkezésre.

A háztáji gazdaságok termelésének differenciált vizsgálata ugyanis a gazdaságok mint termelőegységek külön-külön történő megfigyelését feltételezi. Nyilvánvaló, hogy ez a közel egymillió termelőszövetkezeti gazdaságra kiterjedő összeírás nem egyszerű, hanem gyakorlatilag igen nehezen megoldható feladat. E nehézségen a korábbi években többféle módon könnyítettek: 1. a háztáji gazdaságok kisebb, reprezentáns csoportjára végeztek statisztikai megfigyeléseket; 2. csak a gazdaságok egyes termelési ágazatainak differenciáltságával foglalkoztak; 3. az előbbi két eljárást kombináltan alkalmazták. A felsorolt módszereknek vannak előnyeik és hátrányaik is. Utóbbiak többnyire abban nyilvánulnak meg, hogy az alkalmazott módszertől jelentős mértékben függ az eredmény pontossága, és hogy az egyéb forrásból ismeretes adatokkal — például a közös gazdaságok termelési, gazdálkodási adataival — a reprezentatív felvétel eredménye nehezen kapcsolható össze.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése után mind gyakrabban és sürgetőbben vetődött fel a háztáji gazdálkodás differenciált megfigyelésének szükségessége. 1965-ben a Központi Statisztikai Hivatal a háztáji gazdálkodást részben számítások, részben valamennyi háztáji gazdaságra kiterjedő adatfelvétel útján megfigyelte. Az adatrendszerzés eredménye lehetővé tette a háztáji gazdaságokról eddig ismeretes adatok gazdaságonkénti (termelőszövetkezetenkénti) összehasonlítását, és egyben a további részletesebb reprezentatív megfigyelés alapjait is megteremtette.

A statisztikai munka megszervezésekor korábban nem vették következetesen figyelembe azt a közismert tényt, hogy a háztáji gazdaság is szerves része a termelőszövetkezeti gazdálkodásnak. A kétféle gazdaság egymást kiegészíti, kölcsönösen feltételezi. A statisztikai beszámolási rendszer kiterjed ugyan a ház-

táji termelés fontosabb adataira, a háztáji gazdaságok számát, földterületét, vetésterületét, terméseredményeit, állatállományát ugyanis minden évben részben teljeskörűen, részben reprezentatív módon vagy számítások segítségével megállapítják. Az adatgyűjtések és a számítások „megfigyelési egysége” azonban az időpontoktól és témáktól függően más és más volt: állatszámolásakor és a földterület elsődleges rendezésekor a háztáji gazdaság, a vetésterület összeírásakor többnyire a termelőszövetkezet összes háztáji gazdasága együtt, a terméseredmények megállapításánál pedig leginkább a járás vagy járási jogú város háztáji gazdaságainak összessége. A megfigyelési egység változása miatt a háztáji termelés országosan már kielégítően ismert adatai egy-egy termelőszövetkezet esetében nem voltak egybevetethetők és összesíthetők a közös gazdaság statisztikai adataival. Még kevésbé volt lehetséges a háztáji termelés gazdaságonkénti különbségeinek vizsgálata. Tulajdonképpen tehát nem valósult meg a háztáji gazdaságoknak mint üzemeknek a rendszeres megfigyelése.

A továbbiakban ennek az üzemstatisztikai adatfelvételnek néhány, a háztáji termelés azonosságát és különbözőségeit számszerűsítő eredményét foglaljuk össze.

A HÁZTÁJI GAZDASÁG FOGALMA

Elöljáróban — jóllehet a fogalom közismertnek látszik — szükségesnek tartjuk a háztáji gazdaság fogalmát alaposabban megvizsgálni.

A háztáji gazdaságok hazánkban jóformán a szövetkezeti mozgalom kialakulásával egyidősek. A szövetkezés fő formája hazánkban a mezőgazdasági termelőszövetkezet volt, és ehhez kapcsolódott a háztáji gazdaságok létrejötte is.

Az első termelőszövetkezetbe belépő parasztcsaládok a fontosabb termelőeszközöket — a közös célokra használható épületeket, igásállatokat, kocsit, lószerszámot, vetőgépet, ekét, boronát, sőt vetőmagot és takarmányt is — összeadták. Nem tudták viszont még ebben az időben meglehetősen kis területű közös gazdaságok sem felhasználni a lakóházakhoz csatlakozó, néhány állat befogadására alkalmas istállókat, ólakat és a kéziszerszámokat. Esetenként megoldhatatlan volt az állatállomány közös elhelyezése is, tehát ez is a háztáji gazdaságban maradt.

A termelőszövetkezetek „Mintaalapszabálya” 1951-ben a következőképpen intézkedett a háztáji termelésről: „A termelőszövetkezetbe lépő minden család, amelynek önálló háztartása van, jogosult $\frac{1}{2}$ kat. hold földet háztáji gazdálkodás céljára megtartani. Akinek a belépéskor földje nincs, annak a közös területtől kell a háztáji földet kijelölni. A háztáji gazdaság területébe be kell számítani a ház körül levő veteményeskertet, szőlőt, gyümölcsöst, valamint a be nem épített házhelyet is, ezek együttes területe azonban 1 kat. holdnál több nem lehet.” Minden háztáji gazdaságba a földterületen kívül egy tehén és egy-két növendékmarha, egy-két anyakoca malacaival, öt juh vagy kecske, korlátlan számú baromfi, házinyúl és méhcsalád tartozhatott.

A gazdálkodás méreteinek meghatározásában, a földterület és az állattartás mértékében érdemleges változás azóta sem történt, a jelenleg érvényben levő jogszabályok tartalma és szelleme megegyezik az 1951. évi „Mintaalapszabály”-éval.

Érdemes azonban felfigyelni arra, hogy „minden család, amelynek önálló háztartása van”, jogosult volt önállóan földhasználatra. Így ekkor is és a későbbiekben még inkább a háztáji gazdaság és a termelőszövetkezeti család gazdaságilag azonos tartalmúvá vált.

A háztáji gazdaság kezdeti (1951. évi) fogalommeghatározása fokozatosan oldódott fel. Az első nehézség, amely az önálló háztartás tényének meghatározásánál jelentkezett, azt eredményezte, hogy a gyakorlatban a háztáji földjuttatása szempontjából a termelőszövetkezeti családot tekintették döntőnek. Ez nemcsak egyszerűbb volt, és nem tette szükségessé a vidékenként is másként értelmezett családi együttélés tényének (közös háztartás) felülvizsgálatát, hanem a termelőszövetkezeti tag szempontjából is előnyösebb volt, ha a „háztartásból” többen is kaptak háztáji területet.

A termelőszövetkezeti család meghatározása a szövetkezeti mozgalom kezdeti éveiben megtörtént. Ebben különösen az figyelemre méltó, hogy önálló családnak számít az egyedülálló is, továbbá a termelőszövetkezetbe lépett feleség vagy más családtag tagsági viszonya alapján termelőszövetkezetinek minősül az egész család. A család, illetve termelőszövetkezeti tagság kizárólagos figyelembevétele a földjuttatásnál a jogszabályokban máig sem nyert hivatalos elismerést, gyakorlatban viszont a jogszabályokat nem tartották be betű szerint.

A fogalmak terén évek óta fennálló ellentmondások megszüntetését fogja eredményezni az MSZMP IX. kongresszusának határozatai alapján kidolgozott új szövetkezeti törvény.

Úgy véljük, hogy a „háztáji” család és a háztáji gazdaság fogalmának azonosítása — jöllehet az egyik főleg demográfiai és szociológiai szempontból értelmezhető, a másik pedig inkább ökonómiai fogalom — megengedhető, és az ezek alapján lefolytatott vizsgálat elvi alapja helyes.

A háztáji gazdaság és a család azonosulása azért is figyelemre méltó, mert a parasztcsaládok szövetkezetbe lépése az átszervezés időszakában többnyire a család egyetlen és idősebb tagjára korlátozódott. A munkaképes fiatalok és a később munkaképesé válók inkább szövetkezeten kívüli bérkeresőkké váltak. Ezáltal a termelőszövetkezeti család és tulajdonképpen a háztáji gazdaság is földterületének műveléséből, állattartásból, valamint bérből és fizetésből eredő jövedelmek birtokosa lett. A jövedelmek különbözősége visszahatott és visszahat a termelésre is, és a kettős jövedelem a család hagyományos értelmezésű paraszti jellegét egyre inkább háttérbe szorította.

A HÁZTÁJI GAZDASÁGOK TERMELESÉNEK RÖVID ÁTTEKINTÉSE

A háztáji gazdaságok számát az elmondottak miatt gyakorlatilag egyenlőnek tekinthetjük a termelőszövetkezeti családok számával. (A gazdaságok száma csak kevesebb lehet, mert nem minden család tart igényt földterületre, és állatot sem tart valamennyi család.) A családok számára és a háztáji gazdaságok földterületére, valamint állattállományára vonatkozó 1951—1961. évi adatokat, tehát a szövetkezeti mozgalom legváltozatosabb éveinek adatait az 1. tábla foglalja össze.

Az adatfelvétel végrehajtásának évében, 1965-ben kereken 950 000 termelőszövetkezeti családhoz 1 174 000 kat. hold terület és mintegy 800 000 számosállat tartozott. A népesség, a földterület és az állattállomány tehát a szocialista átszervezés befejezése óta valamelyest csökkent a háztáji gazdaságokban.

A bruttó termelést a termelőerők csökkenése kevésbé befolyásolta, volumene 1965-ben változatlan áron számítva csak mintegy 7 százalékkal maradt el az igen kedvező 1961. évitől, amely felülmúlta a 16 milliárdot, folyó áron számítva pedig valamivel több is volt annál. A mezőgazdaság össztermelésének mintegy 23 százalékát a háztáji gazdaságok adták, és ebből származott a mezőgazdaság

nemzeti jövedelmének közel egyharmada, a nettó áruforgalomnak pedig 18 százaléka. Nem szabad ugyanakkor figyelmen kívül hagyni, hogy az összlakosságnak több mint negyedrészt kitevő háztáji népesség önellátásában is jelentős szerepe volt a háztáji gazdaságok termelésének.

1. tábla

A termelőszövetkezeti háztáji gazdaságok fontosabb adatai

Év	Családok száma az év végén (ezer)	Összes földterület	Állatállomány
		a következő év tavaszán	
		ezer kat. hold	ezer számosállat
1951.....	126	106	100
1953.....	146	141	110
1956.....	76	105	66
1957.....	100	104	78
1959.....	448	917	916
1961.....	994	1306	956

E legfontosabb mutatószámok áttekintésével egyrészt ki kívántam emelni a háztáji gazdaságok fontosságát, másrészt jelezni akartam azt is, hogy a háztáji gazdaságok néhány év alatt konszolidálódott termelését inkább a stagnáló, semmint a számottevően bővülő tendenciák jellemzik.

A HÁZTÁJI GAZDASÁGOK TERMELŐERŐINEK ÉS TERMELÉSI EREDMÉNYÉNEK KÜLÖNBÖZŐSÉGEI

Az elmúlt öt év eredményeit vizsgálva jogosan vetődik fel a kérdés, hogy a háztáji gazdaságok termelőerői és termelése az elkövetkező években hogyan változik. Nem célunk, és nem is lehetséges e rövid tanulmány keretében e kérdésre részletes választ adni. Mindössze a háztáji gazdaságok bizonyos egynemű csoportjainak főbb jellemvonásait, termelőerőik helyzetét kívánjuk bemutatni. Kétségtelen azonban, hogy ezek a termelési eredmények alapján nagyon is különböző csoportok arányának változása a háztáji termelés össz volumenét befolyásolja, és így a bemutatott adatok e sokat vitatott kérdés objektív megítéléséhez valamelyes újabb alapot szolgáltatnak.

A háztáji gazdálkodás lehetőségeit és eredményeit is az egyes gazdaságok területének nagysága, az azon folytatott növénytermelés színvonala, az állattartás mértéke és fajlagos eredményei határozzák meg. A család és a háztáji gazdaság azonosságának és különbözőségeinek tárgyalása során is utaltunk egy további lényeges tényezőre, a termelőszövetkezeti család munkaerőhelyzetének fontosságára. Vegyük ezeket a tényezőket közelebbről szemügyre.

A családok *munkaerőhelyzete* tulajdonképpen a termelés elsődleges meghatározója. Ennek több oka is van. Elvileg minden család jogosult háztáji földterületre. A földterület nagyságát azonban az utóbbi években a közös gazdaságban végzett munka is befolyásolja, a többet dolgozóknak nagyobb háztáji földterületet is adtak. Azonos földterületen nagyobb munkaigényű és területegységre számítva több értéket adó kultúrák termelésére is csak a nagyobb népességű, több munkaerővel rendelkező családok képesek.

Nemcsak a növénytermelés, hanem az állattartás mértéke is a család munkaerőhelyzetének függvénye. A nagyobb létszámú családok ugyanis több állatgondozását, takarmányozását képesek elvállalni, mint a kisebbek, sőt több állat-

faj tartására is berendezkedhetnek. Igen lényeges továbbá az is, hogy az állatállomány takarmányozása szempontjából is kedvezőbb helyzetben vannak a nagy családok, mert a közös gazdaságtól az ott végzett nagyobb volumenű munka után több takarmányt kaphatnak.

A háztáji gazdaság termelését azonban nem kizárólag a családi munkaerő határozza meg. Bizonyos korlátok között ugyanis a háztáji gazdaságban is alkalmazható idegen munkaerő, bővíthető a háztáji tevékenység a közös gazdaságban végzett munka rovására is. Ilyen esetekben nyilvánvaló, hogy a meglévő — többnyire a volt kisparaszti — termelőeszközökhöz igazodik a munkaerő, és inkább a termelőeszközök befolyásolják a termelés terjedelmét.

A gyakorlatban azonban ezek az esetek inkább az állattartás lehetőségeit szabják meg azáltal, hogy a parasztcsalád az állattenyésztéshez szükséges épületekkel, felszerelési tárgyakkal korábban el volt-e látva, és rendelkezett-e a tenyésztéshez szükséges szaktudással, gyakorlattal. Természetesen a növénytermelésben is vannak ilyen, bizonyos felszerelést vagy hozzáértést igénylő ágazatok, például a szőlő-, a gyümölcs- vagy a zöldségtermelés. Ezeknél az ágazatoknál a szükséges felszerelés, illetve hozzáértés megléte az egyik vagy hiánya a másik parasztcsaládban a termelés meghatározója lehet.

A vázolt körülmények hatására a háztáji termelés már a szocialista átszervezést megelőző időszakban is differenciált volt nemcsak az egyes családok, hanem különböző vidékek között is. Az ebből származó különbségek a gazdaságok termelésének szerkezetében (állattenyésztő vagy növénytermelő tevékenység, jelentősebb kertészeti termelés stb.) és színvonalában egyaránt számottevők voltak.

Az elmúlt években — meglehetősen kiegyenlítetten — a termelőszövetkezeti családoknak 5—10 százaléka terület nélküli volt, és 10—15 százalékuk háztáji gazdaságában nem tartott állatot.

A fontosabb termelőerők — a munkaerő, a földterület nagysága és minősége, valamint az állattartás mértéke és a tenyésztési munka színvonala — tehát egy-egy háztáji gazdaság termelését mindenképpen meghatározzák. (Úgy véljük, hogy a beruházások vizsgálata e tekintetben elhanyagolható. A kisparaszti istállók, ólak, ültetvények és az ezekhez kapcsolódó felszerelések megléte ugyanis az állattartásban vagy az egyéb kultúrák művelésében kifejezésre jut. Az pedig igen valószínűtlen, hogy ilyen beruházásokra — hiányuk esetén — bármelyik háztáji gazdaság anyagi okok miatt vállalkozna.)

Amikor a háztáji gazdaságok egynemű csoportjait kívánjuk létrehozni, szemben találjuk magunkat azzal a kérdéssel, hogy e tényezők közül melyik a legfontosabb, a leginkább domináló és melyik bizonyul időben legkevésbé változóknak.

Az egyéni gazdaságok csoportosításához éveken keresztül a *földterület nagysága* szolgált alapul. A terület időbeli állandósága a háztáji gazdaságban is jelentős, alsó és felső határa azonban meglehetősen szűk korlátok között (0,5—1 kat. hold) mozoghat, hiszen nagyságát jogszabály rögzíti, ezért e tényező elsődlegességét el kell vetni.

A háztáji gazdaságok állattartásáról, annak differenciáltságáról számos adat áll rendelkezésünkre. Így például az országos állatszámolás alapján tudjuk, hogy tehenet körülbelül minden harmadik háztáji gazdaságban tartanak, sertés minden másodikban, anyakoca minden hetedikben, juh pedig huszonegy gazdaság közül egyben van. Az állattartás mértéke (egy, két, három tehenet tartó gazdaság stb.) vagy a különböző állatfajok együttes tartásának kombinatív előfordu-

lásai (tehenet és kocát, csak egyéb sertést, tehenet és baromfit tartó gazdaságok stb.) alapján így már csoportosítani lehetne a háztáji gazdaságokat, annál is inkább, mert az állattartás jelentős mértékben meghatározza a háztáji termelés színvonalát. A négyféle állatfaj, illetve a fontosabb állatcsoportok (tehen, koca, hizlalás, baromfi stb.) és ezek különböző mértékű tartása rendkívül sok (6 elem harmadosztályú ismétléses kombinációja esetén 56), gyakorlatilag mintegy 15—20 számottevő állattartási csoportot eredményezne. Tekintettel a csoportok nagy számára, továbbá arra a tényre, hogy az állattartási szokások időben viszonylag gyorsan változtathatók, nem látszott célszerűnek e tényezőt sem elsődleges csoportképző ismérvként alkalmazni.

A kívánt célra legalkalmasabbnak a *demográfiai tényező*, a családok összetétele és munkaerőhelyzete mutatkozott. Ezen ismérvek nem utolsósorban az az előnye, hogy — mint arra már utaltunk — a családnagyság és a termelés volumene között nemcsak logikailag, hanem korábbi reprezentatív vizsgálatok eredményei szerint is igen szoros a kapcsolat.

A termelőerők e tényezőjét azonban helytelen lett volna kizárólag mennyiség (családtagok vagy keresők száma) alapján meghatározni, azt társadalmi ismérvként látszott helyesebbnek figyelembe venni. Egyik ilyen társadalmi jellegzetesség, amelyben különböznek egymástól a háztáji gazdaságok, hogy jövedelmük kizárólag saját és közös gazdaságuk mezőgazdasági termeléséből ered-e vagy pedig azt bérből és fizetésből is kiegészítik. Ez az ismerv azonban csak két részre bontja a háztáji gazdaságokat, ezért a családok végleges csoportosítását kettős ismerv szerint végezték. Részben figyelembe vették az előbbi tényezőt (van-e bérkereső a családban), és ezt kiegészítették azzal, hogy a termelőszövetkezeti tagoknak a családban elfoglalt helyzete milyen, a családfő vagy valamelyik családtag tagja-e a közös gazdaságnak. Ennek megfelelően négy főcsoportba rendezték a termelőszövetkezeti családokat:

- I. a nyugdíjas és járadékos tagok csoportja,
- II. azok a családok, amelyekben nem a családfő, hanem valamelyik családtag tagja a termelőszövetkezetnek, és a családban van bérkereső is (rendszerint a családfő),
- III. azok a családok, amelyekben a családfő tagja a termelőszövetkezetnek, és a családban nincs bérkereső,
- IV. azok a családok, amelyekben a családfő tagja a termelőszövetkezetnek, és a családban bérkereső is van.

A II. és IV. csoportba tartozó családok együtt a kettős jövedelmű, az I.¹ és III. csoportba tartozók pedig az ún. tiszta, kizárólag paraszti jövedelemmel rendelkező családok kategóriáját alkotják.

Az 1965. év közepén meglévő 950 000 termelőszövetkezeti család csaknem teljes egészében megfelelt a termelőszövetkezeti gazdaság fogalmának: mindössze 2,5 százalékuk, kereken 24 000 család nem rendelkezett földterülettel, állatot viszont több mint 13 százalékuk, 128 000 család nem tartott. Már e mutatószámok is, még inkább az átlagos családnagyság és a keresők száma az egyes családcsoportokban jelentős különbségeket mutattak, amely különbségek mindenképpen tartósan érvényesülnek.

Az állattartás, illetve nem tartás mértékének családcsopontonkénti különbözőségei mellett jellegzetes eltérések vannak az egyes állatfajokkal való foglal-

¹ A nyugdíjas családoknak mintegy 8—10 százalékában is van bérkereső. Az egyszerűség kedvéért ezeknek különválasztásától eltekintettek.

kozás terén is. Szarvasmarhát például a családok 31 százaléka tartott, de ezek aránya az I. és a II. családcsoportnál mindössze 18 százalék, a III. és a IV. csoportnál viszont 41, illetve 45 százalék volt. Az I. és a II. csoportban kevesebb, 60 és 80 százalékos a sertés- és kocatartás, és még baromfit is csak 73, illetve 83 család tart száz közül. Ugyanezeket az állatfajokat a III. és a IV. családcsoport csaknem valamennyi állatot tartó gazdaságában megtalálni.

2. tábla

A termelőszövetkezeti családok fontosabb adatai családcsoportok szerint 1965-ben

Megnevezés	I.	II.	III.	IV.	Összes
	csoportba tartozó családok				
Családok száma (ezer)	297	124	428	101	950
Egy család átlagos nagysága (fő)	1,8	3,7	2,8	4,0	2,7
Egy család termelőszövetkezeti keresőinek száma (fő)	0,3	1,1	1,6	1,6	1,1
Egy család összes keresőinek száma (fő)	0,4	2,3	1,6	2,8	1,5
Földterület nélküli családok aránya (százalék)	3,6	3,2	1,7	1,9	2,5
Állatot nem tartó családok aránya (százalék)	22,4	11,7	9,2	7,7	13,5

A növénytermelés eredményei átlagosan kisebb eltérést mutatnak az egyes csoportokban, és végeredményben a nagyobb mérvű állattenyésztés az oka a családok közötti jelentős termelési szintvonal-különbségeknek.

3. tábla

A bruttó termelési érték alakulása családcsoportok szerint 1965-ben

Megnevezés	I.	II.	III.	IV.	Összes
	csoportba tartozó családok egy családra jutó bruttó termelési értéke (ezer forint)				
Növénytermelés.....	5,9	5,9	7,2	6,5	6,6
Állattenyésztés	6,2	7,4	12,4	13,8	9,9
Ebből:					
Szarvasmarhatartás	1,5	1,5	3,9	4,7	2,9
Sertéstartás	2,1	2,8	4,3	4,4	3,4
Baromfitartás	2,5	3,0	4,0	4,1	3,4
Növénytermelés és állattenyésztés	12,1	13,3	19,6	20,3	16,5

A termelés szerkezete és abszolút színvonala az I. és a II., illetve a III. és a IV. családcsoportban csaknem azonos. A nyugdíjas családok (I), illetve azok a családok, amelyeknél a családfő bérkereső (II) lényegesen kisebb mértékű — átlag 12—13 000 forintot elérő — háztáji termelést folytatnak, mint azok a családok, amelyeknél a családfő termelőszövetkezeti tag (III. és IV. csoport). Utóbbiaknak mintegy 20 000 forintot kitevő termelési értéke a növénytermelés és az állattenyésztés minden ágazatában magasabbnak mutatkozik az I. és a II. családcsoporténál. A magasabb színvonalú állattenyésztés nemcsak több állat tartásában, hanem a nagyobb mértékű tehén- és kocatartásban is kifejezésre jut.

A családokat kettős jövedelmű és tiszta termelészövetkezeti családokra összevonva, a két kategória mutatói majdnem teljesen azonosak. A 4. tábla adataiból kitűnik, hogy e két csoport kizárólag a családok nagysága és a keresők száma tekintetében különbözik egymástól. Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy a tiszta és a kétlaki csoport egybeeső átlagai nagyon is eltérő termelőerőkkel, termelési eredményekkel és ennek megfelelően változó jövedelemmel rendelkező gazdaságokat takarnak.

4. tábla

A csak mezőgazdasági és a kettős jövedelmű termelészövetkezeti családok fontosabb adatai 1965-ben

Megnevezés	Tiszta (csak termelészövetkezeti)	Vegyes	Összes termelészövetkezeti család
	keresővel rendelkező családok		
Családok száma (ezer)	725	225	950
Egy család átlagos nagysága (fő)	2,4	3,8	2,7
Egy család termelészövetkezeti keresőinek száma (fő)	1,1	1,3	1,1
Egy család összes keresőinek száma (fő)	1,1	2,6	1,5
Termelési érték (ezer forint)			
Növénytermelés	6,5	6,3	6,4
Állattenyésztés	10,1	10,2	10,1
Ebből:			
Szarvasmarhatartás	3,0	2,9	3,0
Sertéstartás	3,4	3,6	3,5
Baromfitartás	3,4	3,5	3,4
Növénytermelés és állattenyésztés	16,6	16,5	16,5

Az eddigiekben vizsgált bruttó termelési érték nem tekinthető azonosnak a háztáji gazdaságok jövedelmével. A termelés érdekében ugyanis jelentős anyagi ráfordításokat kell eszközölni (különösen az állattenyésztésben), ezért a háztáji gazdaságból eredő jövedelem megállapítása további számításokat igényel. Országos átlagban 1965-ben körülbelül 10 000 forint volt egy család háztájiból eredő jövedelme. A jövedelmek számítása során figyelembe kell venni továbbá a közös gazdaságból származó részesedést, valamint a bérkereseteket is. Reprezentatív adatok szerint a termelészövetkezeti családok jövedelmének 35 százaléka a közös gazdaságból, 25 százaléka pedig egyéb forrásból származott. Éppen ezért inkább csak a négy családtípus ismertetésének teljessége kedvéért közöljük a háztáji gazdaságok termelési színvonalának szóródását bemutató adatokat az 5. táblában. Hangsúlyozzuk azonban, hogy a jövedelmek szóródására ezekből az adatokból nem lehet teljes értékű következtetéseket levonni. Azt ugyanis, hogy a háztáji gazdaság termelését a közös gazdaságból, illetve bérből és fizetésből milyen összegű jövedelem egészíti ki, családonként kellene megvizsgálni. Arra mindenesetre felhívják az 5. tábla adatai a figyelmet, hogy a háztáji gazdaságok termelési színvonalában milyen nagymértékű különbségek vannak, és ezek feltétlenül kihatnak a jövedelemre is.

A négy csoportba tartozó termelészövetkezeti családok háztáji gazdaságainak átlagos bruttó termelési értéke számottevően differenciált. Ebből következik, hogy egy-egy termelészövetkezet vagy területi egység (járás, megye) háztáji gazdaságai attól függően is alacsonyabb (vagy magasabb) átlagot képviselnek.

selnek, hogy a családcsoportok megoszlása a vizsgált területen milyen. (Ahol például az I. és a II. csoportba tartozó családok aránya magasabb, az egy családra jutó átlag minden bizonnyal alacsonyabb.)

5. tábla

*A termelőszövetkezeti családok megoszlása
a bruttó termelési érték volumene szerint 1965-ben*

A háztáji gazdaság bruttó termelésének értéke (ezer forint)	I.	II.	III.	IV.	Összes
	csoportba tartozó családok megoszlása (százalék)				
– 5.....	18	9	5	4	10
5–10.....	28	27	14	12	19
10–15.....	23	29	18	18	21
15–20.....	14	17	17	17	16
20–25.....	8	9	15	16	12
25–30.....	4	5	12	13	9
30–.....	5	4	19	20	13
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

A családösszetétel különbségei, melyek a háztáji termelés szempontjából fontosak, megynként is igen jelentősek. Az I. családcsoportban például 26–36, a II.-ban 6–31, a III.-ban 26–58, a IV.-ben 6–19 százalék a legalacsonyabb, illetve legmagasabb megyei arány. A család- (gazdaság-) összetétel a háztáji termelés színvonalát országosan is meghatározza. Ezért a háztáji gazdaságok termelése összvolumenének várható alakulása nagymértékben azon is múlik, hogy a 20 000 forint körüli átlagot képviselő III. és IV. csoportba tartozó családok aránya növekszik-e vagy csökken. A családösszetételt többféle és ellentétes hatású tényező befolyásolhatja. A termelőszövetkezeti tagok korösszetételéből a nyugdíjas családok arányának növekedésére lehet számítani nagy valószínűséggel a III. családtípus rovására. Ez önmagában a háztáji termelés csökkenésével jár.

A kettős jövedelmű termelőszövetkezeti családok aránya a szocialista átszervezés óta lényegesen nem változott, 1960-ban 28, 1965-ben körülbelül 27 százalék volt.² Nehezebb azonban megállapítani, hogy ez az arány a jövőben is változatlan lesz-e, további kérdés, hogy néhány év múlva a II., illetve a IV. csoportba tartozó családok képezik-e nagyobb részét a kettős jövedelmű családok kategóriájának. Utóbbi csoport arányának növekedése termelésnövelő, előbbié csökkentő hatású. Figyelembe véve a mezőgazdasági népesség évek óta tartó csökkenését, a háztáji gazdaságok számának kismértékű apadása szintén valószínűnek tekinthető.

A családösszetétel változása tehát az adatok szerint nagyobb részben a háztáji termelés csökkenése irányába hat. Ezeket a tényezőket azonban helyesen alkalmazott gazdaságpolitikai intézkedések ellensúlyozhatják, e gazdaságok termelésének (az átlagos hozamoknak) növekedése a családösszetétel változásának kedvezőtlen hatásait kiegyenlítheti.

² A nyugdíjas családok mintegy 30 000 bérkeresővel rendelkező családját is ideszámítva.

РЕЗЮМЕ

В своей статье автор излагает результаты проведенной в 1965 году сплошной переписи приусадебных хозяйств в сельскохозяйственных производственных кооперативах, а также результаты проведенных в рамках этого расчетов. Автор подробно останавливается на вопросе определения понятия приусадебного хозяйства, рассматривает происшедшие в течение последних лет изменения и вызвавшие их причины, отмечает значение производства на приусадебных участках. В ходе переписи приусадебные хозяйства были разделены на четыре группы на основании числа рабочих рук и происхождения дохода семей, образующих хозяйство. Эти группы следующие: находящиеся на пенсии кооперативные семьи (I группа), семьи, имеющие в своем составе лицо, получающее зарплату вне кооператива, в которых глава семьи не является членом кооператива (II группа), семьи, глава которых является членом кооператива и которые не имеют в своем составе лиц, получающих зарплату (III группа) и, наконец, семьи, глава которых является членом производственного кооператива и которые имеют в своем составе и лицо, получающее зарплату (IV группа). В дальнейшем автор показывает объем валовой продукции, ее структуры, а также рассеивание уровня производства по указанным группам семей.

SUMMARY

The paper reviews the results of the 1965 full-scope statistical survey of the household plots of the agricultural producers' co-operatives, as well as the computations performed in connection with them. It deals in detail with the definition of the concept „household plot”, and gives account of the changes having taken place in the last years in the interpretation of the concept „household plot”, of their causes as well as of the importance of the production of the household plots. On basis of the manpower situation and origin of income of the families forming the household plots the latter were classified into four groups: Category I.: Pensioned producers' co-operative families; Category II.: Families with wage-earners outside the producers' co-operative, in which the head of the family is not the member of the producers' co-operative; Category III.: Families in which the head of the family is the member of the producers' co-operative and where there is no wage-earner; Category IV.: Families in which the head of the family is the member of the producers' co-operative and where there is also wage-earner. The author then shows the volume and composition of the gross production value as well as the dispersion of the production level by groups of families.

A FŐÁGAZATI ARÁNY AZ ÁLLAMI GAZDASÁGOKBAN (1960—1965.)

SVÁB JÁNOS — TÓTTH JENŐNÉ

A két termelési főágazatnak az állami gazdaságokban kialakult arányát legutóbb hároméves ciklusra — az 1960—1962. évekre — vonatkozóan elemeztük.¹ Akkor azt a következtetést vontuk le, hogy „A termelés általában mindinkább specializálódik. Ezzel szemben elemzésünk azt mutatta, hogy állami gazdaságaink termelése a mezőgazdaság két főágazata tekintetében üzemi szinten egyik irányban sincs specializálva”. Előző tanulmányunk megírása óta eltelt három esztendő, így nem érdektelen megvizsgálni, hogyan alakult a két főágazat aránya az 1963—1965-ös hároméves ciklusban.

Újabb elemzésünk során lényegében ugyanazt az értékelési módszert alkalmaztuk, mint 1964-ben. Ez lehetővé tette a két hároméves ciklus összehasonlítását. Az értékelés módszerét említett tanulmányunkban leírtuk, most csak a kisebb módosítás teszi szükségessé ismertetését.² Lényege röviden a következő: gazdaságokként kiszámítjuk a két főágazat arányát, mégpedig az állattenyésztési főágazat termelési értékét a két főágazat együttes termelési értékének százalékában fejezzük ki. A két főágazat arányát tehát, melyet a továbbiakban röviden főágazati aránynak nevezünk, és A -val jelölünk

$$A = \frac{a}{a+b} 100$$

képlet adja meg, ahol:

- a — az állattenyésztés termelési értéke,
- b — a növénytermelés termelési értéke.

Az A értéke csak 0 és 100 százalék között változhat.

A következő lépésben azt vizsgáljuk, hogyan alakul a gazdaságok főágazati arány szerinti gyakorisági eloszlása, és ez az eloszlás mennyire tér el az elmé-

¹ Lásd: Sváb János — Tóth Jenőné: Növénytermelés és állattenyésztés az állami gazdaságokban. *Statistikai Szemle*, 1964. évi 10. sz. 990—996. old.

² Előző dolgozatunkban aránymutatóval számoltunk $A_m = (a-b) : (a+b)$ képlet szerint, melynek értéke -1 és $+1$ között változhat csak. Szemléletesebbnek bizonyult azonban az egyes ágazatok termelési értékének százalékban való kifejezése. Az A értéket A_m -ből megkapjuk, ha az A_m -hez hozzáadunk $+1$ -et, osztunk 2 -vel, a hányadost pedig 100 -zal megszorozzuk. Lényegében tehát nem változtattunk a mutató kiszámításának elvén. Egyébként az, hogy az állattenyésztési vagy a növénytermelési főágazatra adjuk meg a mutatót, nem jelent semmit, mert ezek egymást kiegészítik. Így például az állattenyésztési főágazatra vonatkoztatott 35 százalékos mutató azonos lenne a $100-35 = 65$ százalékos növénytermelési főágazati mutatóval.

letileg számított ún. normális eloszlás, más néven Gauss-féle eloszlás haranggörbétől. Az eltérés jellegéből és mértékéből vonjuk le a következtetéseinket.

Az utóbbi három évben három, négy, illetve öt gazdaság egészen szélsőségesen növény-(gyümölcs-) termesztővé vált. Ezek főágazati aránya 2,5 százalék alatt volt, vagyis a két főágazat össztermeléséből csak 2,5 százalék jutott az állattenyésztésre. Ezeket a gazdaságokat az 1. ábrán szaggatott vonallal jelöltük, és a mutatók kiszámításába sem vontuk be, mert azokat torzították volna.³ Az 1960—1962. években ennyire egyoldalúan növénytermesztő gazdaságok még nem voltak.

A gazdaságok főágazati arány szerinti gyakorisági megoszlását az 1963—1965. években az 1. tábla adatai mutatják. Az adatokból kitűnik, hogy a gazdaságok nagyrészenek A értéke mindhárom évben 20—55 százalék között helyezkedik el. A jobb áttekinthetőség érdekében az 1. ábrán is bemutatjuk a gazdaságok megoszlását. Jól látható, hogy az eloszlás a középtől balra tolódik el, vagyis a gazdaságok nagyobb részében a növénytermesztés volt túlsúlyban.

1. tábla

*A vizsgált állami gazdaságok megoszlása
főágazati arány szerint*

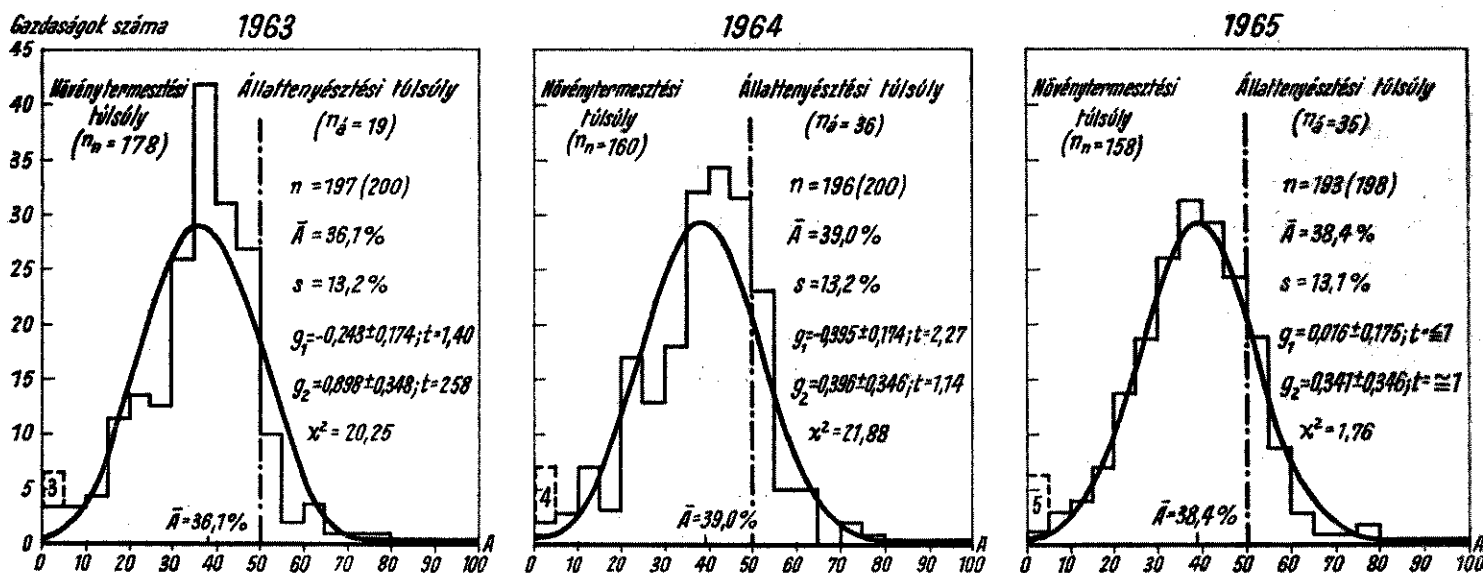
Az állattenyésztési főágazat aránya (százalék)	Gazdaságok száma az		
	1963.	1964.	1965.
	évben		
0— 5	4	2	1
6— 10	4	3	3
11— 15	5	7	4
16— 20	12	3	7
21— 25	14	17	14
26— 30	13	13	19
31— 35	26	18	26
36— 40	42	32	31
41— 45	31	34	29
46— 50	27	31	24
51— 55	10	23	19
56— 60	2	5	9
61— 65	4	5	3
66— 70	1	—	1
71— 75	1	2	1
76— 80	1	1	2
81— 85	—	—	—
86— 90	—	—	—
91— 95	—	—	—
96—100	—	—	—
<i>Összesen</i>	<i>197</i>	<i>196</i>	<i>193</i>

Ha a gazdaságok megoszlását elemezzük, két kérdés merül fel. Elsősorban az, hogy mennyi a főágazati arány átlagos értéke (A), másodsorban az, hogy a gazdaságok főágazati arány szerinti megoszlása mutat-e valamilyen szabályszerűséget, amiből további következtetések vonhatók le.

³ Az állami gazdaságok száma 1963-ban, 1964-ben 200, 1965-ben 198 volt, ezek közül 197, 196, illetve 193 gazdaság adatait használtuk fel a vizsgálat során.

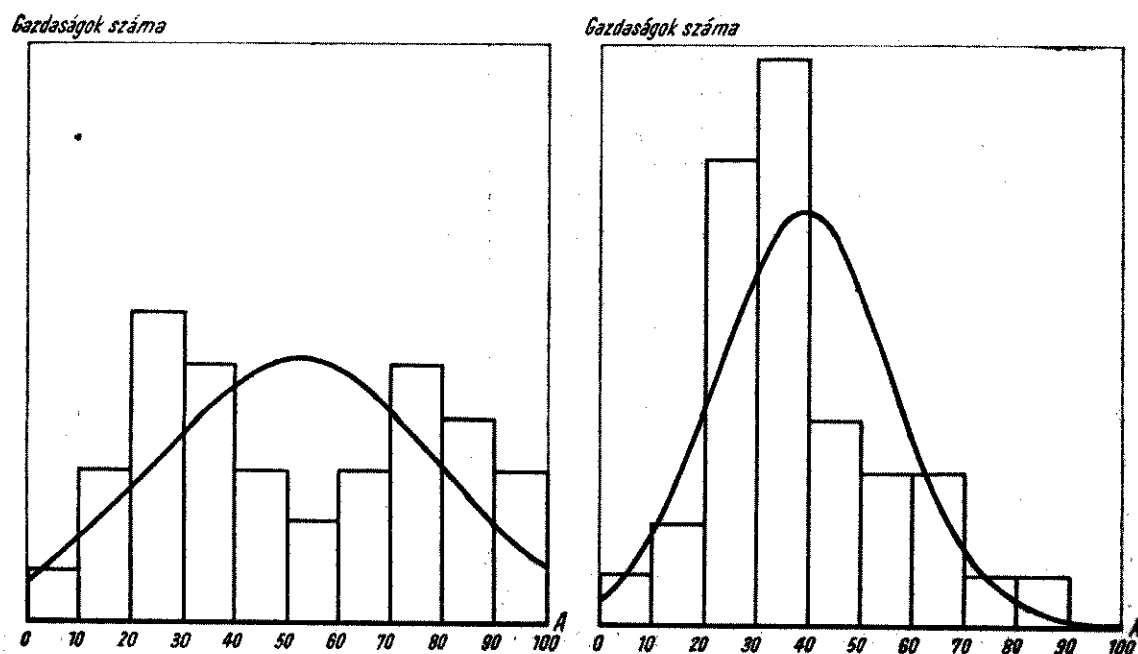
E vizsgálat céljából az 1. ábrán minden év tapasztalati görbéjéhez megszerkesztettük a normális eloszlás elméleti haranggörbéjét. Ha a tapasztalati eloszlás és a normális eloszlás elméleti görbéje jól egyezik, arra következtethetünk, hogy a főágazati arány gazdaságonkénti változása a plusz és mínusz irányú természeti és egyéb hatások véletlenszerű kombinálódásának a következménye. A normális eloszlásnak ugyanis elméleti alapja a plusz és mínusz hatások véletlenszerű kombinálódása.

1. ábra. A gazdaságok tapasztalati és normális eloszlása főágazati arány szerint

Amennyiben a tapasztalati és a normális eloszlás között nagy lenne az eltérés, az arra mutatna, hogy egy-két természeti körülmény vagy intézkedés kiemelkedő hatású volt, de a gazdaságoknak csak egy részét érintette. Így például, ha a gazdaságok egy része növénytermesztésre, másik része állattenyésztésre specializálna, a 2. ábra első grafikonja szerinti tapasztalati görbét kapnánk, ha pedig a gazdaságok általában szélsőségesen növénytermesztésre specializálnának, a 2. ábra második grafikonja szerinti tapasztalati görbét kapnánk.

2. ábra. A kétirányú és az egyirányú specializálódás tapasztalati görbéje

A tapasztalati és az elméleti eloszlás egyezésének mértékét számszerűen a χ^2 értékkel fejeztük ki. A normális eloszlástól való eltérés jellegét a g_1 és a g_2 mutatóval mértük. A g_1 a ferdeséget, a g_2 a csúcsosságot méri.⁴ A g_1 és a g_2 mutató értéke minél jobban közeledik a 0 értékhez, annál kisebb az eltérés a tapasztalati és az elméleti, a normális eloszlás között.

A gazdaságok számát (n), az állattenyésztési főágazati arány átlagos értékét (\bar{A}), a szórást (s), a ferdeséget, illetve csúcsosságot mutató g_1 és g_2 mutatókat és a χ^2 értékeket az 1. ábrán tüntettük fel, a hat évet összefoglalólag jellemző adatokat pedig a 2. táblában foglaltuk össze.

2. tábla

A vizsgált hat év mutatói

Év	Gazdaságok száma (n)	Főágazati arány átlaga (\bar{A})	Szórás (s)	g_1	g_2	χ^2
1960.....	241	46,3	0,155	-0,325	0,833	33,43
1961.....	183	36,7	0,130	-0,086	1,044	35,94
1962.....	200	38,2	0,130	-0,323	0,874	35,82
1963.....	197	36,1	0,132	-0,243	0,898	20,25
1964.....	196	39,0	0,132	-0,395	0,396	21,88
1965.....	193	38,4	0,131	0,016	0,341	1,76

A hat év mutatóit elemezve a következő megállapításokat tehetjük.

1. A főágazati arány átlagos értéke alig változott. Csupán 1960-ban volt 40 százalék felett. Ekkor ugyanis még néhány állattenyésztésre specializált gazdaság (SERNEVÁL stb.) is működött. Ezeket azonban nagyobb gazdaságokba beolvasztották, és így 1961-től közelítőleg állandó maradt a főágazati arány. Ez azt jelenti, hogy az állami gazdaságokban az állattenyésztés a két főágazat együttes termelési értékének évről évre csak 36—39 százalékát adta.

2. A szórás szinte változatlan, vagyis lényeges specializálódás vagy éppen tömörülés meghatározott \bar{A} érték körül ezekben az években nem történt.

3. A normális eloszlástól való eltérést kifejező χ^2 értéke fokozottan csökken. Az utóbbi három évben, de különösen 1965-ben a χ^2 értékek már nem igazolnak szignifikáns eltérést a tapasztalati és az elméleti eloszlás között.

4. A ferdeséget mutató g_1 mutató 1961-ben és 1965-ben majdnem zérus, míg a csúcsosságot mérő g_2 mutató az utolsó két évben az előző évekhez képest, körülbelül felére csökkent.

A ferdeséget mérő g_1 mutató alakulásából következtetést még nem kívánunk levonni. A csúcsosságot mérő g_2 mutató 1964. és 1965. évi csökkenése azonban annak a következménye, hogy a teljesen vegyes típusú gazdaságoknál jelentkező „csúcs” lecsökkent, és e helyett az átmeneti típusú gazdaságokat képviselő „vállak” teltek meg az ábrán. A gazdaságoknak ez az átrendeződése az összes gazdaság vonatkozásában a normális eloszláshoz való további közeledést jelent, ezzel szemben üzemi szinten kisméretű specializálódásra mutat. Ezt annak tulajdonítjuk, hogy az utóbbi években már megszűnt azoknak a régi intézkedéseknek a hatása, amelyek miatt a gazdaságoknak kifejezetten vegyes

⁴ Kiszámításunk képletét hivatkozott tanulmányunkban ismertettük.

termelési irányú gazdálkodást kellett folytatniok. Ehelyett a helyi adottságokat kihasználó, kismértékű specializálódás mutatkozik, ami egyszersmind — összhangban az új gazdasági mechanizmussal — bátrabb kockázatvállalást is jelent a gazdaságok részéről.

*

Megállapíthatjuk tehát, hogy a korábbi három évhez viszonyítva az állapot nem változott lényegesen, sőt a gazdaságok összessége a vegyes termelési irányba haladt, megoszlásuk a főágazati arány szempontjából 1965-ben már szinte pontosan az elméleti normális eloszlást követi, átlagosan valamivel 40 százalék alatti állattartási termelésiérték-aránnyal.

Az a tény azonban, hogy a gazdaságok a „csúcsról” az eloszlás két oldalán levő „vállak” felé húzódtak, azt látszik bizonyítani, hogy üzemi szinten mégis némi specializálódási törekvés jelentkezik. Mivel mezőgazdasági üzemekről van szó, ez a változás lassú.

Az 1963—1965. években nőtt a szélsőségesen specializálódott gazdaságok száma, melyeknek állattenyésztése gyakorlatilag megszűnt, állattenyésztési termelési értéke a két főágazat együttes termelési értékének még 2,5 százalékát sem érte el.

Korábbi elemzésünkben rámutattunk arra, hogy az árak a növénytermesztés javára és az állattenyésztés hátrányára hatottak a két főágazat arányának kialakulásában. Feltételezzük, hogy az 1966. évi árrendezés, melynek célja az állattenyésztés számára hátrányos árarányok megváltoztatása volt, olyan eredményes lesz, hogy hatása az elkövetkező években a főágazati arány alakulásán is mérhető lesz.

ЮМЕ

Настоящая статья является продолжением очерка, вышедшего в номере 10 журнала *Statisztikai Szemle* за 1964 год (стр. 990—996), который был посвящен рассмотрению динамики соотношения между производством растениеводства и продукцией животноводства в государственных хозяйствах в 1960—1962 годы. В настоящей статье рассматривается соотношение между двумя упомянутыми главными отраслями в плоскости периода 1963—1965 годов и демонстрируется частота распределения государственных хозяйств по главным отраслям.

Исследуя показатели за истекшие 6 лет, авторы устанавливают, что произошло некоторое сокращение числа смешанных хозяйств при одновременном росте числа хозяйств переходного типа и специализированных хозяйств.

SUMMARY

The paper is the continuation of the paper published in No. 10, 1964 of *Statisztikai Szemle*, (990—996), which dealt with the development of the proportions of plant growing and animal husbandry in the state farms between 1960 and 1962. The present paper analyses the proportions of these two main branches in the period 1963—1965, showing the frequency distribution of the farms by main branches.

Examining the indicators of the past 6 years the authors state that the number of farms of a mixed character has somewhat decreased while the number of specialized farms, representing a transitory type, has decreased.

IDEGENFORGALOM ÉS STATISZTIKA

DR. PÁLOS ISTVÁN

Az idegenforgalom a modern társadalom életének egyik legújabb megnyilvánulása, mely oly rohamos fejlődésen ment keresztül (és fejlődési üteme még ma is meghaladja a leggyorsabban fejlődő ágazat növekedését), hogy tanulmányozásának módszere messze elmaradt magának a vizsgálandó jelenségnek megnyilvánulási formáitól. E cikk keretében nem kívánok külön az idegenforgalommal mint gazdasági-társadalmi jelenséggel és külön a statisztikával mint módszertannal foglalkozni, hanem az idegenforgalom több megnyilvánulási formáját kíséreltem meghatározni abból a célból, hogy a statisztika eszközeivel megfelelően mérni, értékelni lehessen.

Az idegenforgalom értékelése, a közfelfogásban a „turizmus” közgazdasági és kulturális megítélése az elmúlt néhány évtizedben világszerte jelentős változáson ment keresztül. Az idegenforgalom kialakulásában és tömegjelenséggé válásában különféle előfeltételek játszottak közre.

Ha elfogadjuk azt a megállapítást, hogy „...korunkban az utazási vágy a kielégítésre váró szükségletek között, az elsőrendű testi szükségletek (élelem, ruházat, lakás) után következő szellemi szükségletek (nevelés, tanulás, művelődés, könyvek stb.) sorában foglal helyet...”, valamint „...ahhoz, hogy valaki ... az idegenforgalomban részt vehessen, az szükséges, hogy jövedelméből az elsőrendű életszükségletek kielégítése után bizonyos felesleg álljon rendelkezésre az ún. szellemi szükségletek kielégítésére”¹, nyilvánvaló, hogy az élet-színvonal alakulása a legdominánsabb tényezője a turizmus alakulásának.

Legalább ilyen mértékben esik latba az ún. szabadidő kérdése. A szocialista országokról nem is beszélve, ma már minden számításba vehető országban biztosított az állampolgárok fizetett szabadsága, vagyis biztosított az a szabadidő, amely éppúgy feltétele a turizmusnak, mint az utazáshoz és a tartózkodáshoz szükséges pénzösszeg.

Szólni kell néhány szót a közlekedésről is. A közlekedés rohamos fejlődése is olyan feltétel, amely lehetőséget teremtett az idegenforgalom kibontakozásához és mind szélesebb perspektívát nyújt továbbfejlődéséhez. A közlekedés területén bekövetkezett változások — gyorsaság, olcsóság — ma már szinte minden ország állampolgára számára lehetővé teszik, hogy a világ bármely részére ellátogathasson. A legérezhetőbb változást — sőt a turizmus új válfajának megjelenését — éppen a közúti közlekedés ismert kibontakozása segítette elő. Az a körülmény, hogy a világ személygépjármű-állománya (1964-ben 128

¹ Dr. Markos Béla — Dr. Kolacsek András: Idegenforgalom. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1961. 320. old.

millió darab) évenként közel 7 százalékkal nő, az ún. autós turizmus nagyarányú fejlődését vonja maga után.

Ha ezekhez hozzászámítjuk az indítékokat (a tapasztalati megismerésre való törekvést, a természet, a napfény, a fürdésre alkalmas víz utáni vágyakozás stb.) érthetővé lesz, hogy az országok, világrészek közötti idegenforgalom tömegessé, az idegenforgalmi idényben szinte népvándorlássá vált, és válik mindinkább a jövőben.

Jellegében is megváltozott a turizmus. A korábbi, lényegében helyhez kötött passzív pihenésből a mai életritmusnak megfelelő ún. mozgó turizmus alakult ki és válik mind általánosabbá, amely egyesíti magában az üdülést, a sportolást (campingezés) a sokirányú érdeklődés mind látványosabb kielégítését.

Az idegenforgalom kulturális-szociális előnyeit és gazdasági hasznát felismerve, minden ország erőfeszítéseket tesz a turistatömegek megnyeréséért. A legcélravezetőbb eszközök megválasztását gyakran felmérések előzik meg.

A turizmus világméretű, rohamos fejlődése időszakában mind nagyobb jelentőségre tesznek szert az olyan jellegű vizsgálatok, amelyek akár a kínálati, akár a keresleti oldalról az idegenforgalmi politika és a gyakorlati tevékenység alapját képezhetik. E vizsgálódások előfeltétele, hogy nemzetközi méretekben is, tartalmilag azonos adatok álljanak rendelkezésre. Ez az előfeltétel azonban — mint a továbbiakban látni fogjuk — még a legfontosabb adatok (például a turisták, az eltöltött éjszakák száma) vonatkozásában sem biztosított és többek között ez az oka annak, hogy az óriási erőfeszítésekkel összegyűjtött adatok összehasonlítható és elemző vizsgálatokra kevés kivételtől eltekintve nem alkalmasak. Mindez azért vált fontos kérdéssé, mert az idegenforgalmi hagyományokkal rendelkező országok mellett egy sor olyan ország jelent meg az idegenforgalmi piacon, amely számára szinte létfontosságú a szomszédok, a világrészek legfontosabb adatainak ismerete, vizsgálata, arról nem is beszélve, hogy saját idegenforgalmi adatgyűjtéseik megszervezését, az adatgyűjtések irányát, módszerét mindez messzemenően befolyásolhatja.

Az idegenforgalom meghatározására irányuló törekvések elméleti alaptól kiindulva kívánták fogalmilag körülhatárolni a turizmust, ezért nem lesz érdektelen először áttekinteni az idegenforgalmi elméleti munka kialakulását, fejlődését.

Az egyértelmű megítélést célzó meghatározásokkal a múlt század vége felé találkozunk, amikor is az idegenek megjelenése rendszeressé kezdett válni. A megjelenési formának megfelelően először az idegen (a turista) fogalmát kívánták definiálni. E meghatározások bizonyos fokig magukon viselték a kor ítéletét, mert idegennek azokat az utasokat nevezték „akiknek nincsen dolguk és kirándulnak”, illetve akik „csak luxusigényeik kielégítésére törekednek”. Az idegenforgalom fogalmának tartalmi elemeire legfeljebb csak utaltak e meghatározások.²

A XX. század elejétől kezdve azután sorra jelentek meg olyan leírások meghatározások, amelyek már nem az idegennel, hanem az idegenforgalommal foglalkoztak. Ezek az idegenforgalom egyre több tartalmi elemét érintették (az utazás, átmeneti tartózkodás stb.), az egyértelmű megítélést azonban egyik sem biztosította. E század eleji elméleti munkáknak mégis fontos érdeme, hogy felhívták a figyelmet az idegenforgalom nemzetgazdasági jelentőségére is.

Az első világháború utáni időszakban gyorsan fejlődött tovább az idegenforgalmi elméleti munka. Kiderült ugyanis, hogy eredményes, versenyképes gya-

² Vö. *Markos—Kolacsek* i. m. 68. és köv. old.

korlati tevékenységet csak szinte tudományos elméletre alapozva lehet folytatni. Ettől kezdve szinte tömegesen jelentek meg idegenforgalommal foglalkozó tanulmányok, szakkönyvek.

A legutóbbi években pedig már — sok országban — rendszeresen megjelenő szakfolyóiratok biztosítanak széles körű publikációt az idegenforgalmi elméleti és gyakorlati munkáknak.

A különböző munkákban, kiadványokban stb. szereplő fogalmi meghatározások tartalmi azonossága azonban csak ritkán fordult elő s emellett egyik sem tartalmazta mindazokat a jellemzőket, amelyek a gyakorlatban akár az idegenforgalom, akár az idegen (turista) megítélésére kritériumként alkalmazhatók. Nyilvánvalóan az ezek alapján végzett adatgyűjtések és elemzések is tükrözték az ebből fakadó hibákat.

Az idegenforgalom jelentőségének növekedésével a két világháború közti időszakban már nemzetközi szervek is napirendre tűzték a pontosabb, szabatosabb meghatározás kidolgozását. Nemzetközileg is alkalmazható definíciók, kritériumok elfogadtatására 1936-ban történt az első kísérlet. A Nemzetek Szövetsége (Société des Nations) ekkor a következő elveket fogadta el: „A nemzetközi idegenforgalmi adatok összehasonlíthatósága érdekében idegennek kell tekinteni mindenkit, aki legalább 24 órán át tartózkodik egy olyan országban, ahol nincsen állandó lakóhelye. Idegennek kell tekinteni azokat, akik: 1. kedvtelésből, családi, egészségügyi stb., okokból utaznak, 2. akik kongresszusokra vagy kiküldetésekre utaznak, 3. az üzleti célból utazókat, 4. a tengeri hajókirándulások résztvevői akkor is az idegenek közé számítandók, ha tartózkodásuk nem éri el a 24 órát. Ezeket nem kell állandó lakóhelyük szerint megkülönböztetni.”

Tulajdonképpen hasonló, de általánosabb meghatározást fogadott el az ENSZ 1954-ben: „Idegen, fajra és vallásra való tekintet nélkül mindenki, aki egy esztendőn belül 24 óránál nem kevesebb és 6 hónapnál nem több időt tölt valamely idegen ország területén.”

Mindkét meghatározásnál szembetűnő, hogy csak a külföldi idegenforgalomra vonatkoztatható, továbbá minimalja, illetve maximálja a tartózkodás időtartamát.

Lényegében az ENSZ meghatározását tette magáévá a Hivatalos Idegenforgalmi Szervezetek Nemzetközi Szövetsége (International Union of Official Travel Organisations: UIOOT) is azzal a kiegészítéssel, hogy idegennek kell tekinteni a „diákokat és a fiatalokat, akik külföldi iskolákban és intézetben tanulnak”.

Feltehetően a — sok esetben — felsorolásszerű definíciók nem hozták meg a kívánt eredményt, ezért az ENSZ Nemzetközi Utazási és Idegenforgalmi Konferenciáján (Róma, 1953) a következő elfogadásra ajánlott meghatározás született:

„*Látogató* minden olyan személy, aki bármily okból olyan országban tartózkodik, mely nem az állandó tartózkodási helye, kivéve azt, hogy ott kereső foglalkozást űzzen.

Ez a meghatározás magában foglalja:

a *turistákat*, vagyis azokat a látogatókat, akik a meglátogatott országban legalább 24 óra hosszát tartózkodnak és akiknél az utazás indokai a következőképpen csoportosíthatók:

- a) időtöltés, szórakozás, szünidő, gyógyulás, tanulmány, vallás és sport,
- b) családi ügyek, kiküldetés, részvétel értekezleteken,

a *kirándulókat*, vagyis a meglátogatott országban 24 óránál rövidebb ideig tartózkodó időleges látogatókat (beleértve a tengeri körutazások résztvevőit).”

Nem számíthatók a „látogatók” közé azok az utasok,

akik jogilag nem lépnek be az országba (például a légi utasok, akik nem hagyják el a repülőtéren az átmenő utasok részére fenntartott területét, vagy más hasonló eseteket),

akik munkaszerződéssel vagy anélkül, munkavállalás céljából utaznak,

akik bejelentik letelepedési szándékukat,

akik egyik országból a másik országba vándorolnak.

Mint látható, a meghatározások egyre terjedelmesebbek és pontosabbak. Az idegenből látogató lesz, ez tovább részletezhető turistára és kirándulóra, ezenkívül szabatos meghatározás születik az ún. tranzit forgalomra és egyre részletesebbek a látogató körből kizáró feltételek is.

Tekintsük másodlagos kérdésnek az idegen különböző elnevezéseit és elégedjünk meg annyival, hogy e meghatározások, ha nem is kifejezetten, de tartalmazzák az idegenforgalom és az idegen lényegesebb kritériumait.

*

A felsorolt meghatározások nyomon követték az idegenforgalom növekedéséből és megváltozott igényeiből származó megnyilvánulásokat. A meghatározások bár pontosságra, precizításra törekedtek, de többnyire csak formailag kísérelték meg körülhatárolni az idegenforgalmat, az „utas”, az „idegen”, a „turista”, a „látogató” vagy az „átutazó” megjelölésével, illetve ezeknek valamilyen kategóriába való sorolásával. Tartalmilag — és itt gazdasági tartalomra gondolok — ezek a meghatározások keveset nyújtanak, illetve ezek alapján igen nehéz és körülményes lenne az idegenforgalom gazdasági jelentőségét megítélni. Az idegenforgalom nem elhanyagolható társadalmi-kulturális jelentősége mellett közgazdasági hatása is igen fontos. Az utazás, a lakóhelytől távol történő elszállásolás, étkezés és a kulturált élet számos szükségletének kielégítése a különféle gazdasági ágakkal szemben követelményeket támaszt, melyek térben, időben és szükségleti formában eltérnek az általános szükségletektől. Az idegenforgalom tehát új szükségletet teremt, melynek kielégítése gazdasági szervező munkát igényel. Vizsgáljuk meg gazdasági szempontból az idegenforgalom legfontosabb ismérveit.

Alapvető ismérvek tekintendő

az utazás, illetve ami ezzel jár,

a lakóhelyen kívüli tartózkodás,

a pénzköltés, vagyis nem kereső, hanem csak fogyasztói tevékenység.

Ezután felmerül a kérdés, hogy az idegenforgalom más ágazatokhoz hasonlóan önálló gazdasági tevékenységnek tekinthető-e? Az ipar, a mezőgazdaság, a közlekedés, a szorosan vett kereskedelem zárt tevékenységi kört alkot, amelyben valamely árut előállít, azt elszállítja és a fogyasztóhoz juttatja. Mind-egyik gazdasági jelenségsorozat meghatározott tevékenységfajtát jelent és mint ilyen egységesen szemlélhető, megfigyelhető és gazdasági szempontból értékelhető. Az idegenforgalom ezzel szemben összetett, szerteágazó tevékenység, mely több ágazat termelő és szolgáltató tevékenységéből adódik. Az idegenforgalom tehát olyan jelenségsorozat, mely tulajdonképpen a turista megjelenésével kezdődik, de áruk és szolgáltatások megvásárlásával teljesedik be. A gazdasági szempontból való hasznosság tehát a realizálás, a pénzköltés mértékétől és jellegétől függ.

Az idegenforgalomnak a közgazdaságban betöltött jelentőségét és szerepét csak úgy ítélni meg helyesen, ha a *jelenségsorozat* egyes elemeit megvizsgáljuk.

A jelenségsorozat a következő elemekből áll:

határátlépés (utazás)
 elszállásolás
 vendéglátás
 közlekedés
 áruk és különféle szolgáltatások vásárlása.

A jelenségsorozat a határátlépés kivételével, valamilyen gazdasági tevékenységgel függ össze, melyek magukban rejtik a kereslet, illetve a kínálat egyes elemeit. Az idegenforgalomban világszerte és hazánkban is nő a keresleti elem, vagyis az országba érkező turisták száma, de a kínálat — és ez is világjelenség — nem tudja a felmerülő szükségletet maradéktalanul kielégíteni. Szembetűnő és jól megfigyelhető jele ennek a zsúfoltság a határátkelőhelyeken, a közlekedésben, a szállodákban és a vendéglátásnál egyaránt.

*

Az idegenforgalom jelentősége és hatása mind nemzetközi, mind nemzeti vonatkozásban igen szerteágazó. A statisztikailag inkább mérhető és közgazdaságilag értékelhető gazdasági jelentősége mellett igen fontos az idegenforgalom szociális és kulturális hatása, mert mind a meglátogatott, mind pedig az az ország, amelynek állampolgára utazik, nem tudja kivonni magát az „idegen”, a „turista” közvetlen személyi befolyásától, illetve azokat befolyásolni kívánja. Mindezek a hatások és törekvések előbb-utóbb visszatükröződnek az országok gazdasági és kulturális arculatán is. Tekintettel arra, hogy e tanulmány célja csupán a gazdasági vonatkozások tárgyalása, a szociális és kulturális összefüggésekkel nem foglalkozhatunk.

A továbbiakban vizsgáljuk meg az idegenforgalmi jelenségsorozat egyes elemeit gazdasági tartalmuk, a számbavételi lehetőségek és végül a gazdasági jelenség megismerésének szükségessége szempontjából. Nem érdektelen az idegenforgalmi statisztika gazdaságosságát sem megvizsgálni, vagyis azt, hogy a statisztikai adatgyűjtéssel és feldolgozással kapcsolatos költségek arányban vannak-e az általuk nyújtott ismeretanyaggal.

A vizsgálatához kiinduló pontként elfogadható az ismertetett meghatározás lényege, tehát hogy az idegenforgalom alanya, a turista ne a lakóhelyén tartózkodjék, ne keresetszerzés céljából utazzék, és végül, hogy mint fogyasztó jelentkezzen.

HATÁRÁTLÉPÉS

A nemzetközi idegenforgalom fejlődésének első szakaszában a legkézenfekvőbb és legalkalmasabb megfigyelési módszer a személyeknek a határátlépés alkalmával történő számbavétele és kikérdezése. Ez igen kényelmes megfigyelési mód is, mert a határátlépés alkalmával amúgy is megvizsgálják a szükséges okmányokat (útlevél, vízum stb.) és egyben néhány idegenforgalmi szempontból érdekes információt is be lehet gyűjteni az utazás céljáról, várható időtartamáról, jellegéről stb. Nem egy ország, így Magyarország is külön kérdőívvel tudakolja az említett körülményeket. Az így nyert információk — megfelelő feldol-

gozási rendszerben — érdekes felvilágosítást adnak az országba belépett személyek számáról, nemzetiségéről, a tartózkodási időről, a belépés időpontjáról és az utazási szándékról stb. és egyben igen alkalmasak arra is, hogy a turistáktól meg lehessen különböztetni a be- és kivándorlókat, illetve a kenyérkereset, illetve munkavállalás céljából utazókat.

Az idegenforgalom tömegessé válásakor azonban mind több nehézségbe ütközik az ilyenfajta statisztikai megfigyelés. A megfigyelést ugyanis ott és akkor kell elvégezni, ahol és amikor az utas megjelenik a határon és mindenképpen bele kell vonni az érdekeltet, hiszen megkérdezésen (kérdőív kitöltésen) alapuló statisztika, amit az esetleges várakozáson túlmenően az utazó felesleges zaklatásnak is tarthat.

Szeretnék a továbbiakban — a teljesség igénye nélkül — néhány ilyen gyakorlati nehézséget megemlíteni, ami a megfelelő statisztikai adatfelvételt sokszor nemcsak megbízhatatlanná, hanem néha lehetlenné is teszi.

A turistaforgalom tömegessé válását többek között elősegítette a határátlépési formalitások csökkentése, illetve megszüntetése. Az idegenforgalmi szempontból legjelentősebb európai országok nagy részében a vízumkényszer megszűnt, az útlevelet pedig gyakran más célra szolgáló igazolványok helyettesítik. A formalitás megszüntetésének egyik példáját a skandináv vagy Benelux államok adják, ahol saját állampolgárok szabadon léphetnek egyik országból a másikba.

Tíz és százmilliók utaznak egyik országból a másikba, esetleg távolabbi úticéllal, esetleg csak egy kirándulás erejéig. Mind kevesebb az ilyen statisztika, de a számszerűséget jól jelzi a Német Szövetségi Köztársaság erre vonatkozó adata, mely szerint az elmúlt években a határátlépők száma évente a 200 millió felett volt. A tömegszerűséghez hozzájárul még a nagyfokú idényszerűség is. Az idegenforgalom ugyanis — különböző okoknál fogva, amelyekre itt nem kívánok kitérni — a két nyári hónapban tetőzik. Ezt a következő adatok illusztrálják, amelyek a júliusi és augusztusi forgalom arányát mutatják az évi összes forgalomból.

*A július—augusztus havi idegenforgalom aránya
az éveshez képest 1964-ben*

Ország	Százalék
Ausztria	45
Franciaország	30
Olaszország	40
Spanyolország	40
Svájc	37
<i>Magyarország</i>	<i>50</i>

Az idegenforgalom szezonálisát még inkább „súlyosbítja” a kiránduló jellegű — 1—2 napig tartó — utazás, mely különösen a nyári hónapokban, adott helyen igen nagy tömegű lehet. G. Labeau „Gondolatok az idegenforgalom expanziójának problémáiról”³ c. tanulmányában elmondja például, hogy a Port-Bou-i francia—spanyol határállomásnál 50 kilométer hosszú kocsisor is előfordult. Ez mintegy 5000 gépkocsit jelent. Ha mindegyiket megállítják és az utasokat külön-külön megkérdezik, a szükséges adatok begyűjtése céljából eset-

³Lásd: Idegenforgalmi tanulmányok 1. Országos Idegenforgalmi Hivatal. Budapest. 1966. 43. old.

leg kérdőívet töltenek ki velük, az bizony igen sokáig tartana, és valószínű, hogy az ilyen határátlépési formalitásnak kitett turista kétszer is meggondolja, hogy egyáltalán elinduljon-e.

A magyar idegenforgalom területén is lehet azonban tömeges utazásokra példát találni, ha szemügyre vesszük a cseh-magyar turistaforgalom legnagyobb részét lebonyolító komáromi határállomást. Érdemes megjegyezni, hogy Komáromon keresztül bonyolódik az összes határforgalom 16 és a cseh-magyar határforgalom 31 százaléka. (Lásd az 1. táblát.) A tényleges forgalom, vagyis a határon áthaladók száma a táblában feltüntetett adatok kétszerese, hiszen a turisták vissza is térnek hazájukba.

1. tábla

Komárom határállomás turistaforgalma (1966)

Hónap	A külföldi és a külföldre utazó magyar turisták		Ebből a közúti gépjárművel utazók	
	összesen (fő)	megoszlása (százalék)	összesen (fő)	megoszlás (százalék)
Január	15 865	2,6	1 351	0,7
Február	20 010	3,2	2 508	1,4
Március	26 959	4,3	6 523	3,5
I. negyedév	62 834	10,1	10 382	5,6
Április	31 063	5,0	9 132	5,0
Május	35 769	5,8	13 051	7,1
Június	48 136	7,8	16 067	8,8
II. negyedév	114 968	18,6	38 250	20,9
Július	161 622	26,1	53 761	29,4
Augusztus	127 062	20,5	40 626	22,2
Szeptember	50 505	8,1	15 089	8,2
III. negyedév	339 189	54,7	109 476	59,8
Október	35 717	5,8	11 150	6,1
November	33 168	5,3	6 753	3,7
December	34 228	5,5	7 134	3,9
IV. negyedév	103 113	16,6	25 037	13,7
<i>Év összesen</i>	<i>620 104</i>	<i>100,0</i>	<i>183 145</i>	<i>100,0</i>

Ha a legjelentősebb, a júliusi közúti forgalmat vesszük számításba, azt tapasztaljuk, hogy *naponta* ($53\,761 : 31 = 1792$, ennek kétszeresét véve) 3584 fő, személygépkocsinként 3,5 utast számítva mintegy 1000 személygépkocsi halad át a határon.

A példák rávilágítanak, a turistaforgalom határon történő megfigyelésének nehézségeire, sőt sokszor lehetetlen voltára. Ezért mindinkább előtérbe kerül az idegenforgalom megfigyelésének más módja is, annál is inkább, mert ez a megfigyelési mód elég költséges.

A kérdés az: vajon megfelelő jellegű adatokat kapunk-e a határstatisztikából? A beutazók számáról kétségtelenül igen értékes információ birtokába jutunk. Tisztán kell látnunk azonban, hogy a forgalom növekedésével az így nyert információk mindinkább csak a beutazók számára és a határátlépés helyére korlátozódhatnak. Az adatgyűjtés hovatovább nem megkérdőjelezhető statisztika

lesz, hanem igen kis reprezentáción alapuló mechanikus számlálással végzett adatfelvétel, mely csak az utasforgalom nagyságára és a határátlépés helyére képes adatokat szolgáltatni.

Gazdaságstatisztikai szempontból nem is lehet többet várni, mivel a határátlépési megfigyelésnél az utashoz csak a határátlépés ténye tapad, és az idegenforgalom sok más fontos körülményéről szükségképpen nem nyújthat felvilágosítást. Nem kapunk információt a gazdasági alapjelenségekre, a nyújtott, illetve igénybe vett szolgáltatásra, annak teljesítésére, illetve megvásárlására vonatkozóan.

Ha a nemzetközi adatokat abból a szempontból vizsgáljuk meg, hogy az idegenforgalom számbavétele milyen módszerrel történt, azt tapasztaljuk, hogy a statisztikai gyakorlat igen változatos.

Az ENSZ Statisztikai Évkönyve rendszeresen tartalmaz idegenforgalmi adatokat. Az 1964. évi évkönyvben a számunkra leginkább érdekes európai országokról a következő adatok kerültek közlésre.

2. tábla

Nemzetközi turistaforgalom (a turisták száma)

Fogadó ország	Az adatok forrása	1958.	1961.	1962.	1963.	1964.
		évben (ezer fő)				
Ausztria	H	3 756,6	5 024,1	5 679,6	5 767,6	6 226,4
Belgium	HN	5 337,0	3 907,0	4 252,0	4 584,0	.
Bulgária	F	27,7	244,5	324,0	414,5	808,7
Csehszlovákia	F	.	219,2	655,9	806,9	3 715,0
Egyesült Királyság	F	1 258,6	1 823,7	1 954,9	2 158,0	2 458,0
Franciaország	F	4 070,0	5 800,0	5 975,0	6 500,0	10 280,0
Görögország	F	227,3	440,2	541,5	672,9	673,6
Hollandia	H	1 301,4	1 526,7	1 557,7	1 641,1	1 761,5
Írország	F	1 101,0	2 114,4	2 104,2	2 148,3	2 894,0
Jugoszlávia	H	.	1 079,5	1 241,9	1 734,6	2 270,0
Lengyelország	H	123,1	254,8	405,3	285,2	819,7
Luxemburg	HN	582,1	653,1	731,4	802,3	803,2
Málta	F	73,9	101,6	109,2	109,7	.
Monaco	H	93,1	85,1	77,2	79,5	.
Német Szövetségi Köztársaság	H	4 824,1	5 231,3	5 322,7	6 508,3	6 099,4
Olaszország	F	.	9 600,0	10 300,0	10 599,5	10 660,0
Portugália	F	263,9	375,4	409,5	514,1	1 007,7
Románia	134,4	137,8	162,2	193,0
Skandinávia	F	.	6 213,6	7 416,5	8 679,5	9 809,0
Spanyolország	F	3 593,9	6 309,3	7 332,8	10 931,6	14 102,0
Svájc	H	4 119,7	5 367,3	5 597,9	5 483,6	5 842,2
Szovjetunió	F	529,4	862,7	909,6	932,7	1 033,4
Törökország	F	114,7	129,1	172,9	198,8	121,1

F — Határstatisztika.
H — Szállodastatisztika.
HN — Vendégéjszakák.

Az adatforrás megjelöléséből kiderül, hogy 23 ország közül

13 a határon történő megszámlálás alapján,
9 a szállodai megfigyelés alapján,
1 az utazási irodák által bonyolított forgalom alapján közli adatait.

Lényegében hasonló a helyzet az UIOOT tagországainak idegenforgalmáról készített kiadványokban is.

Érdemes felfigyelni a következőkre.

Az idegenforgalmi hagyományokkal rendelkező országok nagyobb része (például Svájc, Ausztria, a Német Szövetségi Köztársaság, Belgium, Hollandia) idegenforgalmi szempontból számbavehetőnek csak az elszállásolási üzemekben megszállt külföldi vendégeket tekinti, feltehetően azért, mert ez a módszer nyújtja számukra a legmegbízhatóbb adatokat.

A határstatisztikát alkalmazó országok is kivétel nélkül az elszállásolási statisztikát használják a turisták országon belüli elhelyezkedésének és tartózkodási időtartamának megállapítására és vizsgálatára.

A határátlépési statisztikával kapcsolatban tehát a következő tanulságok vonhatók le.

Az idegenforgalom fő jelenségének megítélésére nem alkalmas egyrészt, mert gazdasági információt nem szolgáltat, másrészt mert az utazások tömegessé válása — és ami ezzel szorosan kapcsolódik — a határátlépési formalitások fokozatos csökkenése, illetve megszűnése következtében alkalmazásának lehetősége mindinkább szűkül. Ugyanakkor továbbra is fontos, járulékos információt szolgáltat az idegenforgalom néhány kísérőjelensége tekintetében, mint például az egyes határszakaszok forgalma, a használt közlekedési eszköz (vasút, közút, repülő), a vonulási útvonalak stb.

A számbavétel nehézségeire és a nyerhető adatok jellegére tekintettel — véleményem szerint — elegendőnek látszik, ha a határstatisztika szűk reprezentáción alapulva a határforgalom nagyságrendjére szolgáltat információt.

ELSZÁLLÁSOLÁS

Az idegenforgalommal kapcsolatos jelenségsorozat következő — kétségkívül egyik legfontosabb — mozzanata az elszállásolás.

Először vizsgáljuk meg, hogy az elszállásolási statisztikának milyen hátrányai lehetnek, illetve mennyiben felel meg a teljesség követelményeinek. Az elszállásolási statisztika természetesen csak azokat a személyeket tudja számba venni, akik szállodát igénybe vettek. Ez azt jelenti, hogy kimarad a megfigyelésből mindazon turisták száma, akik ún. közhasználatú elszállásolási lehetőségeket (szálloda, camping, üdülő, fogadó, turistaház, fizetővendég-szolgálat) nem vettek igénybe. Ezek vagy egy napon belül átutaznak az országon (ilyenek a vonaton és az országúton utazók tekintve, hogy az ország kicsi és néhány óra alatt az átutazás megtörténhet), vagy rokonlátogatók. Ha az elszállásolási statisztikából kimaradókat gazdasági szempontból vesszük figyelembe, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy ezek lényegesen kevesebbet költenek.

Az elszállásolási statisztika másik problémája, hogy a mozgó turizmus elterjedésével egy utazó több szálláshelyet is igénybe vesz és ilyenkor a ténylegesen az országba érkezőknél többet mutathat ki. Ez a hátrány azonban csak látzólagos, mert az elszállásolási statisztikában az érkezett vendégek száma csupán egy adat a sok között, mely más mutatószámokkal (vendégnapok száma, átlagos tartózkodási idő stb.) együtt megfelelő kifejezője lehet a turizmusnak.

Mint látható, a turistáknak valamilyen szálláshelyen való megfigyelése sem biztosítja a teljességet, vagyis az országba érkezett külföldiek teljes számának megfigyelését, ugyanakkor pedig az országon belül több szállást igénybe vevőket többszörösen mutatja ki. Nem is lehet azonban cél, hogy valamilyen eleve ki-

gondolt fogalomnak megfelelően alakítsuk át a statisztikát, illetve a statisztikai adatokban kifejeződő valóságot, hanem csakis az, hogy a valóságnak leginkább megfelelő módszert alkalmazva, a valóságot hűen tükröző adatokat gyűjtsünk és publikáljunk. Kérdés természetesen, hogy az idegenforgalom esetében mit tekintünk valóságnak, illetve lényegesnek, mi fejezi ki legjobban a turizmust? A pihenéssel, a szórakozással, a művelődéssel, a tanácskozásokkal, tehát a kulturális-szociális megnyilvánulásokkal együtt fellépő gazdasági hatás a leginkább „mérhető” és helyesnek látszik a turizmust a gazdaságilag mérhető mutatószámok rendszerével ábrázolni. Az ember egyik legalapvetőbb igénye a védett otthon és a táplálkozás. Ennek esetünkben a szállás igénybevétele és az élelmiszer-vásárlás (vendéglátás, étterem, espressó stb. igénybevétele) felel meg. Míg a táplálkozással kapcsolatos ellátásra vonatkozó adatok csak bizonyos esetekben határolhatók körül megfelelően, az elszállásolási szolgáltatások igénybevételeire vonatkozó statisztika világszerte kialakult, és eléggé egyértelmű.

A továbbiakban vizsgáljuk meg, hogy az elszállásolási statisztika milyen információkat nyújt és hogy ezekből milyen következtetések vonhatók le.

Az elszállásolási statisztika tulajdonképpen két fontos mutatószámot szolgáltat; ezek a *megszállt vendégek száma* és a *tartózkodási idő*, mely akár egy vendégre, akár az összesre is vonatkoztatható.

E két alapvető mutatószám megfelelő kombinálásával felvilágosítást kapunk a turisták

állampolgárságának megoszlásáról,
területi elhelyezéséről,
az igénybe vett szálláshelyek jellegéről,
a tartózkodási időről.

Ha mindezekhez még figyelembe vesszük az elszállásolásért fizetett összeget, akkor eléggé körülhatárolható az itt-tartózkodás másik alapvető költsége, a táplálkozásra fordított összeg is.

Még egy fontos szempontot nem szabad figyelmen kívül hagyni. A külföldi turizmus csak ott fejlődhet megfelelő mértékben, ahol a belföldi turizmus előfeltételei is megtalálhatók. Az elszállásolási statisztika alkalmas arra, hogy a turizmus időbeli és területi megoszlásának belföldi és külföldi igénybevételi arányairól megfelelő adatokat szolgáltatson.

Ezek után azt mondhatjuk, hogy az idegenforgalmi statisztika alapvető számbavételi módszere előreláthatóan mindinkább az elszállásolási statisztika lesz, abból kiindulva, hogy aki valahol megszáll, az feltehetően huzamosabb ideig, nem csak néhány órát tartózkodik az országban, aki pedig megszáll valahol, az költ is. Amennyiben valamely turistának az országban való tartózkodása megfigyelhető pénzkidárással nem jár, akár mert nagyon rövid ideig tartózkodik az országban, akár mert ingyen szálláshelyet vesz igénybe, az gazdasági szempontból elhanyagolható.

Figyelembe kell venni azt is, hogy az elszállásolási statisztika a szállodaipar saját üzleti céljait szolgáló bizonylatokon és nyilvántartásokon alapszik, az ezekből származó adatok megbízhatók, pontosak, és ami szintén fontos, külön szervezést és költséget nem igényel.

Amikor az elszállásolási statisztika alapvető mutatószámairól szoltunk, természetesen nem merítettük ki a lehetséges mutatók körét. Ezek között szerepel a „szálláshely jellege”, amivel érdemes bővebben is foglalkozni.

Az elszállásolási statisztika az ún. közhasználatú szálláshelyekre terjed ki, tehát a szállodákra, motelekre, üdülőkre, campingekre és a fizetővendég-szolgáltatásra, még akkor is, ha ezek egyike-másika nem „közhasználatú”, azaz nem mindenki által vehető igénybe. Nem tartoznak megfigyelési körébe viszont az ún. magánszállások, mert nem figyelhetők meg, illetve megfigyelésük túl nagy áldozatba kerülne. A magánháznál elhelyezkedő „vendégek” közül tehát csak a fizetővendég-szolgálat keretében elszállásoltak kerülnek számbavételre.

Az elszállásolási statisztikán belül célszerű különválasztani a szálláshelyek egyes fajait, ezek:

szállodák,
üdülők,
campingek,
fizetővendég-szolgálat.

A szállodák és üdülők stabil épületek, szinte az időjárástól függetlenül képesek vendégek elszállásolására, állandó berendezéssel rendelkeznek. Ezeknél alapvető fontosságú a kapacitás mérése, illetve az elhelyezhető vendégek száma. Két mutatószám használatos: az ágyak és a férőhelyek száma. A kapacitást és a kihasználást helyesebb az ágyak számával kifejezni, mert ez állandóbb jellegű mutató, míg a férőhely a pillanatnyi szükségleteknek megfelelően „pótágyak” (melyek nem is mindig ágyak) beállításával jelentősen növelhető.

A campingek és a fizetővendég-szolgálat kapacitását is ismerni kell, a vonatkozó adatok azonban kevésbé pontosan határozhatók meg, inkább csak nagyságrendi tájékoztatásra alkalmasak. Lehet ezeknél is a kapacitáskihasználást mérni, de ezek inkább telítettséget kifejező jelzőszámok, a százalékszámok itt gyakran félrevezetők.

VENDÉGLÁTÁS, SZOLGÁLTATÁSOK

Az idegenforgalmi jelenségsorozat következő elemei az étkezés, az utazás, a szórakozás és az ezekkel kapcsolatos különféle szolgáltatások igénybevétele. E tanulmány kereteit meghaladná e szolgáltatások idegenforgalmi célú igénybevétele megfigyelési módszerének ismertetése. Annyit általában le lehet szögezni, hogy egyértelmű adatok biztosítása nem lehetséges, mert ezeket a szolgáltatásokat belföldiek és külföldiek, helybenlakók és kirándulók egyaránt igénybe veszik. Egy-egy idegenforgalmi szempontból fontos terület — mint például a Balaton környéke — kereskedelmi és vendéglátó forgalma, illetve annak különböző időpontokban való megfigyelése és összehasonlítása jól mutatja az idegenforgalom jelentőségét. A vendéglátásra és egyéb szolgáltatásra vonatkozó szezonális és területi adatok begyűjtésének megszervezése különös gondot nem jelent, mert a szállodák adataihoz hasonlóan elsődleges feljegyzéseken rendelkezésre állnak.

PÉNZKÖLTÉS — PÉNZÁTVÁLTÁS

Az idegenforgalom egyik legátfogóbb pénzügyi mutatója a külföldi turisták pénzátváltása, mely a nemzetközi fizetési mérlegben külön tételben szerepel. Mint pénzügyi mutató önállóan is igen kifejező és pontosan jelzi az idegenforgalomból származó devizabevételek nagyságát. Mint a fizetési mérleg egyik „láthatatlan” tétele országonként változó mértékben, de befolyásolja az illető

ország nemzetközi pénzügyi egyensúlyát. A fizetési mérlegből megállapított összeget a külföldi turisták számával osztva megállapítható az egy turistára jutó bevétel nagysága, ha úgy tetszik az idegenforgalom pénzügyi „hatékony-ságá”-t jelző mutató.

Szemléltetésképpen a 3. táblában bemutatom néhány ország idegenforgalomból származó devizabevételét és az egy turistára jutó bevétel összegét.

3. tábla

Az idegenforgalomból származó bevétel, 1964

Ország	A turisták száma (millió fő)	A bevétel összege (millió dollár)	Az egy turistára jutó bevétel (dollár)
Ausztria	6,2	503,0	81,1
Bulgária	0,8	30,1	37,6
Jugoszlávia	2,2	68,5	31,1
Görögország	0,7	90,9	129,9
Spanyolország	11,7	939,0	80,3
Svájc	5,8	487,0	84,0

Az egy főre jutó bevétel nagyságát befolyásolja, hogy a turisták számát a határforgalmi vagy a szállodastatisztika alapján állapítják-e meg. A felsorolt országok közül Bulgária, Görögország, Spanyolország turistáinak számát a határforgalmi statisztikából, a többi országét az elszállásolási statisztikából állapították meg, amit az adatok értékelésénél figyelembe kell venni.

Az idegenforgalomból származó (az átváltott és belföldi pénzben jelentkező) bevétel hatással van a belföldi gazdaságra: megnöveli a vásárlóerőt, pótlólagos keresletet támaszt, tehát a kereslet és a kínálat viszonyát befolyásolja; nem körültekintő felkészülés esetén átmeneti zavarokat is támaszthat. Nem célja e tanulmánynak, hogy az idegenforgalmi keresletkutatással foglalkozzék, csak jelezni kívánom annak fontosságát. A legfontosabb, amit fel kell deríteni, hogy az idegenforgalmi pénzelvonásnak melyek a főbb csatornái, mennyit költenek a turisták elszállásolásra, étkezésre, különféle szolgáltatásokra, iparcikkekre, és ezen belül milyen árukra terjed ki a kereslet.

BELSŐ IDEGENFORGALOM

Amikor turizmusról beszélünk, nem lehet figyelmen kívül hagyni a belföldi idegenforgalmat. Míg a külföldi turizmus egyértelműen megállapítható a határátlépés tényéből, más területen a külső és a belső idegenforgalom nem választható szét. Néhány mutató ugyan elkülönítve mutatja a bel- és külföldiek számát, de ez mit sem von le abból a tényből, hogy egymásra kölcsönhatással vannak, sőt a belső idegenforgalom meghatározója is a külföldi idegenforgalomnak. Ahol nincsen meg a belföldi idegenforgalom alapja, ott nem is igen jöhet létre külföldi idegenforgalom, hiszen jellegében, formájában igen sok a hasonlóság közöttük. (Gondoljunk csak az üdülésre vagy a hivatalos üzleti utazásokra, különféle konferenciákra stb.)

A belső idegenforgalom megfigyelésére az elszállásolási statisztika látszik a legalkalmasabbnak. A szállodákon és campingeken, a fizetővendég-szolgáltatón kívül — melyek közhasználatúak — az üdülőket is számításba kell venni, hi-

szen az üdülő kétségtelenül magában hordja az idegenforgalom fő ismérveit, azaz az ott-tartózkodás lakóhelyen kívül, nem pénzkereseti célból fogyasztói jelleggel történik. A kirándulóforgalom, a tájegységek forgalma — beleértve a vikendforgalmat is — megfigyelése is igen fontos, melyre elsősorban a közúti forgalomszámlálásokból meríthetők adatok.

*

Az idegenforgalmi tevékenység szervezése és irányítása, illetve befolyásolása világszerte az útkeresés stádiumában van. A gazdaságilag fejlett országoktól kezdve a gazdaságilag fejlődő és kevésbé fejlett országokig igen változatos a szervezeti és a befolyásoló módszer. Magyarországon is az idegenforgalom tervszerű irányítása és befolyásolása mind célkitűzés, mind pedig a szervezeti megoldás tekintetében most van kialakulóban, ezért a statisztikának fokozottabb figyelmet kell fordítania e tevékenység vizsgálatára és elemzésére.

Az idegenforgalmi statisztika e vázlatos ismertetése alapján is nyilvánvaló, hogy helytelen lenne olyan célkitűzés, mely az idegenforgalmat, annak jellemzését egy jelenségre és ennek megfelelően egy mutatószámra kívánná alapozni, hiszen az idegenforgalom — a külső és belső idegenforgalmat egyaránt értve — szerteágazó tevékenység, melynek fontos közgazdasági és társadalmi jelentősége van.

Az idegenforgalomra vonatkozó statisztikának célul kell kitűznie, hogy adatokat szolgáltatson az idegenforgalom térbeli és időbeli megoszlásáról, mutassa az alapvető jelenségeket, azaz tájékoztasson az elszállásolásról, ennek különféle formáiról, a vendéglátásról, a szolgáltatások és különféle áruk forgalmáról, hogy ezeknek az kereslet-kínálatra való hatását elemezni lehessen.

РЕЗЮМЕ

В результате исключительно быстрого развития иностранного туризма постоянно возрастает значение обследований, связанных со спросом и предложением в этой области, как в хозяйственном, так и в культурном отношениях. Принимая во внимание, что интуризм превратился в массовое явление в международном масштабе, условием настоящих обследований является получение сопоставимых, то есть одинаковых по содержанию, статистических данных. В этой области предстоит сделать еще очень много, и как раз это составляет основное содержание настоящей статьи.

Вопрос статистического определения интуризма еще не решен единообразно ни в теоретическом, ни в практическом отношении. Фиксирование различных категорий „иностранцев” — посетителей, туристов, пассажиров и т. д. — в международной статистической методологии было произведено в последний раз в 1963 году. Способ учета иностранцев, однако, является в международной плоскости далеко неодинаковым: одна часть стран учитывает переступающих через границу иностранцев, другая часть стран распространяет учет только на останавливающихся на ее территории иностранцев, использующихся какой — нибудь вид ночевки общего пользования. В странах, осуществляющих крупный туристический оборот является более распространенным второй метод, причиной чего является то, что превращение туризма в массовое явление и распространение автомобильного туризма практически делает почти невозможным осуществление статистического наблюдения на границах. В Венгрии имеются оба показателя. С точки зрения хозяйственного значения интуризма, — обмен валюты, использование услуг, покупок и т. д. — определяющее значение имеют останавливающиеся на ночевку туристы. Поэтому возрастает значение статистики туристических ночевки. Эта точка зрения находится в соответствии и с, пожалуй, наиболее универсальным статистическим показателем по интуризму, а именно с отражающим обмен валюты показателем доходов и расходов по интуризму, содержащемся в международном платежном балансе.

Статья содержит настоящие взгляды в форме аргументов и контраргументов, то есть трактует их в качестве предмета дискуссии, направленной на создание статистического метода, лучше отражающего действительность и более пригодного для сравнительных обследований.

SUMMARY

Due to the rapid development of tourist traffic, studies connected with the demand for, and supply of tourist traffic both in cultural and economic aspects are growing in importance. Considering that tourist traffic has become a mass phenomenon on international level, the precondition of studies of this type is to produce statistical data which are internationally comparable, i. e. such as have the same coverage. There is still much to be done in this field — as is emphasized in the paper.

The statistical delimitation of tourist traffic is a problem neither theoretically nor practically unambiguously settled. For the last time the different categories of „aliens” — visitors, tourists, passengers etc. were defined in the international statistical methodology in 1963. At the same time the surveying of aliens is far from being uniform on the international level: part of the countries observes the aliens crossing the frontier, another part observes the aliens making use of accomodation. The latter method is more frequently used in countries with a considerable tourist traffic, and this is due to the fact that tourism has become a mass phenomenon and the spread of tourism by car makes it practically almost impossible to perform observations at the frontier. In Hungary data from both source are at disposal. With regard to the economic importance of tourist traffic — exchange of money, using of services, purchases etc. tourists seeking accomodation are the most important. This is why accomodation statistics increases in importance. This opinion is also in conformity with — perhaps — the most comprehensive statistical index of tourist traffic, namely with the index of the incomes and expenditures of the international balance of payments reflecting the exchange of money.

These views are contained in the paper in the form of pros and cons, i. e. even the paper itself regards them as contestable and contributes thus to the development of a statistical method which reflects reality more accurately and is more suitable for comparative studies.

A MEZŐGAZDASÁGI ÜZEMEK ÁRUINAK VASÚTÁLLOMÁSI FUVARÓZÁSA

GERA GYÖRGY

A mezőgazdaság kollektivizálása az elmúlt években megteremtette a nagyüzemi gazdálkodás alapfeltételeit. Viszonylag gyors ütemű előrehaladás történt a termeléshez közvetlenül kapcsolódó munkafolyamatok gépesítése területén, ezzel párhuzamosan azonban nem került sor a szállítási-rakodási tevékenység azonos mértékű fejlesztésére, különösen a termelőszövetkezetekben. Ennek következtében ellentmondás keletkezett a termelés gépesítettségi szintje és a szállítási-rakodási tevékenység között. (A mezőgazdasági termeléssel kapcsolatban évenként mintegy 200 millió tonna anyag mozgatására van szükség.)

A mezőgazdaság szállítóeszközökkel — elsősorban vontatókkal és pótkocsikkal — való ellátása évről évre javult, a mennyiségi növekedés azonban nem eredményezett minőségi változást a szállítókapacitás ésszerű felhasználásában. A mezőgazdaság fő szállító eszköze a traktorból és pótkocsiból álló szerelvény. Jellemzősége, hogy a traktor kettős használatú, munkaidejének egy részében szállít, más részében talajmunkát végez. (A vonóerő nagy hányadát a szállítási munka köti le. A gépi munkák üzemidejének kb. 45—50 százalékát, a fogatos munkának kb. 75 százalékát a szállítás teszi ki.)

A szállítóeszközök munkájának kisüzemi jellegű — gyakran alacsony szintű — megszervezése miatt a teljesítmények nem tekinthetők kielégítőnek. Ez az egyik oka annak, hogy a mezőgazdasági csúcsidőben a nagymennyiségű termékek elszállítása az egész népgazdaság, de különösen a mezőgazdaság és a közlekedés számára rendszeresen visszatérő, nehezen megoldható probléma. (A júliustól novemberig terjedő 5 hónap szállítási munkája kb. 10 százalékkal nagyobb, mint az év többi 7 hónapjában jelentkező szállítási szükséglet. Súlyosbítja a helyzetet az is, hogy a traktorüzemre háruló talajmunkák is koncentráltan az említett 5 hónapban jelentkeznek.)

A szállítás időszakossága mellett figyelembe kell venni továbbá azt is, hogy a mezőgazdasági szállításokkal kapcsolatos rakodás gépesítése alacsony szinten áll, a rakodógépekkel való ellátottság elmarad a szállítóeszközökkel való ellátottság mögött, végül azt, hogy a mezőgazdasági áruk raktározása — különösen telepítési szempontból — ma még rendezetlen, mind a termeléshez, mind pedig a szállításhoz való kapcsolódása nem tekinthető optimálisnak.

Az egyes mezőgazdasági üzemek — elsősorban a termelőszövetkezetek — számára az önálló gazdálkodás feltételei között az árumozgatás magasabb fokú gépesítettsége nem is jelent egyértelmű és azonnal realizálható előnyt, mert a több gép beállítása az üzemi terheket is növeli (amortizáció, adók stb.). Ugyan-

akkor az is nyilvánvaló, hogy a népgazdaság nem tudja valamennyi mezőgazdasági üzem számára a szállítás-rakodás eszközeit rövid időn belül biztosítani még a mai üzemi csúcscsúszükségletnek megfelelő mennyiségben sem.

A mezőgazdasági üzemekből elszállított, illetve az üzemekbe juttatott áruk szezonális ingadozásait a rakodó- és szállítóeszközök fejlesztésével, illetve állományuk növelésével követni tehát nem lehet, ezért az ún. csúcsidőknek megfelelő intézkedésekkel történő időbeli széthúzására kell törekedni. Ezt elsősorban az ipari termékek szállítási idejének átcsoportosítása, valamint megfelelő raktározási politika révén lehet megvalósítani. Ennek üzemi szintű megoldása azonban elképzelhetetlen, ehhez „központi akarat” érvényesítése szükséges.

Nem függetleníthető a probléma a mezőgazdasági munkaerőhelyzettől sem, melyre jelenleg a rendelkezésre álló munkaerőforrások további csökkenése, a dolgozó állomány nagyfokú előregedése, valamint a nemek szerinti összetétel megváltozása, a női munkaerő arányának növekedése nyomja rá bélyegét.

Számottevő és a probléma megoldását befolyásoló tényező a mezőgazdaság iparosodási folyamata, amely a termelőüzemek gazdasági tevékenységének bővülésével jár (például önálló értékesítés, a mezőgazdasági termékek feldolgozása, szolgáltató és más kiegészítő tevékenység stb.).

A mezőgazdasági termelés és ezáltal az elszállítandó árumennyiség növekedése — a jelenlegi helyzet általános rendezése nélkül — nemhogy csökkentené, hanem tovább növeli a nehézségeket.

A közlekedés korszerűsítésének egyik fontos és időszerű kérdése a körzeti állomási rendszer fokozatos kialakítása. Ennek lényege — mint ismeretes — az, hogy a vasúti áruforgalmat a jelenlegi nagyszámú, többségében igen kis forgalmú állomások megszüntetésével néhány körzeti állomásra kell összevonni, ami lehetővé teszi a rakodás hatékony gépesítését és a vasúti szállítás gazdaságosságának növelését. Mivel jelenleg az állomások túlnyomó többsége kisebb vagy nagyobb részben a mezőgazdasági ágazathoz kapcsolódik, a körzeti állomások rendszere gyakorlatilag nem alakítható ki a mezőgazdaság szállítási igényeinek figyelembevételével.

A termelőüzemek gazdasági érdekeltiségének, az érintett vasútállomások vonzaskörzete változásának és más tényezőknek a feltárása és a felmerült problémák komplex megoldása, illetve a rendszer kiépítése nem lehet kizárólag a közlekedés feladata. A Vasúti Tudományos Kutatóintézet mint témafelelős irányításával (az Autóközlekedési Tudományos Kutatóintézet és az Útügyi Tudományos Kutató Intézet részvételével) a közelmúltban már elkészült a körzeti állomások kijelölésének első vázlata, amely természetesen nem tekinthető még véglegesnek.

A körzetesítés következtében az első vázlat szerint a kocsirakományú forgalom szempontjából előreláthatólag 510 állomás szűnik meg. A többi állomás közül

- 217 forgalomfelvevő állomás (általában napi 25 vasúti kocsis forgalom alatt),
- 172 változatlan forgalommal megmaradó állomás,
- 166 iparvágányos forgalommal megmaradó állomás, végül pedig
- 69 körzet (76 körzeti állomással napi 25 vasúti kocsis feletti forgalommal)

kialakítására kerül sor.

Ügyszintén időszerű az ország közúti szállítási kapacitásával való optimális gazdálkodásra való törekvés. Olyan megoldást, illetve megoldási variációkat kell

ezzel kapcsolatban kidolgozni, amelyek hosszabb időre és átfogóan rendezik egyrészt a teljes közúti szállítási kapacitással való optimális gazdálkodást, másrészt a mezőgazdasági szállítást végző szektorok közti ésszerű, a területi adottságokat el nem hanyagoló munkamegosztást és együttműködést, figyelembe véve a mezőgazdaság csúcs- és átlagos szállítási szükségleteit, a mezőgazdasági járművek felhasználását gátló kötöttségek feloldásának hatásait, a fuvarozó-vállalatok érdekeltségét, tevékenységük hatékonyságát, valamint jövőbeli szerepét a mezőgazdasági szállításokban.

A felsorolt rendezetlen, esetenként egymással szembenálló tényezők összhangját csak akkor lehet megteremteni, ha a népgazdaság fejlődését elősegítő és az üzemi érdekeltséget nem sértő szintézis alakul ki. Ebben a szintézisben érvényesülniök kell:

1. a mezőgazdasági termelés kívánt mértékű fejlesztése feltételeinek,
2. a népgazdaság szempontjából is hatékony mezőgazdasági termelési-szállítási, valamint értékesítési és feldolgozási rendszernek,
3. a hatékony közlekedési rendszernek (például a körzeti állomások kialakításának stb.),
4. a beruházások ésszerű koncentrációjának,
5. a beruházott eszközök gazdaságos felhasználásának,
6. az új gazdasági irányítási rendszer általános és az egyes ágazatokat jellemző speciális követelményeinek.

A fejlesztést tehát csak a két ágazat — a mezőgazdaság és a közlekedés — együttes és összehangolt programja alapján lehet megvalósítani, és érvényre kell jutnia a körzeti állomások kialakítása közlekedéspolitikai célkitűzéseinek és a mezőgazdaság saját, valamint a kapcsolódó egyéb ágazatok szállító-rakodó-eszközei nagyüzemi, hatékony kihasználásának. Az eszközök kihasználása érdekében meg kell keresni az összefogás legcélszerűbb módszereit annak hangsúlyozásával, hogy a szállítási-rakodási tevékenység lebonyolításában elsősorban maga a mezőgazdasági üzem érdekelt.

A fő feladat tehát azoknak a rendező elveknek a meghatározása és kísérleti úton való bizonyítása, amelyek megteremtik a különböző érdekszférák egyensúlyát, a feltárt ellentmondások feloldásának konkrét módját, végső soron a mezőgazdaság szállítási-rakodási tevékenységének hatékony formáit, összhangban a közlekedés vasúti és közúti ágazatának fejlesztésével.

A helyzet feltárása volt a célja annak a Földművelésügyi Minisztérium és a Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium közötti megállapodásnak, melynek eredményeként kérdőív kibocsátására került sor a mezőgazdasági üzemek 1963. évi vasúti szállítási igényeinek felmérése céljából. A kérdőívek értékelését az Autóközlekedési Tudományos Kutatóintézet végezte 1964-ben, ugyanis ennél az Intézetnél kerültek kidolgozásra a mezőgazdasági áruk koncentrációjával kapcsolatos javaslatok.

Az Intézet javaslatainak alapja az a felismerés volt, hogy a mezőgazdasági szállításokat nem lehet ugyanolyan mértékkel és szemlélettel kezelni, mint az iparit és a kereskedelmet, hanem sokkal intenzívebben kell figyelembe venni a mezőgazdaság jellegéből és helyzetéből fakadó sajátosságokat:

- a szezonalitást,
- az időérzékenységet (romlandóságot),
- az eszközspecialitást (a különleges fuvarszközök iránti igényt),
- az elaprózottságot,
- az alacsony szakmai színvonalú szállításszervezést.

Az említett főbb jellemzők együttesen olyan szállítási metodika kialakítását teszik szükségessé, amely eltér az általánostól, és az egész szállítási folyamatot úgy oldja meg, hogy az mind a termelő, mind pedig a felvásárló, az értékesítő és a fogyasztó sajátos érdekeinek egyaránt megfeleljen, és az általános népgazdasági szállítási érdekeket is figyelembe vegye.

Az Autóközlekedési Tudományos Kutatóintézet még 1963-ban javasolta, hogy az ország mezőgazdasági területeit tudományos áruáramlási vizsgálatok alapján fel kell osztani *mezőgazdasági szállítási körzetekre*. E körzetekben a rakodási és a szállítási munkákat *rakodó-szállító közösségek* végezzék, amelyeket a termelőszövetkezetek hozzanak létre. A rakodó-szállító közösségek a megyei szállítási bizottságok szakfelügyelete mellett működnének. Feladatuk a közösséget létrehozó gazdaságok szállítási szükségleteinek kielégítése, és emellett a mezőgazdasági lakosság részére is végeznének szállításokat. Feladatuk tehát:

1. a be- és kirakási munkák ellátása a vasútállomásokon,
2. a mezőgazdasági üzemek és a vasútállomás közötti szállítások lebonyolítása,
3. a műtrágyák, növényvédőszer, tüzelőanyagok, építőanyagok stb. raktározása,
4. a raktározott anyagoknak a felhasználási helyre történő továbbítása,
5. egyéb feladatok (például a lakosság igényeinek kielégítése, az üzemek belső szállításainak ellátása).

A már említett adatfelvétel éppen a rakodó-szállító közösségek, valamint a mezőgazdasági központi pályaudvarok kialakításához nyújt megfelelő részletességű adatokat. Lényegében 1043 vasútállomásnak, illetve vasúti megállónak a mezőgazdasági üzemekkel kapcsolatos rakodóforgalmát öleli fel. A felvétel komplexitására utal, hogy a szállítandó árumennyiség főbb árufélék szerinti megoszlásáról, valamint a vasúti forgalom lebonyolításához tartozó közúti fel- és elfuvarozási távolságról is információkat tartalmaz, mely adatok alapján részben kiszámítható a vasúti rakodóhely áthelyezéséből eredő közúti szállítási távolság növekedése.

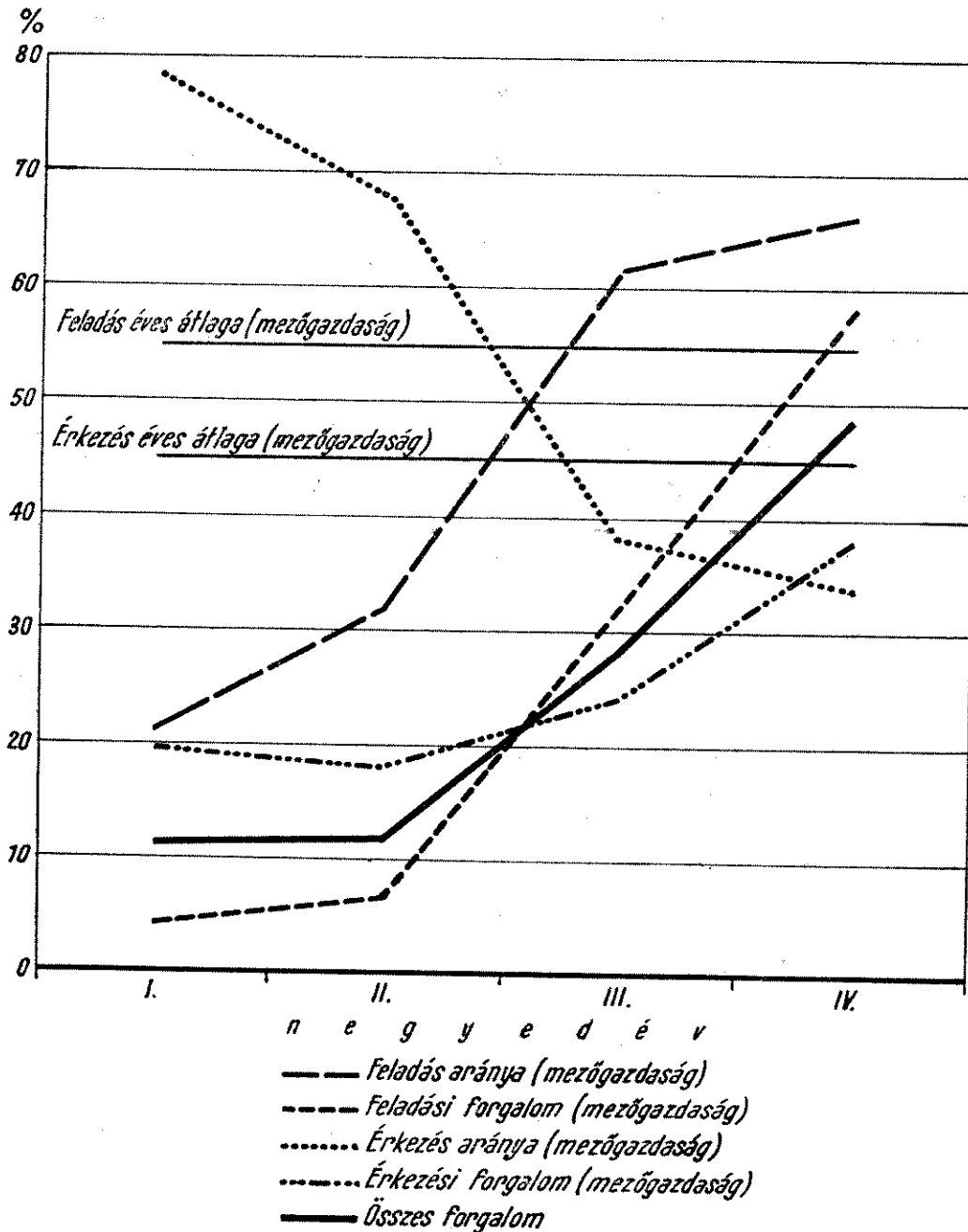
Az áruforgalom volumene az adatfelvétel szerint 10 001 280 tonna volt, ezen belül az érkezés 4 429 850, a feladás 5 571 430 tonna.

A teljes áruvolumen közúti el- és felfuvarozásához 74 757 640 árutonnakilométer teljesítmény szükséges, az átlagos szállítási távolság tehát 7,5 kilométer. Az egyes megyékre vetített átlagos szállítási távolságértékek maximum, illetve minimum pontja: 9,0, illetve 6,1 kilométer. Az áruforgalom dinamikáját különböző vetületekben szemlélteti az 1. ábra.

Az ábrán a feladási és az érkezési forgalom görbéjének metszéspontja a II. és a III. negyedév között helyezkedik el. A bal oldalon az olló aránytalanul nagyobbra nyílik, mint a jobb oldali. Ez azt jelenti, hogy különösen az I. negyedévben a feladás-érkezés aránya közötti különbség igen nagy. Ez a vasútnál az érkezési helyeken kedvezőtlen vagonkihasználási értéket ad, ugyanis kevés vagonot raknak meg, így nő a vagonok üres futása. Az olló szűkítése, nyílásának ellapítása feltétlenül szükséges és megfelelő szervezési intézkedésekkel lehetséges is. Elsősorban az üzemi tárolóterek már programba vett növelése révén javítható a helyzet. Természetesen ezzel ellentétes tendenciák fellépésével is számolni kell a jövőben, amikor lehetővé válik a III. és a IV. negyedév amúgy is nagy forgalmát előszállításokkal mentesíteni. Ez az üzemi szállítóeszközök kedvezőbb, egyenletesebb terhelését fogja biztosítani. Az áruforgalom dinamikájára természetesen rányomja bélyegét a mezőgazdasági szállítások magas aránya, amit az összforgalom megosztását ábrázoló görbe is jól érzékeltet.

A teljes forgalom szezonálisát megyénként vizsgálva megállapítható, hogy a megyei értékeknek az országos átlagérték körüli negyedévenkénti szórása jelentéktelen. A járások adatait elemezve azonban meg kell állapítani, hogy a százalékos értékek szórása igen nagy, hiszen a maximális érték 71,7, a minimális érték 3,9 százalék. Ebből következik, hogy nem lehet járásonként — tehát közigazgatási határok szerint — kialakítani a körzeti pályaudvarokat a kedvezőtlen forgalmi terhelés miatt.

1. ábra. A mezőgazdasági feladási és érkezési forgalom, valamint az összes forgalom

Az év különböző szakaszai forgalmának alakulását árufélék szerint is vizsgálni kell. A feladási és az érkezési forgalom negyedévenkénti alakulását a 2. ábra mutatja.

Az érkezési forgalom országos átlaggörbéje és a vizsgált kilenc termékcsoporthoz közül nyolc viszonylag egyenletes görbeseregben jelentkezik. Egyedül a cukorgyári melléktermék görbéje tér el feltűnő mértékben. A feladási forgalomnál viszont már korántsem figyelhetünk meg hasonló egyenletességet.

A 1. táblában az egyes árufélék negyedévenkénti szállítási arányuk szerinti sorrendjét mutatjuk be.

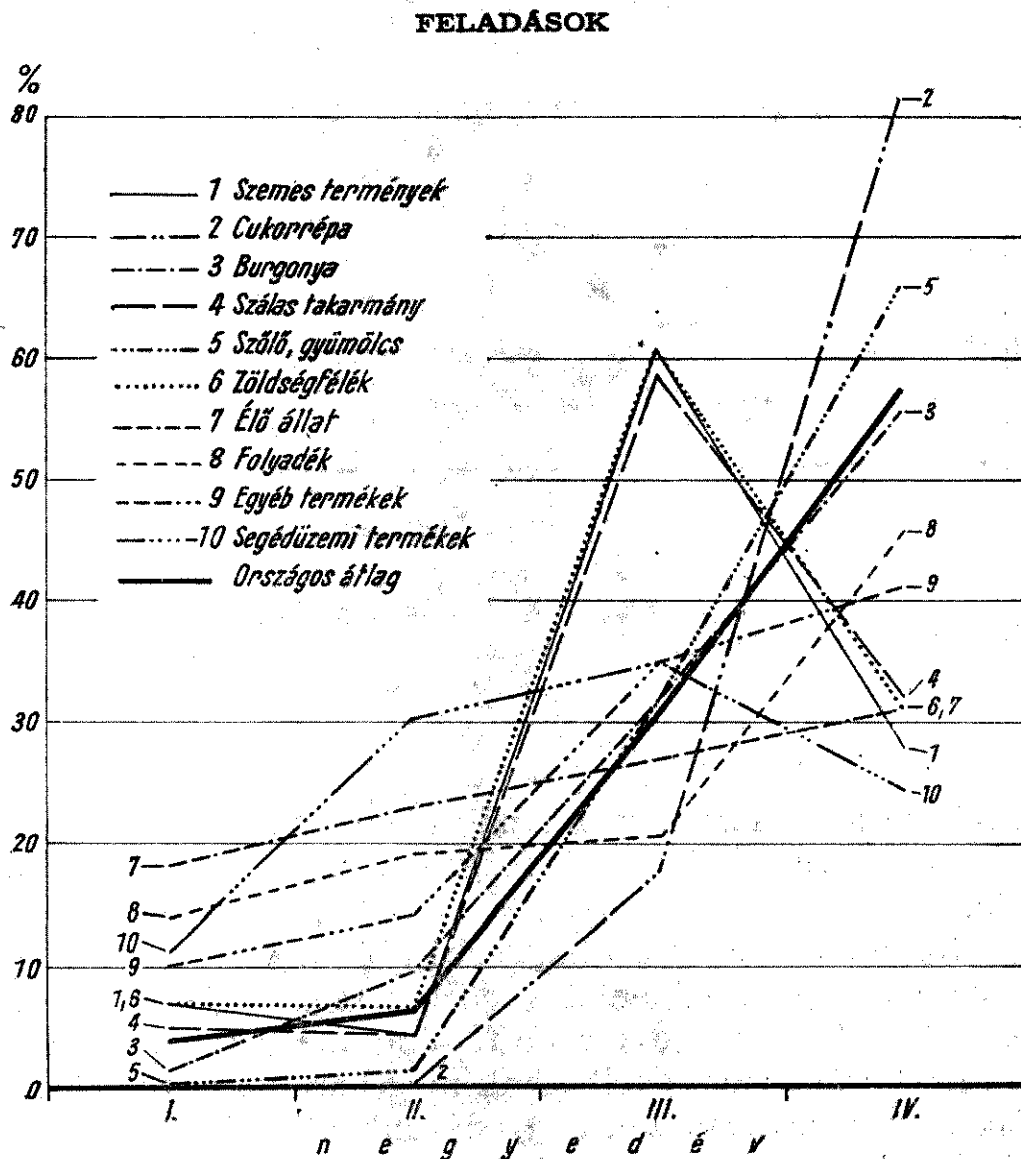
1. tábla

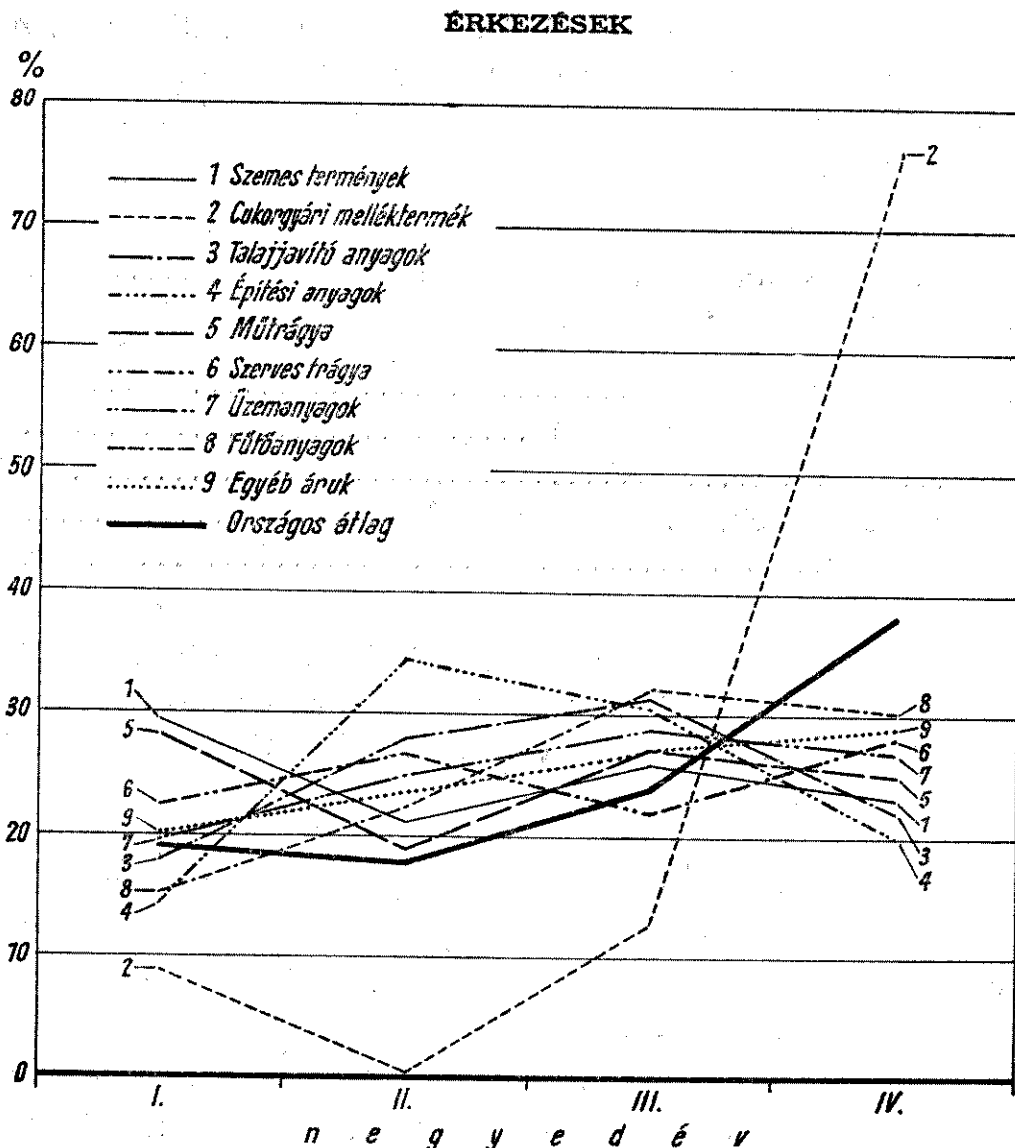
**Az egyes árufélék feladási és érkezési sorrendje
negyedévenként***

Sorrend	Feladás				Érkezés			
	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.
	negyedév							
1.....	7	10	4	2	1	4	8	2
2.....	8	7	6	5	5	3	3	8
3.....	10	8	1	3	6	6	4	9
4.....	9	9	9	8	9	7	7	6
5.....	1	3	10	9	7	9	9	7
6.....	6	6	5	4	3	8	5	5
7.....	4	1	3	6	8	1	1	1
8.....	3	4	7	7	4	5	6	3
9.....	5	5	8	1	2	2	2	4
10.....	2	2	2	10	—	—	—	—

* A feladott és beérkezett áruk sorszámát lásd a 2. ábrán.

2. ábra. A mezőgazdasági szállítások árunemenként az egyes negyedévekben

Sorrend szerint is vizsgálva az adatokat megállapítható, hogy a feladás és az érkezés aránya a szóródó és a nyitott vagon igénylő tömegárúk (cukorrépa, cukorgyári melléktermék, építési anyagok, szerves trágya, fűtőanyagok, talajjavító anyagok, segédüzemi termékek) esetében nem oszlik meg a kívánt mértékben.

Ezen aránytalanság megszüntetésére való ösztönzés nemcsak a vagonok üres futásának csökkentése miatt, hanem azért is kívánatos, mert egyben a közúti szállításban részt vevő járműpark jobb kihasználását is elősegítené a járművek mindkét irányban történő terhelése révén. Nyilvánvaló, hogy egyes árucsoportok a mezőgazdaságba való szállítását (érkezési forgalom) fokozatosan el kell tolni a forgalmilag kevésbé terhelt első és második negyedévre, mentesítve ezzel a harmadik és negyedik negyedév amúgy is nagy szállítóképacitás-igényét. Ezt természetesen az esetek egy részében a mezőgazdaságnak tárolóterület biztosításával kell elősegítenie.

Az egyes árucsoport szerinti forgalom vizsgálata természetesen nemcsak a vasúton mozgatásra kerülő tonnamennyiség szempontjából jelentős. Emellett figyelembe kell venni az egyes árucsoport átlagos közúti szállítási távolságának alakulását is. (Lásd a 2. táblát.)

Annak érdekében, hogy értékelni lehessen az összforgalom (feladás és leadás együtt) belül az egyes árucsoport arányát, összeállítottuk a 3. táblát. E táblából megállapítható, hogy a szemes termények mindössze 11,7 százalékát adják az összforgalomnak. A cukorrépa részesedése 26,9, és az ennek ellentételeként jelentkező cukorgyári melléktermék 11,2 százalékot tesz ki.

Nem érdektelen a következő, különösen a vasúti szállítás szempontjait figyelembe vevő, az áruk jellege szerinti csoportosítás sem. Eszerint meglehetősen pontosan megállapíthatjuk, hogy az összes szállított árumennyiség a következőképpen oszlik meg:

zsákos áru (szemes termények, burgonya, mútrágya)	27,3
ömlesztett tömegáru (cukorrépa, cukorgyári melléktermék, építési anyagok, szerves tárgy, fűtőanyagok, talajjavító anyagok, segédüzemi termékek)	56,4
folyadék (folyadék, üzemanyagok)	0,7
élő állat	3,9
ládás áru (zöldségfélék, szőlő, gyümölcs)	4,8
egyéb áru	6,9

Az így csoportosított adatok szerint tehát, ha az ömlesztett tömegáruk rakodásának gépesítését megoldanák, ez önmagában az összforgalomnak több mint ötven százalékát felölelné. Természetesen ennek előfeltétele az áruforgalom megfelelő koncentrációja.

Az adatfelvétel a koncentráció jelenlegi állapotáról is felvilágosítással szolgált. Ezek szerint az ország közel 1300 vasútállomásából 1043 állomáson rakodnak ömlesztett árut. Ezekhez a vasútállomásokhoz 3966 község és 4017 fuvaroztató kapcsolódik. Meg kell jegyezni, hogy egyes községek, illetve fuvaroztatók több vasútállomáshoz is csatlakoznak.

A vasútállomások száma megyénként természetesen igen eltérő, így a vasútállomások vonzaskörzete is nagyon egyenlőtlen. (Lásd a 4. táblát.)

A vasúton szállított mezőgazdasági termékek

Sorszám	Megye	Feladás									
		Szemes termények	Cukorrépa	Burgonya	Szálas takarmány	Szőlő, gyümölcs	Zöldségfélék	Élő állat	Folyadék	Egyéb termékek	Segédüzemi termékek
1	Baranya	15,4	27,4	2,5	1,4	0,7	1,1	7,9	0,2	0,8	3,3
2	Bács-Kiskun	6,3	20,8	2,9	1,6	3,7	3,0	3,9	1,3	3,5	7,4
3	Békés	7,5	38,9	0,3	3,2	0,1	1,6	3,0	0,1	1,1	0,3
4	Borsod-Abaúj-Zemplén	7,3	23,9	2,5	1,4	1,7	1,3	3,0	0,2	1,3	14,1
5	Csongrád	9,3	27,2	0,8	1,8	1,9	10,6	2,5	0,3	0,7	1,9
6	Fejér	15,9	25,2	3,3	2,6	0,7	2,3	5,4	0,2	2,8	3,1
7	Győr-Sopron	5,9	34,2	1,2	2,2	0,2	2,0	2,4	0,2	2,6	1,0
8	Hajdú-Bihar	7,6	39,3	1,6	1,7	0,3	1,1	5,2	0,1	0,6	0,6
9	Heves	8,4	25,5	1,3	1,4	4,8	9,3	2,5	3,7	1,1	1,2
10	Komárom	9,5	17,9	1,7	0,6	1,3	3,6	3,0	—	0,6	6,4
11	Nógrád	7,4	29,1	8,6	0,7	1,2	1,7	2,9	0,1	2,2	0,6
12	Pest	6,7	13,6	1,8	0,3	1,8	4,0	1,9	0,1	1,3	21,4
13	Somogy	8,4	13,1	10,5	1,3	1,2	1,5	5,5	0,1	1,3	12,1
14	Szabolcs-Szatmár	4,5	19,9	11,1	0,4	16,9	2,0	3,1	0,2	1,8	0,8
15	Szolnok	8,9	32,6	0,8	1,7	0,8	2,3	4,5	0,3	1,4	—
16	Tolna	14,5	22,1	5,4	1,8	0,3	1,5	9,1	0,5	1,9	0,2
17	Vas	6,8	25,5	2,7	0,9	0,3	0,2	4,3	1,5	0,7	0,5
18	Veszprém	6,2	33,5	7,0	2,8	0,5	1,2	1,5	0,2	0,9	10,7
19	Zala	6,5	20,4	2,0	3,6	9,0	0,2	6,1	0,3	0,7	0,9
20	Budapest	1,6	4,3	0,4	0,1	0,4	0,5	0,1	0,1	0,3	48,2
	<i>Összesen</i>	<i>8,0</i>	<i>26,9</i>	<i>3,4</i>	<i>1,7</i>	<i>2,4</i>	<i>2,4</i>	<i>3,39</i>	<i>0,4</i>	<i>1,4</i>	<i>5,2</i>

2. tábla

Az egyes árufélek átlagos szállítási távolsága a leadási (érkezési) és a feladási forgalomban

Áruféle	Maximum	Minimum	Átlag
Leadási forgalom			
Szemes termények	17,9	2,8	8,2
Cukorgyári melléktermék	14,9	4,1	7,4
Talajjavítási anyagok	18,1	2,0	6,9
Építési anyagok	22,3	2,3	9,1
Mútrágya	15,9	2,8	7,7
Szerves trágya	23,5	2,0	6,9
Üzemanyagok	25,0	2,0	10,1
Fűtőanyagok	19,4	2,0	7,4
Egyéb áruk	16,4	2,3	7,9
Feladási forgalom			
Szemes termények	18,2	4,0	8,2
Cukorrépa	15,7	3,3	7,5
Burgonya	18,0	2,7	7,1
Szálas takarmány	25,0	2,0	7,5
Szőlő, gyümölcs	28,0	2,0	8,8
Zöldségfélék	25,0	2,7	7,5
Élő állat	17,5	4,4	8,3
Folyadék	18,0	2,0	8,7
Egyéb termékek	23,1	3,3	8,1
Segédüzemi termékek	17,4	2,0	5,3

3. tábla

volumene az összforgalom százalékában

Leadás									Mezőgazdasági összforgalom		Sor-szám
Szemes termények	Cukorgyári melléktermék	Talajjavítási anyag	Építési anyagok	Mútrágya	Szerves trágya	Üzemanyagok	Fűtőanyagok	Egyéb áruk	százalék	tonna	
3,3	6,5	1,7	2,9	15,7	2,0	0,3	1,2	5,7	100,0	285 250	1
3,3	4,9	2,7	5,0	14,9	8,9	0,6	1,3	4,0	100,0	635 590	2
1,9	18,1	3,2	3,5	14,3	0,4	0,3	0,6	1,6	100,0	1 164 690	3
3,3	9,0	5,2	3,1	12,1	2,3	0,2	3,0	5,1	100,0	504 580	4
3,7	16,3	2,3	3,6	11,8	1,4	0,8	1,2	1,9	100,0	416 470	5
5,0	7,7	0,6	3,1	13,9	0,9	0,1	2,7	4,5	100,0	429 850	6
4,2	19,3	4,9	0,9	11,5	0,9	0,2	4,0	2,2	100,0	655 510	7
5,0	11,7	6,2	3,2	8,8	2,8	0,4	1,4	2,4	100,0	809 910	8
4,5	6,5	4,4	4,0	13,3	1,2	0,2	1,5	5,2	100,0	282 120	9
8,1	11,2	8,8	3,4	14,0	1,2	—	3,8	4,9	100,0	207 100	10
4,2	11,8	7,2	2,6	14,5	0,8	0,2	0,7	3,5	100,0	181 060	11
2,7	7,8	4,1	3,7	12,5	9,1	0,1	1,2	5,9	100,0	668 270	12
5,8	5,4	7,9	4,9	11,1	2,9	0,4	1,6	5,0	100,0	670 180	13
2,9	5,5	3,5	5,6	8,8	3,1	0,1	2,9	6,9	100,0	704 810	14
4,0	14,9	6,3	5,7	10,6	0,4	0,7	1,6	2,5	100,0	828 110	15
5,4	7,3	—	4,4	16,0	0,8	0,6	2,7	5,5	100,0	361 610	16
1,4	15,6	21,6	0,8	11,1	1,6	0,2	2,5	1,8	100,0	410 480	17
2,7	11,0	1,1	1,4	11,6	3,3	0,1	1,2	3,1	100,0	465 840	18
5,0	10,0	7,7	4,4	14,5	1,4	0,2	0,8	6,3	100,0	204 550	19
0,6	9,6	1,7	0,7	4,7	22,6	—	2,4	1,7	100,0	115 350	20
3,7	11,2	4,9	3,6	12,2	2,8	0,3	1,8	3,8	100,0	10 001 280	

4. tábla

A vasútállomások átlagos vonzási körzete

Megye	Vasútállomások száma	Terület összesen négyzetkilométer	Átlagos vonzási körzet	A vasútállomások száma a		
				feladási	leadási	fel- és leadási
				forgalomban		
Baranya	62	4 530	73	75	77	78
Bács-Kiskun	64	8 362	131	64	70	70
Békés	60	5 669	95	74	75	76
Borsod-Abaúj-Zemplén	67	7 247	108	81	84	84
Csongrád	41	4 262	104	47	49	49
Fejér	49	4 373	89	60	61	61
Győr-Sopron	61	4 012	66	61	62	62
Hajdú-Bihar	60	6 211	104	73	71	74
Heves	28	3 637	130	35	38	38
Komárom	26	2 254	87	30	30	30
Nógrád	31	2 544	82	42	43	43
Pest	81	6 393	79	84	90	91
Somogy	80	6 086	76	98	97	99
Szabolcs-Szatmár	90	5 935	66	103	102	105
Szolnok	46	5 571	121	53	51	53
Tolna	33	3 609	109	44	44	45
Vas	53	3 340	63	65	65	65
Veszprém	61	5 186	85	76	76	79
Zala	36	3 284	91	49	49	51
Budapest	14	525	38	15	24	24
<i>Összesen</i>	<i>1 043</i>	<i>93 030</i>	<i>89</i>	<i>1 229</i>	<i>1 258</i>	<i>1 278</i>

Megjegyzés. A mezőgazdasági szállításokban érintett vasútállomások száma 1043. A feladási, a leadási, valamint a fel- és leadási forgalomban szereplő vasútállomások száma azonban ennél nagyobb, ami a többszörös felvételből adódik. Ennek magyarázata, hogy több vasútállomás mezőgazdasági vonzási körzetéhez szomszéd megyébe, illetve járásba eső helységek is tartoznak.

Természetesen az egyes járások adatainak szórása az átlag körül jóval nagyobb, mint a megyék esetében.

A vasútállomások vonzási körzete járások szerint

Vonzási körzet (négyzetkilométer)	Járások száma	Vonzási körzet (négyzetkilométer)	Járások száma
— 30	—	131—140	9
31—40	2	141—150	2
41—50	6	151—160	3
51—60	11	161—170	3
61—70	13	171—180	2
71—80	15	181—190	2
81—90	9	191—250	3
91—100	13	251—500	2
101—110	7	501—600	1
111—120	11	601—	1
121—130	8		

Az egy vasútállomásra jutó átlagos forgalom járásonként elsősorban a 2000—12 000 tonnatartományba esik. E mutató nagysága több tényező — a

járás területének nagysága, a mezőgazdasági művelés alatt álló terület aránya, a vasútállomás-sűrűség stb. — függvénye.

A járások száma az átlagos forgalom szerint

Forgalmi kategória (tonna)	Járások száma	Forgalmi kategória (tonna)	Járások száma
— 2 000	1	16 001—18 000	7
2 001—4 000	11	18 001—20 000	5
4 001—6 000	19	20 001—22 000	4
6 001—8 000	20	22 001—24 000	5
8 001—10 000	20	24 001—26 000	3
10 001—12 000	10	26 001—28 000	2
12 001—14 000	8	28 001—30 000	—
14 001—16 000	7	30 001—32 000	1

Az egy vasútállomásra jutó forgalom országos átlaga 9589 tonna, amelyhez szorosan igazodnak a megyék átlagai. Az elsődlegesen mezőgazdasági jellegű megyék forgalma az átlagosnál lényegesen magasabb: Békés megyénél 19 411, Hajdú-Bihar megyénél 13 499 tonna. Viszont az inkább ipari jellegű megyék közül több kis értékkel: Baranya megye 4601, Nógrád megye 5841 tonnával szerepel.

5. tábla

A vasútállomások megoszlása az átlagos szállítási távolság szerint

Átlagos szállítási távolság (kilométer)	Vasútállomások		Mezőgazdasági forgalom			
	száma	megoszlása (százalék)	tonna	megoszlása (százalék)	egy vasútállomásra (tonna)	
— 1,0	1	0,0	1 300	0,0	1 300	
1,1—2,0	53	5,1	173 620	1,7	3 276	
2,1—3,0	111	10,6	495 700	5,0	4 466	
3,1—4,0	129	12,4	765 660	7,7	5 935	
4,1—5,0	204	19,6	1 118 800	11,2	5 484	
5,1—6,0	131	12,6	1 294 310	12,9	9 880	
6,1—7,0	105	10,1	1 217 720	12,2	11 597	
7,1—8,0	89	8,5	1 411 820	14,1	15 863	
8,1—9,0	62	5,9	898 950	9,0	14 499	
9,1—10,0	47	4,5	795 120	8,0	16 917	
10,1—11,0	35	3,4	518 180	5,2	14 805	
11,1—12,0	27	2,6	396 980	4,0	14 703	
12,1—13,0	14	1,3	265 000	2,7	18 929	
13,1—14,0	10	1,0	144 930	1,5	14 493	
14,1—15,0	7	2,4	140 680	1,4	20 097	
15,1—16,0	7		147 490	1,5	21 070	
16,1—17,0	3		85 580		28 527	
17,1—18,0	2		45 800		22 900	
18,1—19,0	3		53 310		17 770	
19,1—22,0	—		—	1,9	—	
22,1—23,0	1		5 930		5 930	
23,1—24,0	2		34 750		17 375	
<i>Összesen</i>	<i>1 043</i>		<i>100,0</i>	<i>10 001 280*</i>	<i>100,0</i>	<i>9 589</i>

* A részértékek összege az adatok átcsoportosítása következtében eltér a tényleges értéktől.

Megvizsgáltuk a vasútállomások számát és forgalmát az átlagos szállítási távolság szerint is. Az adatokból kitűnik, hogy a 2—8 kilométeres átlagos szállítási távolságú kategóriába eső vasútállomások (az összes állomás 73,8 százalék) bonyolítják le a mezőgazdasági forgalom 63,1 százalékát. E két szám eltérésének az a magyarázata, hogy a rövidebb szállítási távolságokon egy vasútállomáson átlagosan viszonylag kisebb mennyiséget mozgatnak (7880 tonna), mint a nagyobb átlagos szállítási távolságú kategóriákba eső vasútállomások fel- és elfuvarozási forgalmában (16 055 tonna). Az 5. tábla ezt jól tükrözi.

A vasútállomások területi megosztottsága mellett nem érdektelen figyelembe venni az egyes járásoknak a mezőgazdasági áruforgalomból való részesedését. Az elemzés érdekessége, hogy egy kiválasztott megye járásainak átlaga elég szorosan helyezkedik el a járások országos átlaga ($\bar{x} = 81\,311$ t) körül. Az átlagos szórást (az egyes járások összforgalmának szórását a járási átlag körül) az alábbi képlet segítségével számítottuk:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum d^2}{n}}$$

ahol:

$$d = x - \bar{x},$$

x — a járás összforgalma.

\bar{x} — az országos járási átlag,

n — a járások száma.

A szórás tehát:

$$\sigma = \sqrt{\frac{338\,608}{123}} = 52,$$

vagyis az egyes járások összforgalma átlagosan 52 000 tonnával tér el az országos átlagtól.

A megyei átlagok szórása az országos átlag körül viszont:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum n d_k^2}{\sum n}}$$

ahol:

$$d_k = \bar{x}_k - \bar{x},$$

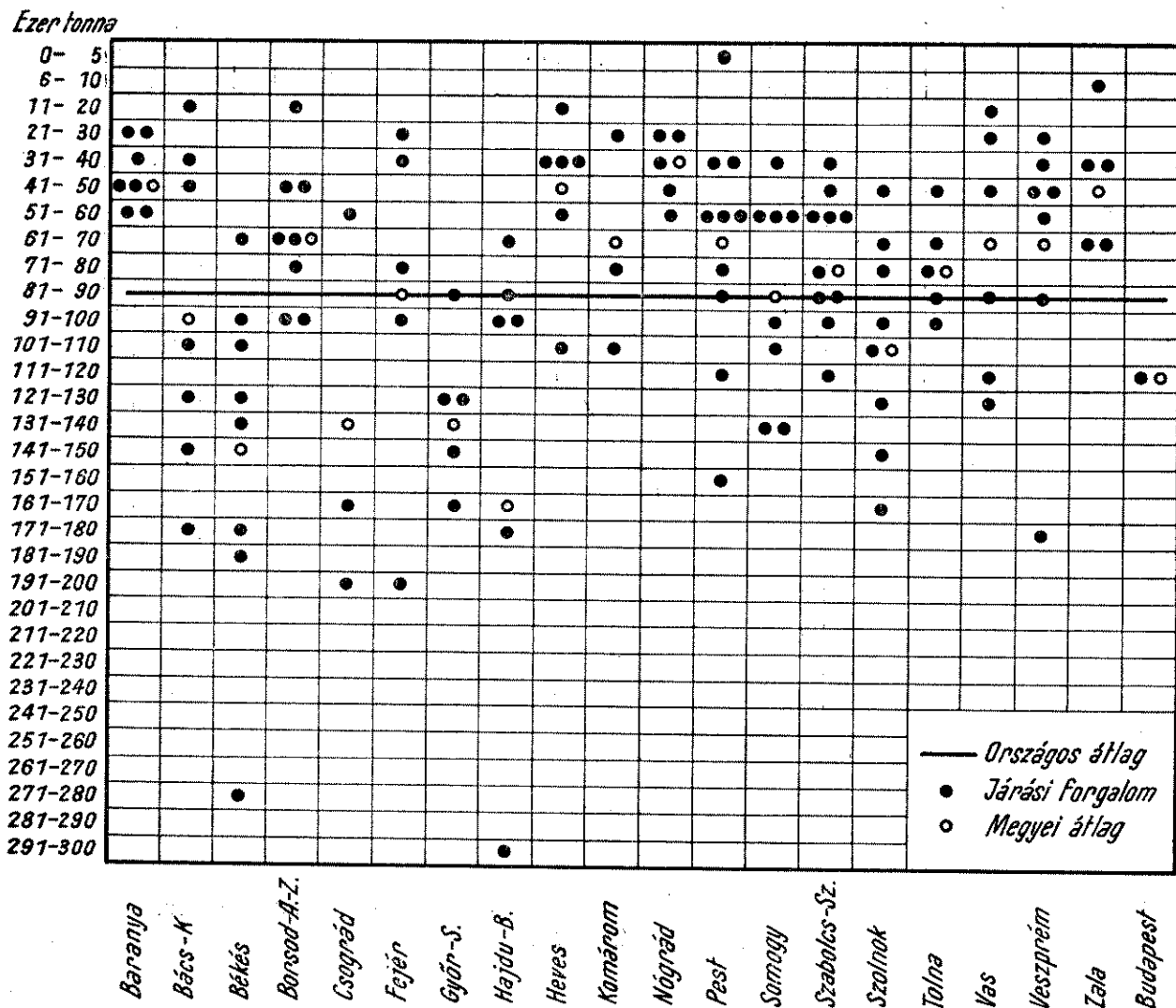
tehát:

$$\sigma = \sqrt{\frac{25\,900}{20}} = 36.$$

A megyei átlagok tehát 36 000 tonnával térnek el átlagosan az országos átlagtól.

A járások forgalmának és a megyék átlagos forgalmának szóródását szemlélteti a 3. ábra.

3. ábra. A megyék és a járások forgalmának szóródása

Meghatározott tonnakategóriák szerint vizsgálva a vasútállomások számát a 4. ábra szerinti görbét kapjuk.

Az egy vasútállomásra eső forgalom növekedésével az állomások száma csökken. Az értékeknek ilyen alakulása az áruforgalom dekoncentráltságára utal. Jól szemlélteti ezt a helyzetet a 6. tábla, amely megmutatja, hogy a forgalom százalékos megoszlásának megfelelően mely kategóriákba, hány vasútállomás esik. Lényegében ugyanezt mutatja az 5. ábra is, amelyen a vasútállomások vonzási körzete szerint egyrészt a kapcsolódó községek száma, másrészt a kapcsolódó fuvaroztatók száma látható.

Az 5. ábrán a könnyebb áttekinthetőség céljából a tendenciagörbét tüntettük fel. A görbe hiperbolikus, de a helyzet akkor lenne kielégítő, ha a görbe parabolikussá válnék. Természetesen ennek kialakítása túlzott követelmény, de a görbe ellapítása, megnyújtása nyilvánvalóan helyes törekvés, hiszen ez azt jelentené, hogy kevesebb állomáson nagyobb forgalom bonyolódik le.

A vasútállomások vonzási körzete és az átlagos szállítási távolságok között lineáris összefüggés van. Ezt igazolják a 7. tábla adatai és a következő számítás:

$$\sigma = \sqrt{\frac{d^2}{d}} = \sqrt{\frac{92,42}{20}} = 2,15$$

$$\bar{x} = 11,9$$

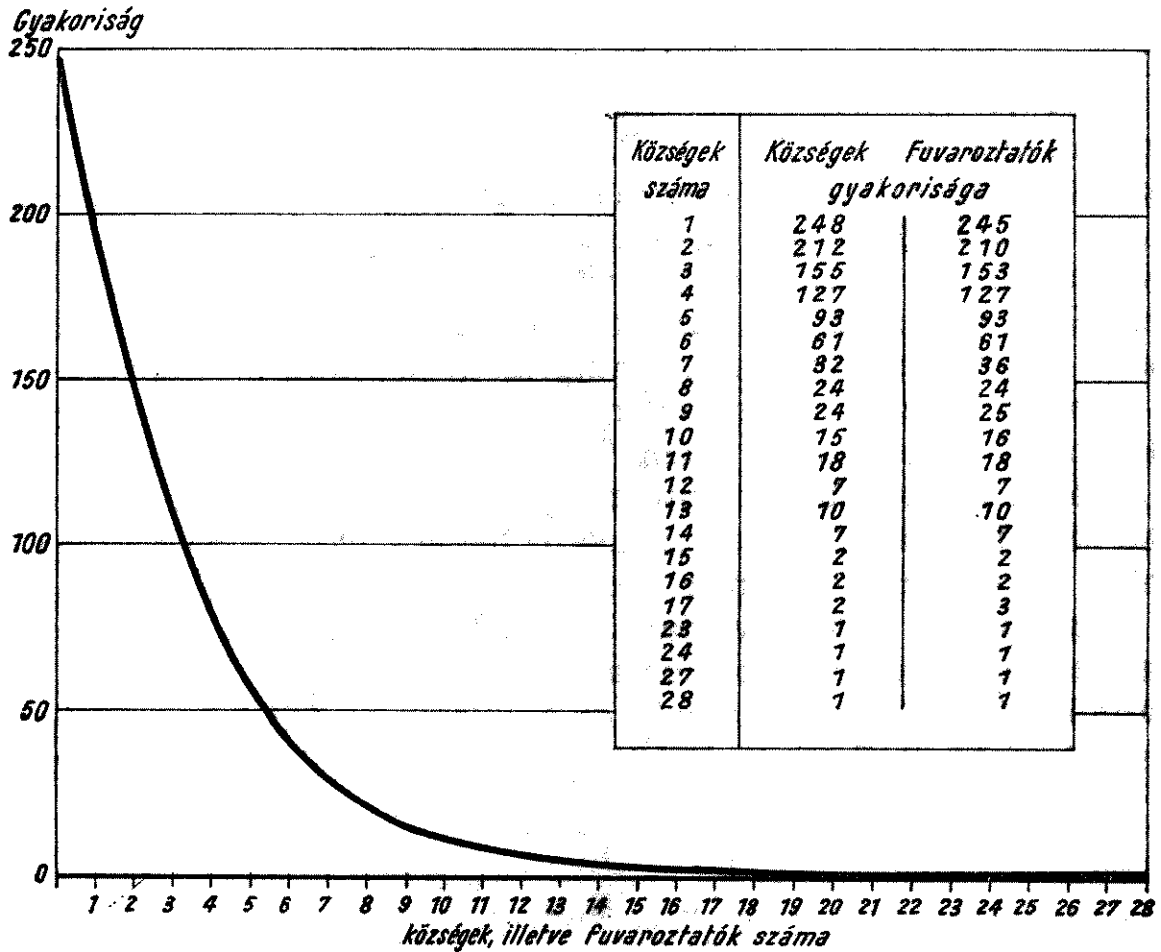
$$n = 20$$

$$V = \frac{\sigma}{x} = 0,1806 = 18,1\% \quad R = x_{\max} - x_{\min} = 17,4 - 9,0 = 8,4$$

4. ábra. A vasútállomások száma a forgalom nagysága szerint

5. ábra. A vasútállomások vonzási körzete a községek, illetve fuvaroztatók száma szerint

6. tábla

A vasútállomások megoszlása a forgalom nagysága szerint

Éves forgalom (tonna)	Vasútállomások	
	száma	megoszlása (százalék)
– 2 000	234	22,4
2 001 – 4 000	173	16,6
4 001 – 6 000	132	12,7
6 001 – 10 000	171	16,4
10 001 – 15 000	129	12,4
15 001 – 20 000	69	6,6
20 001 – 30 000	75	7,2
30 001 – 40 000	31	2,9
40 001 – 50 000	16	1,5
50 001 – 60 000	4	0,4
60 001 – 70 000	6	0,6
70 001 – 80 000	2	0,2
80 000 –	1	0,1
<i>Összesen</i>	<i>1043</i>	<i>100,0</i>

A σ és az \bar{x} hányadosaként képzett index a nagyságrendtől elvonatkoztatva a két átlag egymáshoz való arányát mutatja. A kapott sor elemeinek az átlagtól való eltérése csekély: a szórás 2,15, ami 18,1 százalékos ingadozást jelent. A szóródás terjedelmének meglehetősen nagy értékét (8,4) területi sajátosságok magyarázzák.

7. tábla

A vonzási körzet és az átlagos szállítási távolság összefüggései

Megye	Vasútállomások átlagos vonzási körzete (négyzetkilométer)	Átlagos szállítási távolság (kilométer)	A vonzási körzet és a szállítási távolság hányadosa	d ($x - \bar{x}$)	d^2
Baranya	73	8,0	9,1	–2,8	7,84
Bács-Kiskun	131	7,5	17,4	5,5	30,25
Békés	95	7,0	13,6	1,7	2,89
Borsod-Abaúj-Zemplén	108	8,1	13,3	1,4	1,96
Csongrád	104	9,0	11,6	–0,3	0,09
Fejér	89	7,4	12,0	0,1	0,01
Győr-Sopron	66	6,1	10,8	–1,1	1,21
Hajdú-Bihar	104	8,3	12,5	2,6	6,76
Heves	130	8,7	14,9	3,0	9,00
Komárom	87	9,0	9,7	–2,2	4,84
Nógrád	82	7,2	11,4	–0,5	0,25
Pest	79	7,5	10,5	–1,4	1,96
Somogy	76	6,7	11,3	–0,6	0,36
Szabolcs-Szatmár	66	7,3	9,0	–2,9	8,41
Szolnok	121	8,6	14,0	2,1	4,41
Tolna	109	7,9	13,7	1,8	3,24
Vas	63	5,6	11,3	–0,6	0,36
Veszprém	85	7,1	12,0	0,1	0,01
Zala	91	7,4	12,3	0,4	0,16
Budapest	38	4,2	9,0	–2,9	8,41
<i>Összesen</i>	<i>89</i>	<i>7,5</i>	<i>11,9</i>	<i>–</i>	<i>92,42</i>

Az 1963. évi adatokból számos következtetést lehet levonni, ami lényegében az adatfelvétel használhatóságára utal. Ezeket a következőkben foglalhatjuk össze.

1. A feldolgozott adatok alapul szolgálhatnak a központi pályaudvar-rendszer kialakításához. Az eddigi kutatások alapján egyértelműen megállapítható, hogy a központi pályaudvarok rendszerében számos változat kialakítása lehetséges. E változatok közül ki kell emelni a mezőgazdasági központi pályaudvarokat, amelyek különleges elbírálást igényelnek. Ezek a pályaudvarok vagy valamilyen ipari forgalommal együtt bonyolítják le a mezőgazdaságét is, vagy csak a mezőgazdaság részére forgalmaznak. Ez utóbbiak az ún. tiszta mezőgazdasági központi pályaudvarok, amelyek lehetnek állandók (egész évben forgalmaznak) és időszakosak (csúcsidőben forgalmaznak).

A feldolgozott adatok megfelelő alapot szolgáltatnak a pályaudvarok kijelölését illetően.

2. A közúti el- és felfuvarozás végrehajtásához szükséges járműkapacitás összetételének megállapításához megfelelően specifikált adatok állnak rendelkezésre. A későbbi években a tervszámok kialakításánál ezek jól felhasználhatók.

3. A termőterületre számított és az árukategóriák szerint megállapított mutatószámok a területi és országos tervezéshez adnak segítséget. Ez a megállapítás a következő összefüggéseken alapszik.

A mezőgazdasági termelés növekedése nem ugrásszerű. A mai fejlődést figyelembe véve átlagosan és országosan évenként 4 százalékos termelésiérték-növekedéssel lehet számolni. Az ehhez kapcsolódó szállítás volumenének növekedése — hozzávetőleges becslések szerint — 1,5 szorzóval számolható, a termelésnek az intenzív termékek irányába történő eltolódása miatt. A fajlagos szállítási értéknek e szorzóval való átszámítása a tervezések során megfelelő pontossággal adja a szállítandó áruvolumen nagyságát. Meg kell még jegyezni, hogy a vasúti szállítások arányában (a közlekedési ágak egymás közti arányát figyelembe véve) a következő években lényeges változások nem várhatók.

4. A raktárak telepítésére vonatkozóan a kapott adatok a korábbiakkal szemben mind területi, mind pedig nagyságrendi tekintetben elfogadható támpontul szolgálnak.

5. A felvétel a mezőgazdaság fejlesztését elősegítő rakodó-szállító közösségek helyének kijelöléséhez is megfelelő alapadatokat szolgáltat.

РЕЗЮМ

Коллективизация сельского хозяйства в течение истекших лет создала предпосылки для организации крупного производства. Произошел сравнительно быстрый прогресс в области механизации трудовых процессов, непосредственно связанных с производством, в то время как аналогичные успехи не были достигнуты в области развития транспортно-складской деятельности. (В сельском хозяйстве существует необходимость в транспортировке 200 миллионов тонн материалов в год.) На развитие транспортной деятельности влияют многие факторы, как, например, сезонность, складирование, высокие цены транспортных машин, кадры и т. д. Поэтому в области транспорта наблюдаются стремления к концентрации оборота, осуществляемого ныне примерно на 1000 железнодорожных станций, на меньшем числе станций. Одной из существенных предпосылок этого является механизация погрузочных работ.

В интересах составления планов концентрации оборота на железнодорожных станциях, что принесло бы несомненную пользу как транспорту, так сельскому хозяйству, требуется осуществить широкий сбор данных и обследование существующего положения.

Научно-исследовательский институт по автотранспорту сделал конкретный шаг в решении этого вопроса путем проведения такого обследования относительно 1963 года. Обследование предоставляет ответы относительно объема и периодического распределения грузооборота по железнодорожным станциям, а также относительно расстояний перевозок до и от железнодорожных станций и т. д. по главным товарным группам.

SUMMARY

In the past years the collectivization of agriculture has created the conditions of large-scale farming. A relatively quick progress has been registered in the mechanization of the working processes directly connected with production, while the transportation loading activity has not revealed a similar advance. (In agriculture the transportation of about 200 million tons of material is needed annually.) The development of transportation is influenced by numerous factors such as, for instance, seasonality, storage, expensiveness of the machines, manpower situation etc. Efforts have been made, therefore, to perform the traffic — carried out at present by about 1000 railway stations — through a smaller number of stations. An essential precondition of this is the mechanization of loading.

To be able to draw up plans to combine the traffic of several railway stations and to make it possible for transport and agriculture to evaluate its own situation, a large-scale data collection is needed.

This demand was satisfied by the Scientific Research Institute for Motor Vehicle Transport in 1963, by means of a data collection which furnishes data about the size and periodical distribution of the traffic by railway stations, about the distance of transportation from or to the railway stations etc. by main groups of commodities.

A KGST STATISZTIKAI ÁLLANDÓ BIZOTTSÁGÁNAK KILENCEDIK ÜLÉSE

FÓTI ISTVÁNNÉ

A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának 1962-ben létrehozott Statisztikai Állandó Bizottsága 1967. november 21—25 között Moszkvában tartotta kilencedik ülését.¹

Az ülésen a tagországok delegációin kívül — amelyeket általában a központi statisztikai hivatalok elnökei vezettek — megfigyelőként jelen voltak Jugoszlávia és a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság képviselői, továbbá meghívottként az ENSZ Statisztikai Hivatalának igazgatója, *P. Loftus* és az Európai Gazdasági Bizottság Titkársága Statisztikai főosztályának igazgatója, *B. Davies*, valamint a KGST Titkárság Statisztikai osztályának vezetője és munkatársai. A magyar delegációt *Huszár István*, a Központi Statisztikai Hivatal első elnökhelyettese vezette, a delegáció tagjai: *dr. Mód Aladárné*, a KSH csoportfőnöke, *Nyitrai Ferencné*, a KSH főosztályvezetője, *dr. Acsádi György*, a KSH osztályvezetője, *Fóti Istvánné*, a KSH osztályvezetője, *Bogyó Tibor*, az Országos Tervhivatal munkatársa és *Holländer György*, a KSH főelőadója voltak.

Az ülés munkája két nagy témakör köré csoportosult és pedigrig: ünnepi megemlékezés a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójáról, valamint az elmúlt évben végzett munka számbavétele és a következő évek munkatervének kidolgozása.

Az 50. évfordulóval kapcsolatban két előadás hangzott el: *V. Sztarovszkij*, a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának elnöke ismertette a szovjet sta-

tisztika félévszázados fejlődésének főbb mozzanatait, majd a szocialista országok küldöttségei nevében *Sz. Sztanev*, a Bolgár Népköztársaság Központi Statisztikai Hivatalának elnöke emlékezett meg az Októberi Forradalom jelentőségéről és a szocialista országokban a statisztika fejlődésének fontosabb kérdéseiről.

Az 1967-ben végzett munka eredményeit számba véve, a Bizottság a statisztikai adatok összehasonlíthatósága és ezzel az elemzés lehetőségeinek kibővítése terén több fontos munkát hagyott jóvá.

Ezek közül elsősorban az ágazati kapcsolati mérlegek összeállítása terén alkalmazandó egységes statisztikai módszertani vonatkozású ajánlások elfogadását kell megemlíteni. A Bizottság az e téren végzett munkát nagyra értékelte. A felszólalók hangsúlyozták, hogy a kidolgozott módszertan általánosítása célravezető az ágazati kapcsolati mérlegeket összeállító országok gyakorlatának minden, a mérlegek összeállításának és összehasonlíthatóságának szempontjából jelentős kérdésében. A kevésbé lényeges, illetve ma még nem egységesíthető részletekben vagy alternatív megoldásokat, vagy a kialakult nemzeti gyakorlat követését teszi lehetővé az elfogadott ajánlás. Az egységes ajánlások alapján a Bizottság az 1968. vagy ahhoz közel eső évre vonatkozó ágazati kapcsolati mérleg összeállítására hozott határozatot, s e munka tapasztalatainak összegezésére 1970-re tapasztalatszerét irányzott elő a távlati munkatervben.

A Bizottság a demográfia két területével, a távlati népességszámítás és a halandósági tábla összeállításának módszertana, valamint a két népszámlálás közötti időszakban a népességszám meghatározása kérdéseivel foglalkozott és ajánlásokat fogadott el. Ezek az ajánlások ki-

¹ A Statisztikai Állandó Bizottság megalakulásáról részletesen beszámolt *Fóti Istvánné* „Kétéves a KGST Statisztikai Állandó Bizottsága” c. cikkében (lásd a *Statisztikai Szemle* 1964. évi 11. sz. 1089—1097. old.), a korábbi ülésekről pedig a *Statisztikai Szemle* Statisztikai híradó rovata adott hírt. (Szerk.)

egészítik a már korábban kidolgozott demográfiai (természetes népmozgalmi) mutatók körét. Tekintettel a távlati népességszámítások nagy gyakorlati jelentőségére, a Bizottság távlati munkaterve szeminárium tartását irányozza elő a témából.

A szakértők által megvitatott és előterjesztett anyagok közül sor került még a külkereskedelmi ár- és volumenindexek számításával kapcsolatban korábban már elfogadott módszerek felülvizsgálására. Az új ajánlás az indexszámítás terén szélesebb lehetőséget ad az egyes országokban kialakult gyakorlat követésére. A Bizottság a továbbiakban jelentős munkát bízott a külkereskedelmi statisztikai szakemberekre: az 1962-ben elfogadott és azóta csak részleges bővítésekkel módosított KGST külkereskedelmi árunómenklatúra jelentősebb átdolgozását határozta el. Az átdolgozás során — több delegáció javaslatára — arra kell a szakértőknek törekedniük, hogy a KGST külkereskedelmi nómenklatúrája minél nagyobb mértékben feleljen meg az ENSZ-ben kidolgozott és alkalmazott nómenklatúrának (a SITC-nek).

A Bizottság ezeken kívül ajánlásokat fogadott el az állóalapok, az építőipari statisztika, valamint az új technika statisztikájának lényegesebb mutatóival és módszertanával kapcsolatban is.

A befejezett és elfogadott módszertani anyagok pusztá felsorolása is mutatja, hogy a KGST Statisztikai Állandó Bizottsága keretében igen széles körű és intenzív munka folyik mind a szintetikus, népgazdasági szintű összefoglaló statisztikák, mind az ágazati statisztikák mutatóinak nemzetközi egyeztetésére. E munkák nem az elzárkózás, hanem a világstandardokhoz való közeledés jegyében folynak a legtöbb olyan területen, ahol ez lehetséges. Ezzel kapcsolatban igen figyelemre méltó az a munka, amely már néhány éve folyik, s jövőre nyer befejezést: a népgazdasági mérleg sokoldalú és részletes módszertani leírása terén. A jelenlegi ülés e kérdéssel csak egy munkafázis áttekintéseként, de így is nagy hangsúllyal foglalkozott. A módszertani leírás ugyanis nem kizárólag a KGST-országokat érintő, hanem részben európai, illetve ezen is túlmenő ügy, az anyagot ugyanis az ENSZ Statisztikai Bizottságához továbbítják. Annak a gyakorlatnak színvonalas leírása, amelyet a szocialista országok nagy része a népgazdasági mérleg összeállítására terén követ, lehetővé fogja tenni a nem szocia-

lista országokban követett gyakorlattal való összevetést.

A Bizottság áttekintette még a tapasztalatcsere formájában lebonyolított egyik érdeklődéssel fogadott téma terén elért eredményeket, nevezetesen a belső árak statisztikai számbavételének kérdéseit. A Bizottság tudomásul vette azt a munkát, amelynek keretében az országok írásban és szóban lehetőséget nyertek egymás gyakorlatának, tapasztalatainak megismerésére, és úgy döntött, hogy az árstatisztika egységesítését egyelőre nem tűzi napirendre, tekintettel a KGST-országokban végbemenő gazdaságirányítási reformokra, ezeknek éppen az árakra s ebből kifolyólag az árstatisztikára gyakorolt jelentős hatására. Csehszlovák részről bejelentették, hogy a jövő évben tudományos konferenciát szerveznek az árstatisztika kérdéseiről, s arra meghívják a KGST-országok szakembereit is.

Az ügyvitelgépészeti állandó munkacsoport 1967. évi tevékenységéről készült beszámolót a Bizottság szintén elfogadta.

A következő évek munkatervének kialakítása különösen élénk viták közepette zajlott, s még a szerkesztőcsoportban is folytatódott. A vita lényege nem az egyes munkatervi témák kifogásolása vagy éppen újabakkal való bővítése volt — bár a felszínen főleg ez jelentkezett —, hanem a Bizottság feladatkörének, tevékenységének értelmezése, a hazai és nemzetközi feladatok viszonyának különböző felfogása volt. A probléma fontosságára való tekintettel az a döntés született, hogy a Bizottság következő ülését kizárólag saját jövőbeli tevékenysége megbeszélésének szenteli, figyelembe véve a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa XXI., budapesti ülészakájának határozataiból adódó esetleges tennivalókat is. Így a beterjesztett munkatervtervezetet kisebb módosításokkal elfogadták; a következő ülés határozatait természetesen csak a későbbiek során fogják a munkatervbe beépíteni. Az elfogadott munkaterv jól tükrözi a Bizottság tevékenységének sokoldalúbbá válását: új fejezet foglalkozik benne a tudományos ülésszak, konferencia vagy szeminárium keretében megvitatandó témákkal.

A magyar delegáció ezúttal is az ülészak munkájának aktív résztvevője volt. Két anyag kidolgozásában (az ágazati kapcsolatok mérlege, valamint a távlati népességszámítás és halandósági tábla összeállítása) különösen jelentős szerepe volt.

SZEMÉLYI HÍREK

Kitüntetés. *Dr. Péter György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke *dr. Pápa Miklósnak*, a Budapest Főváros Tanácsa Élelmiszerkereskedelmi Irodája osztályvezetőjének két évtizedes statisztikai

munkásságának elismeréséül a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa 1022/1964. (III. 26.) sz. határozatával alapított KIVALÓ DOLGOZÓ kitüntető jelvényt adományozta.

SZERVEZETI HÍREK — KÖZLEMÉNYEK

Államtitkári tisztség. Az 1968. 5. sz. törvényerejű rendelet államtitkári tisztséget létesített. Egyidejűleg a Népköztársaság Elnöki Tanácsa *dr. Péter Györgyöt*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökét államtitkárrá nevezte ki.

Az államtitkári kinevezés növeli a Központi Statisztikai Hivatal elnökének feladatait, felelősségét és hatáskörét. Az eddigi helyzettel szemben ugyanis a Központi Statisztikai Hivatal elnöke nemcsak a Kormánynak, hanem közvetlenül az Országgyűlésnek is felelős a reá bízott feladatok ellátásáért, az Országgyűlés ülésein esetenként tanácskozási joggal részt vesz, az Országgyűlésnek tevékenységéről beszámol, az országgyűlési képviselők kérdéseket, interpellációkat intézhetnek hozzá, amelyekre a miniszterekkel azonos válaszadási kötelezettség terheli. Míg eddig a Központi Statisztikai Hivatal elnöke csupán a Hivatal apparátusára kiterjedő hatállyal adhatott ki utasításokat, a jövőben ügykörében az állami szervekre, vállalatokra, szövetkezetekre és egyéb gazdálkodó szervekre kötelező rendelkezéseket bocsáthat ki, amelyek a hivatalos lapban kerülnek közzétételre.

A Nemzetközi Statisztikai Intézet új tagja. Az 1967. novemberben megtartott választások alkalmával *dr. Mód Aladárnét*, a Központi Statisztikai Hivatal csoportfőnökét a Nemzetközi Statisztikai Intézet (International Statistical Institute) tagjává választották.

EGB munkacsoportülések Genfben. Az Európai Gazdasági Bizottság Európai Statisztikusok Értekezletének iparstatisztikai munkacsoportja 1967. december 4—8 között tartotta 5. ülését Genfben. Az ülés résztvevői az ENSZ Statisztikai Hivatala által kidolgozott „Az iparstatisztika rendszerére vonatkozó nemzetközi ajánlások” (International Recommendations for a System of Industrial Statistics) című anyagot vitatták meg, mely az ipari cenzusra, illetve az éves és évközi iparstatisztikai megfigyelések rendszerére vonatkozó ajánlásokat tartalmazta. Az ülésen *M. Conklin* (Egyesült Államok) elnökölt, az ENSZ Statisztikai Hivatalát *Lukács Ottó* képviselte. Az ülés magyar résztvevői voltak: *Nyitrai Ferenccné*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője, akit az ülés alelnökévé választottak meg és *Bárány István*, a KSH osztályvezetője.

*

Az Európai Gazdasági Bizottság Lakásügyi, Építési és Tervezési Bizottsága keretében működő lakás-, építés- és tervezéstatisztikai munkacsoport 1967. december 18—22 között tartotta 15. ülését Genfben.

Az ülés napirendjén az ENSZ Statisztikai Hivatala által összeállított — az építőipari statisztikára vonatkozó — világajánlás, az ehhez javasolt európai kiegészítések, valamint a munkacsoport jövőbeni programja szerepelt, különös tekintettel a városfejlesztéssel és város-

tervezéssel kapcsolatos statisztikai feladatokra. Az értekezlet módosításokkal elfogadta a benyújtott világajánlást és annak európai kiegészítését, továbbá határozatot hozott egy rapportóri csoport felállítására, melynek feladata a városfejlesztéssel és -tervezéssel kapcsolatos kérdések tanulmányozása és ajánlások kidolgozása lesz. A rapportóri csoport munkájában a magyar delegáció is ajánlotta részvételét.

A munkacsoport programjára tűzte az építési indexszámokkal kapcsolatos ajánlások elkészítését, valamint a lakberek és a lakásépítés finanszírozásának statisztikai számbavételét is.

Az értekezlet elnökévé *J. Hirdest*, a holland delegáció vezetőjét, alelnökévé *Tar Józsefet*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetőjét, a magyar delegáció vezetőjét választották meg. A magyar delegáció tagjai *Barta Barnabás*, a KSH osztályvezetője és *Kerekes Ottó*, a KSH osztályvezető-helyettese voltak.

A Nemzetközi Statisztikai Intézet új választmánya. A Nemzetközi Statisztikai Intézet (International Statistical Institute) közgyűlése 1967. augusztus 23 és szeptember 8 között Sydneyben megtartott 36. ülésén megválasztotta a következő ülészig működő választmányt. A választmány tagjai a következők. Elnök: *W. G. Cochran* (Amerikai Egyesült Államok); alelnökök: *E. N. Ombaoe* (Ghana), *Rényi Alfréd* (Magyarország), *L. K. Schmetterer* (Ausztria), *P. V. Sukhatme* (India); főtitkár: *G. Goudswaard* (Hollandia); pénztáros: *T. H. Montenegro* (Brazília).

A Statisztikatörténeti Szakcsoport ülése. A Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztálya Statisztikatörténeti Szakcsoportja 1968. január 18-án ülést tartott. Az ülésen *dr. Pápa Miklós* tartott előadást „A belkereskedelmi statisztika történetéből” (Budapest Székesfőváros Községi Élelmiszer Üzemének statisztikai összeállításai a második világháború előtt és alatt) címmel. Az előadást több hozzászólás követte, majd egyéb kérdések megválasztására került sor.

totta VIII. ülészetakát Zágrrábban. Az ülészetakon a következő négy téma kekaság 1967. december 6—8 között tarülészetaka. A Jugoszláv Statisztikai Társaság

A Jugoszláv Statisztikai Társaság rült megvitatásra: 1. A statisztikai rendszer általános kérdései. 2. A statisztikai

kutatások rendszere. 3. A statisztikai információk rendszere. 4. Nagy statisztikai adatfelvételek az 1968—1972. években.

Az üléseken 31 referátum tésziseit ismertették, melyeket élénk vita követett. Fő kérdésként szerepelt a vitában a központi és a helyi gazdálkodás megalapozására szolgáló statisztikai adatgyűjtések és feldolgozások módszertana és publikálása, valamint a statisztikai elemzések megbízhatósága, pontossága.

Az ülészetakon részt vett és felszóllalt *dr. Ollé Lajos* tanszékvezető egyetemi tanár, az MKT Statisztikai Szakosztály elnöke és *Horváth Tibor*, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezetője.

Előadás. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Államjogi és Államigazgatási jogi tanszékeinek Tudományos Munkaközössége és a Magyar Jogász Szövetség Statisztikai Szakosztálya 1967. november 24-én ülést tartott. Az ülésen *dr. Kovacsics József* tanszékvezető egyetemi tanár tartott előadást „Igazgatási munkafolyamatok optimalizálása gráfok útján” címmel. Korreferensek voltak: *dr. Takács Imre* tanszékvezető egyetemi tanár és *dr. Cotel Kornél*, a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó irodalmi vezetője.

Magyarország Helységnevtára 1967. A Központi Statisztikai Hivatal szerkesztésében a közelmúltban megjelent Magyarország Helységnevtára, mely a legutóbbi, 1962-ben megjelent kötet óta az államigazgatási egységek számában bekövetkezett változásokat is összefoglalja. A kiadvány célja, hogy a számottevő változások alapján rendszerbe foglalva tájékoztasson az államigazgatási területi beosztásról, illetve a megyék, járássok, városok és községek, továbbá a lakotthelyek újabb adatairól.

A Helységnevtár Összefoglaló adatok és államigazgatási területi beosztás című I. fejezete két alfejezettel bővült. A városok és községek számát, valamint a községi tanácsok számának megoszlását ezúttal népességszám szerinti nagyságrendi csoportosításban is közzétették, továbbá az országgyűlési és tanácsai választókerületek számának a főváros, a megyei jogú városok és a megyék szerinti összefoglalása és az országgyűlési képviselői választókerületek területi beosztása is közlésre került.

A II. fejezet a községek (városok) és lakotthelyek adatait tartalmazza, feltüntetve az Országos Építésügyi Szabályzat előírásaival meghatározott községi belterületek, illetve a Szabályzat szempontjából figyelembe veendő külterületi lakotthelyek megjelölését.

A III. fejezet a községgé (várossá) alakításokról, községegyesítésekről és községnevé-változtatásokról nyújt tájékoztatást.

A IV. fejezet az országos névmutató, mely az előző fejezetekben előforduló összes község (város), lakotthely nevét betűrendben tartalmazza, és közli az 1949. évi népszámlálás óta belterületté vált külterületi lakotthelyek nevét.

(Magyarország Helységnévtára 1967. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1967. 865 old.)

„Könnnyűipari adattár I—II.” címmel a Központi Statisztikai Hivatal közzé tette a könnyűipar részletes adatait. Hasonló tárgyú, a könnyűipar 1949—1960. évi adatainak idősorait tartalmazó kiadvány utoljára 1962-ben jelent meg. Mivel az ipar átszervezése és az iparstatisztikában alkalmazott ágazati rendszer módosítása jelentős változásokat hozott, szükségessé vált egy újabb, a megváltozott feltételeknek megfelelő Könnnyűipari adattár megjelentetése.

A kötet 1965-ig bezárólag az 1965. december 31-i szervezeti felépítésnek megfelelően tartalmazza a könnyűipar adatait, iparági részletezésben. Az összehasonlíthatóság érdekében az 1961 előtti évek adatai is szerepelnek a kiadványban az érvényes ágazati rendszernek megfelelő átdolgozásban. A kötet tartalma, az előzőhöz képest jelentősen bő-

vült, mégpedig a nemzetközi adatokkal, a legfontosabb kiviteli, belkereskedelmi és beruházási adatokkal, valamint a könnyűipar koncentrációját, a tevékenység jellege szerinti létszámmegoszlást és a technikai felszereltséget jellemző számanyaggal, továbbá a vállalati és szövetkezeti névjegyzékkel.

(Könnnyűipari adattár I—II. Összeállította a KSH Iparstatisztikai főosztálya *Nyitrai Ferencné* vezetésével. Osztályvezető: *Nagy István*. Főmunkatárs: *Benk László*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1967. 434, illetve 593 old.)

Mezőgazdasági adatok IV. 1967. címmel megjelent a Statisztikai Időszaki Közlemények 115. (1967/20.) kötete. A kiadvány az elmúlt évben azonos címmel megjelent kötetekhez hasonlóan tartalmazza a beszámolási rendszer alapján gyűjtött legfontosabb mezőgazdasági adatokat 1966-ra vonatkozóan, kiegészítve az 1967. évi harmadik és negyedik negyedév adataival.

(Mezőgazdasági adatok IV. 1967. Összeállította a KSH Mezőgazdasági főosztálya *dr. Fazekas Béla* vezetésével. Főmunkatárs: *Rózsa Béla*. Statisztikai Időszaki Közlemények. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1967. 363 old.)

A Megyei és Városi Statisztikai Értesítő a jövőben *Területi Statisztika* címmel két-havonként jelenik meg. A folyóirat megtartja a *Megyei és Városi Statisztikai Értesítő* folytatásra méltó hagyományait, de nagyobb figyelmet fog szentelni a társadalmi-gazdasági folyamatok területi aspektusból történő elemzésének.

A *Területi Statisztika* rovatai „Elmélet-módszertan”, „Elemzések” és „Közlemények” lesznek.

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA MATEMATIKAI STATISZTIKA

THEIL, H.:

ALKALMAZOTT GAZDASÁGI ELŐREJELZÉS

(Applied economic forecasting.) Amsterdam, 1966. North-Holland Publ. Co. XXV., 474 p.

A szerző abból a megállapításból indul ki, hogy a gazdasági döntéshozatal majdnem mindig bizonyos jövőbeli körülmények figyelembevételét kívánja meg. A jövő előrelátása azonban bizonytalansággal jár együtt, ami a döntés optimális, illetve eredményes mivoltát hátrányosan befolyásolja. Az előrejelzés ezt a bizonytalanságot csökkenti; ezért annál hasznosabb, minél nagyobb ez a csökkenés. A bizonytalanság számszerű jellemzése az előrejelzés felhasználásától függ.

Az előrejelzés meghatározásának bázisa általában két tényezőtől tevődik össze. Az egyik valamilyen a jövő alakulására vonatkozó elmélet. Ez mindig egy, vagy több mozzanat állandóságát mondja ki: például lineáris extrapoláció esetében az állandónak föltételezett mozzanat az előrejelzett folyamat változásának az üteme. A prognózis másik tényezője a folyamat múltbeli alakulására vonatkozó megfigyelések sorozata.

Különös fontosságú a *regresszió-számítás* segítségével meghatározott előrejelzés. A legegyszerűbb esetben a regresszió-egyenlet az előrejelzett jelenség színvonálnak egy év múlva várható változását két összetevő összege gyanánt adja meg. Az egyik összetevő a regresszió-együttható és egy, a jelenséget lényegesen befolyásoló tényező változásának a szorzata. A másik komponens egy sztochasztikus reziduum-változó. A regresszió-együttható a múltbeli megfigyelésekből kiszámítható. Amennyiben föltételezzük, hogy a reziduum várható értéke zérus, és a normális eloszlás szerint alakul, úgy az előrejelzett érték konfidencia-intervalluma is meghatározható.

A II. fejezetben a szerző egy bizonyos jelenség alakulására vonatkozó prognózissorozat átlagos pontosságának egyetlen mérőszámmal való jellemzését tárgyalja. Ha az i -edik előreszámított nagyságváltozás: P_i , ennek a realizált értéke: A_i és a sorozat n tagból áll ($i = 1, \dots, n$), akkor az előrebecslések pontosságának mérőszáma az ún. *négyzetes átlaghiba*:

$$\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (P_i - A_i)^2.$$

E további mérőszám az *egyenlőtlenségi együttható*:

$$\frac{\sum (P_i - A_i)^2}{\sum A_i^2}.$$

Ennek értéke zérus, ha mindegyik prognózis tökéletes: $P_i = A_i$.

Ez az előrebecslés egyik szélső esete. Az egyenlőtlenség mérőszáma az egység, ha az előrebecslés ugyanazon eredményhez vezet, mint a változás hiányának a föltevése: $P_2 = 0$.

Ez a másik szélső eset. A valóságos prognózisok mérőszámai a két szélső érték közé esnek, amikor a prognózisok leggyakoribb hibája a változás nagyságának az alábecslése. Hangsúlyozni kell, hogy a könyv elsősorban mennyiségváltozások előrebecslésével foglalkozik. Erre, valamint az információ-számítás szempontjaira tekintettel a változások jellemzésére legalkalmasabb mérőszám a relatív változás egységgel megnövelt értékének a logaritmus. Ha a vizsgált jelenség t évre vonatkozó realizált színvonala a_t , akkor az egy évre vonatkozó változás ilyen mérőszáma:

$$A_t = \log \frac{a_t}{a_{t-1}}$$

A könyv III—V. fejezete a hollandiai Központi Tervhivatalnak az 1953—1962. időszakban évenként publikált prognózisait elemzi mélyrehatóan. E prognózisok a holland közgazdaságnak a háztartási, magángazdasági, közületi, továbbá a nemzetközi kapcsolatokat felölelő szektorait jellemző, összesen 21 makroökonómiai mérőszámot adnak meg a mindenkori következő évre előreszámítva. A prognózisok négyzetes átlagos hibáinak mediánja: 3,5 százalék, az egyenlőtlenségi együtthatóké: 0,56. A változások alábecslése $2\frac{1}{2}$ -szer gyakoribb, mint a túlbecslése. A Tervhivatal prognózisait egy 27 egyenletből álló *ökonometriai modell* segítségével dolgozza ki. A könyv részletesen ismerteti ezt a modellt, és az ebben szereplő exogén változók jövőbeli nagyságát adottnak véve, az így meghatározott föltételes előreszámításokat összehasonlítja a Tervhivatal által közzétett, különböző egyéb információkat is figyelembe vevő prognózisokkal. A vizsgált időszak első éveiben a modelltől számított föltételes előreszámítások jobbak voltak, mint a közzétett prognózisok, később ez a különbség megszűnt. Ez mutatja, hogy a modell idővel elavult, s ezért 1962-ben egy új dinamikusabb modell készült el.

A továbbiakban a szerző a hollandiai *input-output* tábláknak prognosztikus célokra való felhasználásával foglalkozik. Itt elsősorban egy bizonyos szektor termékeiből álló termelő felhasználás előreszámítását tárgyalja a teljes végső felhasználás adottságának föltételezése mellett az 1948—1958. időszak minden egyes évre kiszámított input-output táblák alapján. Mindegyik szektorban a termelő felhasználás a t évre vonatkozó tábla segítségével a $t + \tau$ évre előreszámítva, az így kapott prognózisok négyzetes átlaghibáinak mediánja, $\tau = 1$ esetben: 7—8 százalék, a τ nagyobb értékei esetén a hiba is növekszik. Hasonló jellegű prognózisokat állapít meg a szerző a primér termelési tényezőket (import, bérek, bruttónyereség) termelő felhasználására nézve is.

Az előrejelzések hibáinak beható elemzése alapján korrekciós eljárást sikerül kidolgoznia a t évi input-output tábla adatai alapján a $t + \tau$ évre előreszámított szektor és primér ráfordítások helyesbítésére. Ez az eljárás valamilyen közbülső évben észlelt ráfordítások értékeit használja föl a korrigálásnál. Így, ha a közbülső évre a t évi tábla alapján előreszámított ráfordítás a ténylegesen észlelt értéknél 5 százalékkal nagyobb, akkor a $t + \tau$ évre vonatkozó korrigált prog-

nózt a t évi tábla segítségével ráfordításnak az 1,05 tényezővel való elosztása adja meg.

A VIII—IX. fejezetek az *információ-elmélet* alapelveinek alkalmazását tárgyalják a prognózisok kiértékelésére. Jelölje a $t + \tau$ évre vonatkozóan előreszámított input-együtthatókat P , a tényleg észlelt együtthatókat: A_i . Ezen együtthatók mindegyike pozitív törtszám, amelyek összege külön-külön az egységgel egyenlő; ezért az információ-elmélet szempontjából valószínűségi mérőszámok gyanánt kezelhetők. Erre tekintettel a prognózisok pontatlanságát az az *információ-volumen* fejezi ki, amelyet a realizált adatok szolgáltatnak a prognózisok, mint adott feltételek mellett. Minél nagyobb ez az információ-volumen, annál nagyobb a prognózisok pontatlansága. A prognózisok átlagos pontatlanságának mérőszáma tehát az információ-volumen képlete alapján:

$$I = \sum_{i=1}^n A_i \log \frac{A_i}{P_i}$$

Ezen az alapon 15 szektor egy évre előreszámított prognózisait jellemző pontatlansági mérőszámok mediánja az információs egység (bit) 1 százaléka, 7—9 évre szóló prognózisok esetében ez a mérőszám 5 százalékra emelkedik.

A könyv utolsó (X—XIII.) fejezetei olyan svéd, nyugatnémet és holland statisztikai prognózis-fölvételeket elemeznek, amelyek egyes vállalatok közléseit tartalmazzák a jövő évben tervezett vagy várható beruházásokra, termelési volumenekre stb. vonatkozóan. A közlések részben, vagy egészben *minőségi* jellegűek, például a beruházásokra nézve csak annyit mondanak, hogy azok növekedése, csökkenése vagy állandó színvonalra várható. Itt felmerül a probléma, hogy az ilyen minőségi prognózisok mennyiben kvantifikálhatók mikro- és makroökonómiai szinten. Az utóbbi tekintetben a szerző azt vizsgálja, hogy a kvalitatív prognózisok felhasználásával mennyire lehetséges egy gazdasági szektor numerikus termelési indexének a megközelítése. Ide tartozik az a probléma is, hogy a minőségi prognózisok alapján miképpen lehet bizonyos gazdasági változatok közötti kapcsolatokra következtetni. Mászóval bizonyos X_1 , X_2 stb. tényezők változása milyen valószínűséggel eredményezi egy ezektől függő X tényező változását. Mindezen problémák vizsgálatát a könyv az információ-volumen mérőszámának az alkalmazásával mélyíti el.

(Ism.: Theiss Ede)

ZUHOVICKIJ, SZ. I. — RADCSIK, I. A.:

A HÁLÓZATI TERVEZÉS MATEMATIKAI
MÓDSZEREI

(Matematicszeszkle metodü szetevogo planirovanija.) Moszkva. 1965. Nauka. 296 p.

Az irányítás és a hálózati tervezés automatizált rendszere, az ún. PERT-rendszer, az ötvenes évek második felében vetődött fel először az Egyesült Államokban. A PERT-módszer alkalmazásának egyik közismert sikere a Polaris rakéták fejlesztési programjának szervezésével és lebonyolításával kapcsolatos. A módszer igen gyorsan elterjedt, és általános elismerést aratott az egész világon.

A korszerű számító technikára támaszkodva ez a rendszer lehetővé teszi olyan tervek elkészítését, amelyek az idő és egyéb ráfordítások effektív felhasználásával együtt biztosítják a gyakran igen összetett tervek realizálása során a pontos operatív irányítást is.

A tervezés és irányítás automatizált folyamata két fő szakaszból áll.

Az első szakaszban a hálózati tervezés segítségével kifejezik az egyes (egymást átfedő és szerteágazó) tevékenységek közötti összefüggéseket, idejében kijelölik a legsürgősebb feladatokat és összeállítják az optimális tervet, amely minimális időtartam alatt (vagy minimális összköltség mellett, illetve valamely más termelési mutatószámot optimalizálva) biztosítja a feladat lebonyolítását.

A második szakaszban, vagyis a terv megvalósítása során a beérkező információk alapján az első szakaszban kidolgozott terv teljesítését ellenőrzik és végrehajtják a szükséges korrekciókat.

Jelen könyv a különböző tevékenységek hálózati tervezésénél használható alapvető matematikai módszereket tárgyalja.

Az első fejezetben a tevékenységek hálózati grafikonjának (azaz irányított gráfjának) összeállításával foglalkoznak a szerzők. Ebben a részben tárgyalják a kritikus tevékenységsorozat kiválasztásának (az ún. *kritikus út*, illetve *kritikus idő meghatározásának*) módszereit.

A második fejezetben az erőforrások optimális elosztásának (a munkaerő, termelő berendezés és egyéb anyagi eszközök optimális felhasználásának) problémájával foglalkoznak. Amint a szerzők írják, e feladat megoldására mind ez ideig pontos módszerek nem ismeretesek, így az ismertetésre kerülő algoritmusok csak közelítő megoldások megkeresésére alkalmasak.

A harmadik fejezetben a közvetlen kiadások minimalizálása problémájának különböző variánsaival foglalkoznak a szerzők, feltételezve, hogy a feladatot adott időtartam alatt kell megvalósítani. Ezenkívül tárgyalják az összköltség minimalizálásának paraméteres problémáját is, amelynek a megoldása mutatja a minimális összköltség és a megvalósítás időtartama közötti összefüggést. Megjegyzik a szerzők, hogy ezek a feladatok a konvex és a lineáris programozás keretei között maradnak, s elvben megoldhatók a simplex módszerrel és a konvex programozás általános módszerével. A problémák lineáris variánsai feltételeinek jellege azonban olyan, hogy nagyterjedelmű programozási feladatra vezetnek. Ezért a könyv (*Kelley* nyomán) egy speciális módszert ad, amely a problémát visszavezeti a hálózaton való maximális áramlás meghatározásának feladatára.

A negyedik fejezetben éppen a maximális áramlás meghatározásával foglalkoznak a szerzők, s több algoritmust mutatnak be, köztük a *Ford-Fulkerson*-féle eljárást.

A kötet végén egy mellékletben a lineáris programozási eljárásokat ismertetik a szerzők olyan mélységben, amennyire a II. és a III. fejezetben arra szükség van.

Ez a könyv a „Gazdaság-matematikai Könyvtár” elnevezéssel induló igen időszerű sorozatnak első kötete.

(Ism.: *Lajos Sándor*)

SAUERMANN, H.:

KÍSÉRLETI GAZDASÁGKUTATÁS

(Experimentelle Wirtschaftsforschung) —
Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.
1967. május. 298—312.p.

A cikk bevezetőül a kísérletezésnek mint módszernek a társadalomtudományok területén való térhódításával foglalkozik, mely főleg az utóbbi évtizedek folyamán következett be. A közgazdaságtudomány területén való alkalmazása még viszonylag rövidebb múltra tekinthet vissza. Tekintettel arra, hogy a módszer lényegében különféle hipotéziseknek kísérleti úton való felülvizsgálatában áll — ilyenek pedig a közgazdaságtudományban igen bőven találhatóak — a módszer alkalmazása ezen a területen is indokoltnak látszik. Ezek a kísérletek természetesen nem állhatnak a gazdasági valóság konkrét megváltoztatásában, itt csupán ún. „laboratóriumi keretek között lefolytatott” ki-

sérletekről lehet szó. A szerző egyben annak a véleménynek is kifejezést ad, hogy ezek a kísérletek a hagyományos statisztikai tevékenységet nem teszik feleslegessé.

A kísérlet lefolytatásához elsősorban a gazdasági valóságot leképező valamilyen modellre van szükség, amelyen a kísérleteket lefolytatják, és amennyiben szükséges, tetszés szerinti alkalommal meg is ismételtethetik. A kísérletek elsősorban a gazdasági alanyok konkrét viselkedésbeli reakcióinak, döntéseinek vizsgálatára irányulnak, valamint ezek viselkedései, döntései tekintetében fennálló hipotézisek ellenőrzésére is alkalmasak. A gazdasági alanyok és döntéseik nagy száma, sokszor nehezen megfigyelhető volta gyakran képezik akadályát az empirikus kutatásnak; a valóságot szimbolizáló modell segítségével lefolytatott „laboratóriumi” kísérletek alkalmazását ez a tény is indokolja.

A kísérlet első fázisa tehát a modell konstrukciójában áll, amely a gazdasági valóságnak a konkrét vizsgálat szempontjából leglényegesebbnek látszó vonásait hivatott tartalmazni. Ez a szempont lényegesen befolyásolja a modell változóinak számát. A modell konstrukcióját ezenkívül egyéb tényezők is befolyásolják, így nem utolsósorban a rendelkezésre álló korábbi tapasztalatok, a meglévő anyagi eszközök, kellő szakismerettel rendelkező személyzet, valamint az időigényesség is. Ez utóbbi területen az elektronikus számítógépek alkalmazása igen jelentős tényező, mely a kísérletek lefolytatásának idejét nagymértékben csökkentheti. A modellen lefolytatott kísérlet ugyanis paraméterek meghatározásában áll, és ez a művelet, különösen nagyszámú változót tartalmazó modell esetében nagy volumenű számítási munkát igényel; annál is inkább, mert csak többször ismételt konkrét kísérletek, kísérletsorozatok lefolytatása teheti lehetővé reális eredmények elérését.

A lefolytatott kísérletek eredményeképpen nagy számanyag áll a kutató rendelkezésére. Ennek értékelése során a hagyományos statisztikai munkának van nagy szerepe, mely elsősorban az eredmények táblázatos formában történő rendezésében, összegek, átlagok, szórások számításában nyilvánul. A kutatás további folyamán kerül sor finomabb matematikai-statisztikai módszerekre, különféle teszt-eljárások, hipotézis-vizsgálatok, szignifikancia-próbák alkalmazására. A cikkíró véleménye szerint célszerűbbnek látszik több rövidebb kísérletsorozat lefolytatása, mint kevesebb, de komplikáltabb modelleken lefolytatott vizsgálatok.

A kísérleti eljárások között nagyjelentőségűek a szimulációs kísérletek, amelyek komplikált modelleken történő numerikus számításokból, számítás-sorozatokból állnak. A gazdasági folyamatok szimulációja eredményeinek az események tényleges alakulásával történő utólagos egybevetéséből ismét nagyérdekű következtetések vonhatók le.

A cikk a továbbiakban a kísérleti módszer alkalmazásának általános lehetőségeit vizsgálja. Alkalmazásukat indokoltan látja először is abban az esetben, amikor a gazdasági jelenségeknek, folyamatoknak, a gazdasági alanyok viselkedésének közvetlen megfigyelése és vizsgálata másként nem lehetséges, tekintettel a különféle megfigyelési nehézségekre, a komplex összefüggésekre, valamint a folyamatoknak esetleg ritkán és meg nem ismételtően történő bekövetkezésére. További alkalmazási lehetőség nyílik a kísérleti módszerekre akkor, ha bizonyos gazdasági jelenségek, folyamatok lefolyása tekintetében már vannak feltevések, és ezeknek a gyakorlatban történő felülvizsgálatáról van szó. A kísérlet segítségével extrém esetek is vizsgálhatók, melyekre a többnyire csak tipikus események bekövetkezését feltételező elméleti modellek nem nyújtanak lehetőséget. A szerző szerint főleg a konjunktúra-kutatás területén, a piac alakulása, a monopol- és oligopolhelyzetek vizsgálata terén gyakoriak ezek az esetek.

A kísérletek lefolytatása az elméleti kutatásra is serkentőleg hathat vissza, amennyiben elméletileg megfogalmazott tételek alátámasztására szolgálhat, ezek továbbfejlesztését biztosíthatja, vagy ezek módosítását teheti szükségessé. Végül pedig nem lekiacsinyelhető a kísérletek oktatási célokra való felhasználásának lehetősége sem.

(Ism.: *Nyáry Zsigmond*)

STEKLER, H. O.:

ADATOK FELÜLVIZSGÁLATA ÉS GAZDASÁGI ELŐREJELZÉS

(Data revisions and economic forecasting.) — *Journal of the American Statistical Association*. 1967. jún. 470—483.p.

Szerző tanulmányában a végleges adatokat megelőzően korábban megjelent becslések viszonylagos jóságát teszi vizsgálat tárgyává. Háromféle fogalommal operál: a végleges (final), az ideiglenes (provisional) és az előzetes (advance vagy preliminary) adatok fogalmával. A külön-

féle időpontokban közzétett adatok viszonyítását, összehasonlítását szerző a nemzetijövedelem-statisztika köréből vett 12 idősoron elemzi. Ebben a sorban az „előzetes” adatok egy hónappal előzik meg az „ideiglenes” adatokat. A szerző vitába száll *Arnold Zellnernek* azzal a megállapításával, hogy az előzetes adatok általában gyengébb minőségűek az ideiglenes adatoknál, valamint *Morgensternnek* az előzetes nemzetijövedelem-adatok nagyfokú bizonytalanságát hangoztató megállapításával.

Először a *Survey of Current Business*-ben közölt ideiglenes nemzetijövedelem-adatokat veti össze a végleges adatokkal.

Az eltérések lehetséges forrásai közül a változások irányának és nagyságának meghatározásában elkövetett hibákat vizsgálja. Elemzi a bruttó nemzeti termék ideiglenes és végleges adatai közötti eltéréseket az 1956-tól 1964-ig terjedő időszakban és összeveti az eredményeket a Zellner által 1947-től 1955-ig terjedő időszakra végzett hasonló vizsgálatok eredményeivel.

Az összehasonlítás alapján arra a következtetésre jut, hogy az ideiglenes becslések minősége az évek során javult. Noha a fordulópontok meghatározásában elkövetett hibák csak kis mértékben csökkentek, a hibák nagy része nem a kritikus ciklusváltások időpontjaiban fordult elő. Csökkent a változásokra vonatkozó ideiglenes és végleges becslések közötti eltérések nagysága is. Végül ha néhány sor esetében torzítanak is a változásokra vonatkozó ideiglenes adatok, ezek részben kiegyenlítik egymást. A bruttó nemzeti termékre vonatkozó ideiglenes adatok tehát hibáik ellenére is alkalmasak a tényleges folyamatok mérésére és jelentős szerepet tölthetnek be a gazdasági fejlődés irányának meghatározásában.

Az 1956-tól 1964-ig terjedő időszakra az ideiglenes adatok megjelenésénél már egy

hónappal korábban előzetes adatok álltak rendelkezésre a bruttó nemzeti termékre vonatkozóan. Ezeket a becsléseket a Gazdasági Tanácsadók Testülete bocsátja ki, és vagy az *Economic Indicators*-ban vagy az *Economic Report of the President*-ben teszik közzé. Az erre az időszakra vonatkozó előzetes adatokat az ideiglenesekkel összehasonlítva megállapítható, hogy az előzetes adatok pozitív szerepet töltenek be a gazdasági folyamatok tolmácsolásában. A fordulópontok meghatározásában előforduló hibák számát illetően nem volt lényeges különbség az előzetes és ideiglenes adatok között, a két adathalmaz azonos irányú mozgásokat mutatott. Míg a bruttó nemzeti termék komponensei esetében az előzetes adatok hibái kissé nagyobbak, a változások nagyságára vonatkozó előzetes becslések kevésbé torzítanak, mint az ideiglenes becslések. A bruttó nemzeti termékre vonatkozó előzetes becslések gyakran még jobban megközelítik a végleges változásokat, mint a felülvizsgált adatok, mivel az előzetes és ideiglenes adatok megjelenése közötti időszakban végzett felülvizsgálatok nagy százaléka sikertelen volt. („Sikerresnek” definiálja a szerző az olyan felülvizsgálatot, amelynek következtében a becslés közelebb kerül a végleges adathoz.) Az említett 12 adatsorból csak 7 adatsor esetében bizonyult a felülvizsgálatok legalább 50 százaléka „sikerresnek”. Ez ismét azt bizonyítja, hogy az előzetes adatok eredményesen felhasználhatók előrejelzési célokra.

A szerző végső következtetése az, hogy a bruttó nemzeti termék változásaira vonatkozóan legkorábban kibocsátott adatok kielégítő pontossággal közelítik meg a tényleges folyamatokat és a gazdasági elemzésekhez hasznos eszközül szolgálnak.

(Ism.: *Corradi Etelka*)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

GRÖNLUND, P.:

A FINN GAZDASÁG STRUKTURÁLIS VÁLTOZÁSAI, 1948 — 1965

(Structural changes in the Finnish economy, 1948—1965.) — *Bank of Finland*. 1967. 3. sz. 18—22.p.

Finnország gazdasági helyzetének alakulása a második világháború után nagyon változó volt. Az ország jelentős háborús károkat szenvedett és nagyösszegű

jóvátétel fizetésére kötelezték. Ennek ellenére az egy főre jutó nemzeti termék 1948-ban már 4 százalékkal volt magasabb, mint 1938-ban.

A vizsgált időszakban 1948—1951 között jelentős gazdasági fellendülés észlelhető, amely a koreai háború hatásaként jelentkezett. Ez a fellendülés tovább tartott, 1954—1955-ben a növekedés évi rátája 8 százalék volt, 1959—1965 között pedig átlagban 3—9 százalék között változott. Az időszak végén, 1965-ben a nemzeti termék

volumene 129 százalékkal magasabb volt, mint 1948-ban.

Közvetlenül a háború után jelentős ár-emelkedések veszélyeztették a gazdasági fejlődést. Az inflációs jelenségek 1950—1951-ben érték el a maximumot, attól kezdve viszont évi 4,5 százalékos ár-emelkedés volt tapasztalható.

A gyors gazdasági fellendülés jelentős strukturális változásokat hozott magával. Az egyéni fogyasztás csökkent, míg az állami szektoré nőtt. Az export részesedése nem változott, viszont az évi növekedési rátája 7,2 százalék volt, ami azt jelenti, hogy a hazai árak gyorsabban emelkedtek, mint az exportárak.

Az adatokból az is kiderül, hogy az egyéni fogyasztásban a tartós fogyasztási cikkek részesedése nőtt, míg a nem tartós fogyasztási cikkeké csökkent. Egy másik nyilvánvaló változás az, hogy a szolgáltatások részesedése 16 százalékról 27 százalékra emelkedett. Ez természetesen a szolgáltatások árának emelkedésével is magyarázható. Ugyanakkor az élelmiszerek csökkenő, a lakásépítkezések pedig növekvő irányzatot mutattak. Az utóbbi részesedése 1965-ben annyi volt, mint az élelmiszereké.

Az állami szektor fogyasztásában is mutatkoztak változások: az általános adminisztrációs kiadások 32 százalékról 22 százalékra csökkentek, az oktatás részesedése 23 százalékról 31 százalékra, míg az egészségügyi kiadásoké 13 százalékról 19 százalékra nőtt.

Az állótöke 1948—1965 között megkétszereződött. A gépipari beruházások pl. az összberuházások 22—41 százalékát tették ki. A beruházások nagyarányú növekedése azzal is magyarázható, hogy azok 1948-ban nagyon alacsony színvonalon mozogtak.

Az összkeresleten belül az export részesedése és növekedése a legjelentősebb, azon belül is a gép- és fémiparé, míg a faiparé csökkent. A szocialista táborral folytatott kereskedelem 1953-ban az összforgalom egyharmadát tette ki, jelenleg pedig 20 százalékát.

A keresletben mutatkozó változások strukturális átalakuláshoz vezettek a kínálatban és az importban is. A számokból kitűnik, hogy a mezőgazdaság és erdőgazdaság részaránya csökkent, míg a szolgáltatásoké, azon belül is a lakásépítésé nőtt. Ez természetesen változásokat idézett elő a foglalkoztatottságban is. A magánvállalkozások aránya 8 százalékkal csökkent, míg a bérből és fizetésből élők 39 százalékos növekedést mutat. Változás észlelhető továbbá a bérből és fizetésből élők kategóriáján belül, mivel azok

aránya 1965-ben az összmunkaerőn belül 26 százalék volt, míg 1948-ban csak 17 százalék. Ez részben az ipar strukturális változásával magyarázható, részben pedig azzal, hogy megnőtt a szakképzett munkaerő iránti kereslet.

A nemzeti jövedelem eloszlásában mutatózó változások nem ilyen nyilvánvalók. A bérből és fizetésből élők részesedése nem változott, a társadalombiztosítási kiadások ellenben nőttek. Ennek következtében a dolgozók részesedése a nemzeti jövedelemben 56 százalékról 62 százalékra nőtt.

Mindebből nyilvánvaló, hogy a finn gazdaság az újjáépítés időszakában is állandó növekedést mutat, melyet jelentős strukturális változások kísérnek.

(Ism.: *Dienes Gedeonné*)

MUELLER, D. C.:

A VÁLLALATI DÖNTÉSI FOLYAMAT:
ÖKONOMETRIAI VIZSGÁLAT

(The firm decision process: an econometric investigation.) — *The Quarterly Journal of Economics*. 1967. 1. sz. 58—87.p.

A tanulmány a vállalat viselkedését vizsgálja ökonometriaival módszerekkel. Célja: 1. általános ökonometriaival módszer kidolgozása a vállalati viselkedés elemzésére, explicit módon figyelembe véve azokat a bonyolult kölcsönhatásokat, amelyek ezt a viselkedést jellemzik; 2. ennek a módszernek illusztrálása konkrét modellel; 3. annak bebizonyítása, hogy ezeket a modelleket jól tudja használni a vállalat viselkedésének kutatója és a gazdaságpolitikus egyaránt.

Először általános modellt fogalmaz meg. Ha n_1, n_2, \dots, n_r jelölik az endogén változókat és x_1, x_2, \dots, x_s az előre meghatározott (predeterminált) változókat, akkor ez az általános modell:

$$n_1 = f_1(n_2, n_3, \dots, n_r, X_1) + \mu_1,$$

$$n_2 = f_2(n_1, n_3, \dots, n_r, X_2) + \mu_2,$$

$$\dots$$

$$n_r = f_r(n_1, n_2, \dots, n_{r-1}, X_r) + \mu_r,$$

(ahol X_j az összes előre meghatározott változóknak valamilyen együttesét képviseli).

Fel lehet írni a célfüggvényt is:

$$O = O(n_1, n_2, \dots, n_r, x_1, x_2, \dots, x_s),$$

és így optimalizálásra is használhatjuk a modellt.

Ennek az általános modellnek illusztrálására 67 különböző vállalat több évi adatai alapján kiszámítja egy konkrét modell paramétereit. A modellnek négy endogén változója van: a vállalat kutatási és fejlesztési kiadásai, bruttó beruházása, hirdetési kiadásai és osztalékfizetései. A vállalatnak minden évben döntenie kell, hogy tiszta jövedelemből mennyit fordít ezekre a célokra. E célok bizonyos fokig alternatívák. Például a tőkeberuházással, a kutatással és fejlesztéssel és a reklámmal egyformán értékesítését akarja növelni, a tőkeberuházás esetén valamely ismert eljárás bevezetésével vagy kiterjesztésével, a kutatás és fejlesztés finanszírozása útján új eljárások vagy termékek kidolgozásával, a reklámozással pedig meglévő termékeinek jobb értékesítésével akarja piaci részesedését növelni. Az e három célra fordított összegekkel ugyanakkor a kifizetett osztalékot csökkenti. Ezért a modell négy egyenletében egy-egy ilyen endogén változó a bal oldalon, a többi pedig a jobb oldalon, magyarázó változóként szerepel. Ezenkívül a jobb oldalon szerepelnek különböző előre meghatározott változók: részben exogén változók, részben az endogén változók korábbi értékei.

A tőkeberuházás egyenlete azt mutatja, hogy az negatív kapcsolatban áll a kutatásra és fejlesztésre és a reklámozásra fordított azévi összegekkel. Pozitív kapcsolat van viszont a tőkeberuházás nagysága és az előző évi vállalati nyereség, valamint az értékcsökkenési leírás között. Úgyszintén pozitív a kapcsolat az értékesített árumennyiség változásá-

val (ennek növekedéséből a vállalat kedvező következtetéseket von le jövőjére vonatkozóan) és az előző évi kutatási és fejlesztési kiadásokkal (mert eredményeinek megvalósításához beruházások szükségesek).

A kutatás és fejlesztés ugyancsak pozitív kapcsolatban van az értékcsökkenéssel és a nyereséggel. Ezek a kiadások erős ciklikus ingadozásokat mutatnak. Ezt azzal lehet magyarázni, hogy a gazdasági visszaesés éveiben a vállalatok fokozottan igyekeznek új termékeket és új eljárásokat találni, mert a meglévőtől nem várhatják az értékesítés nagyobb növekedését.

A hirdetések egyenlete azt mutatja, hogy sem a nyereség, sem az értékcsökkenés nagyságának nincs rá nagyobb hatása, ellenben erősen függ attól, hogy az ágazaton belüli többi vállalat mennyit költ reklámozásra. Míg a megelőző tízéves időszakban gyorsan növekedő vállalatok inkább kutatásra és fejlesztésre költöttek, a lassan növekedő vállalatok a biztosabb és gyorsabb hozamot adó hirdetést választották eszközül értékesítésük növelésére.

Végül az osztalék egyenletében a nyereségen és az értékcsökkenésen kívül az előző évi osztalék nagysága szerepelt.

A modell redukált alakjának együtthatóiból meg lehet határozni, hogy az egyes előre meghatározott változók értékének módosulása hogyan befolyásolja az endogén változókat. A gazdaságpolitikus elsősorban arra vonatkozóan vonhat le érdekes következtetéseket, hogyan lehet a vállalatokat nagyobb kutatási és fejlesztési tevékenységre ösztönözni, például adócsökkentés útján.

(Ism.: *Andorka Rudolf*)

MEZŐGAZDASÁGI STATISZTIKA

SCHADEREIT, G.:

TERMELÉSI FÜGGVÉNY ELEMZÉSÉNEK FELHASZNÁLÁSA A FORGÓESZKÖZÖK HATÉKONYSÁGÁNAK MEGHATÁROZÁSÁRA

(Die Anwendung der Produktionsfunktionsanalyse zur Bestimmung des Nutzens der Umlaufmittel.) — *Zeitschrift für Agrarökonomik*. 1967. 1. sz. 40–49.p.

A mezőgazdasági termelés komplex fejlődése, a közgazdaságilag megalapozott belterjesítéssel összefüggésben, indokolja a beruházások hatékonyságának vizsgálata mellett a forgóeszközök hatékonysá-

gának meghatározását is. A termékegységenként szükséges ráfordítások növekedése, a bruttó termelés növelése mellett, a tiszta jövedelem egyidejű emelkedését kellene, hogy maga után vonja. Az üzemgazdaságtan feladata a kölcsönhatású tényezők olyan optimális kombinációjának meghatározása, mely mellett optimális tiszta jövedelem érhető el. Ezeket az összefüggéseket rögzíti a termelési függvény.

A Német Demokratikus Köztársaság Mezőgazdasági Tudományok Akadémiája 10. szekciója egyik volt intézetének 400 nitrogénműtrágyázási kísérlete alapján

ismerteti szerző a fajlagos nitrogénműtrágya adagok egyenletes növelése során szerzett tapasztalatokat. A kísérletek célja a maximális és optimális fajlagos nitrogénműtrágya adag megállapítása volt, a gabonaféléknél és a kapásnövényeknél. A kísérletek alapját a termelési függvény adta.

Tekintettel arra, hogy a termelési függvény természettudományos interpretálása nagyobb terjedelmű értekezés tárgya lehetne, ezért ebben a cikkben csak az optimális nitrogénműtrágyázás a tárgykör.

A vizsgálathoz egy nem lineáris termelési függvény modellt volt célszerű alkalmazni. A figyelembe vehető tényezők zárt rendszerében ugyanis a változatlan felhasználás esetére tervezett növekedésnél kisebb lesz az eredmény, ha a felhasználást egy bizonyos határon túl növeljük. Ez az eset áll fenn a forgóeszköz felhasználásánál is.

A termelési függvény modelljének kialakítására nagyon sok a lehetőség, éppen ezért szerző eltekint a részletek ismertetésétől és hivatkozik *Hoffmann*, *Dörfel*, valamint *Heady* és *Dillon* közleményeire.

Az optimális nitrogénműtrágyázás mértékének becsléséhez egy másodfokú polinom, illetve a következő termelési függvény segítségével végezték a számításokat:

$$y = 25,60 + 0,27637x - 0,001812x^2,$$

ahol y a zab termésátlaga (q/ha), x pedig a területegységre jutó nitrogénműtrágya (N kg/ha). A maximális nitrogénműtrágya adag ennek alapján 77 kilogramm volt hektáronként. A további növelésnél a hozam, illetve az értékesítési eredmény csökkent, az önköltség emelkedett. Ezzel szemben az optimális mennyiség hektáronként 63 kilogramm, amely mellett a termésátlag ugyan valamivel alacsonyabb, az önköltség viszont a legalacsonyabb és a tiszta jövedelem maximális. A termésátlag különbözet 40 kilogramm (35,8 és 36,2 q/ha), az önköltség mázsánként 26,64 és 27,00 márka, míg a tiszta jövedelem 299 és 290 márka hektáronként a 63, illetve a 77 kilogrammos adagolásnál, ha minden más tényező változatlan. Ennél a számításnál — közgazdasági szempontokból kiindulva — nem vették figyelembe a szalma-termést.

Olyan kultúráknál, amelyeknél a mellék-, iker- stb. termék értéke is lényeges, nem használható ez az egyszerű függvény. A megfelelően átalakított és

bővített számítás eredménye szerint zabnál az optimális mennyiség a nitrogénműtrágyából 60, őszi rozsnál 70, tavaszi takarmányárpánál 50, cukorrépanál 160 és burgonyánál 100 kilogramm hektáronként. A cukorrépanál lényeges eltérést jelenthet a cukorrépalevél elszámolóárának ingadozása. A közölt adatok értékelésénél nem lehet figyelmen kívül hagyni a termőhely sajátos tulajdonságait, amelyek nagy ingadozást is mutathatnak és akkor a számítás eredménye is más.

A termelési függvényt eredményesen használhatjuk a nitrogénműtrágyázás optimális mértékének megállapításánál akkor is, ha több kultúrára együttesen akarjuk elvégezni számításainkat és a rendelkezésre álló műtrágya mennyisége korlátozott. A cikkben részletes leírást találunk a tavaszi árpa és a burgonya nitrogénműtrágyázására vonatkozóan. Az eredmény ebben az esetben, amikor a két növény 1—1 hektárnyi területére összesen 120 kilogramm nitrogénműtrágya állna rendelkezésre, a következő: 38 kilogramm a tavaszi árpára és 82 kilogramm a burgonyára — az előbbieken bemutatott optimális mennyiséget tehát egyik sem éri el, de a jövedelem arányos az elérhető terménymennyiséggel. A 120 kilogramm más arányban történő felhasználásánál, például 20 és 100 esetben, a tiszta jövedelemnél 210 márka veszteség következne be.

Alkalmas a termelési függvény ár- és költségelemzésre is. Minden más módszernél előnyösebben elemezhető a trágyázási költségek alakulásának és az értékesítési eredmény együttes hatásának mértéke a tiszta jövedelem alakulására. A tiszta jövedelmet lényegesen nagyobb mértékben befolyásolja a burgonya értékesítési ára, mint a nitrogénműtrágya-felhasználás értékváltozása.

A többtényezős, nem lineáris termelési függvény alkalmazása arra is lehetőséget ad, hogy ökonometriailag meghatározzuk több tényező optimális kombinációját. A számítás módszerének ismertetése, illetve a kísérleti eredmények térbeli ábrázolása alkotja a cikk záró részét.

A kísérleti eredmények értékelésénél figyelembe kell vennünk, hogy viszonylag kevésszer ismételt kísérletből, illetve kísérletsorozatból származnak és a becslési hiba általában több ± 10 százaléknál, több esetben még ennél is nagyobb, mert ez a mérték tényezőnként halmozódik. Minden eredménynek tehát csak a trendjét lehet figyelembe venni.

(Ism.: *Tegzes Ottó*)

WERY, R.:

A BELGA MEZŐGAZDASÁG ELŐREJELZÉSI
MODELLJE

(Un modèle prévisionnel de l'agriculture belge.) — *Cahiers Économiques de Bruxelles*. 1967. 34. sz. 273—294.p.

A cikk egy régebben megjelent tanulmány (I. ua. folyóirat, 1960. évi 7. sz.-ban Glejser: A belga mezőgazdaság jövőbeni kilátásai) alapján kifinomított, több egyenletből, illetve függvényből álló előrejelzési modell elméleti alapjainak, szerkezetének, matematikai apparátusának, valamint az alkalmazásával a mezőgazdasági fejlődés 1970. és 1975. évekre becsült fő mutatószámainak ismertetése.

A modellben számításba vett változók a következők: a termő terület kiterjedése, az éghajlati tényezők (csapadékmenyiség, középhőmérséklet, napsütéses órák száma), a mezőgazdasági termékek termelői árindexe, a ráfordítások különböző csoportjainak a termelők által fizetett fogyasztói árindexe, a beruházá-

sok alakulása, az üzemi tőke egyes csoportjainak nagysága, a mezőgazdasági munkaerő állománya, egyes ráfordítások — a termelés — a hozzáadott érték — a jövedelem alakulása.

A szerző röviden tárgyalja a modellbe épített függvények és egyenletek felállításánál elfogadott irányadó szempontokat, valamint az egyes számításba vett változók jövőbeni alakulására vonatkozó feltételezéseket, végül a függelékben az éghajlati tényezők figyelembevételénél követett egyszerűsítő eljárást és a ráfordítási-mennyiségi adatok áradatokkal történő helyettesítésének módszerét a termelési függvényekben.

A számítások eredményeképpen összehasonlító kimutatást közöl (az 1960., 1970., 1975. évekre vonatkozólag) a termelés, a hozzáadott érték, a műtrágya és a takarmány-felhasználás, az egyéb folyó ráfordítások, a jövedelem, a beruházások, az eszköztőke, az állatállomány, a munkaerő nagyságáról és évi változásának százalékos mértékéről.

(Ism.: Juhász László)

FOGYASZTÁSI STATISZTIKA

A KOMPONENSEK MAGATARTÁSA
A FOGYASZTÓI ÁRINDEXBEN

(Seasonal behavior of components in the CPI.) — *Monthly Labor Review*. 1967. 5. sz. 14—21.p.

A Bureau of Labor Statistics vizsgálatot végzett arra vonatkozóan, hogyan változott a fogyasztói árindex (CPI) és komponenseinek szezonális mozgása az utóbbi tíz év folyamán.

Általánosságban megállapítható, hogy míg a fogyasztói árindex komponenseinek túlnyomó része határozott szezonális mozgást mutat, addig ez a szezonális ingadozás kevésbé jellemző magára az aggregát árindexre, mivel ezek az ingadozások nagyrészt kiegyenlítődnek.

Az utóbbi tíz év során jelentős változások tapasztalhatók a fogyasztói árak szezonális ingadozásával kapcsolatban. Egyes területeken, ahol a szezonális ármozgást korábban elsősorban az egyenetlen szállítás, a nem kielégítő gyártási technológia vagy piacszervezés idézte elő, a szezonális ingadozás mérséklődött, mivel ezek a feltételek kedvezőbbé váltak. A szezonális ingadozás mérséklődött, mivel ezek a feltételek kedvezőbbé váltak. A szezonális ingadozás mérséklődött, mivel ezek a feltételek kedvezőbbé váltak. A szezonális ingadozás mérséklődött, mivel ezek a feltételek kedvezőbbé váltak.

teken, ahol az áringadozást főleg időjárási tényezők okozzák. Az árak harmadik csoportjánál továbbra is rendszertelen ingadozások tapasztalhatók, amelyek nem mutatnak szembetűnő változást irányt.

A szezonális képének vizsgálata során arra a következtetésre jutottak, hogy a legtöbb cikk, illetve cikkcsoport esetében az változatlan maradt. Ez elsősorban a fűtőolaj, a szén, a férfi és női ruházati cikkek ármozgására vonatkozik. Az új és használt gépkocsik, valamint a marha- és borjúhús árának szezonális ingadozása a tíz év folyamán fokozatosan megváltozott. Ezt lényegében a jobb piacszervezés és a termelési tényezőkben bekövetkezett változások idézték elő. A marha- és borjúhús esetében ez azt jelenti, hogy míg 1956-ban az árak júliusban volt a legmagasabb, 1966-ra ez a csúcspont eltolódott szeptemberre.

Egyes esetekben a szezonális ingadozás amplitúdója is megváltozott a vizsgált időszak folyamán. Legjellemzőbb példa erre az új gépkocsik szezonális ármozgása, amelynél az ingadozás mértéke csökkenő tendenciát mutat. Ugyanakkor a használt gépkocsik áringadozásánál enyhén növekvő amplitúdóval találkozunk.

Az élelmiszerek árainak mozgása szoros kapcsolatban van a betakarítási ciklussal (harvest cycle). A szezonális ingadozás legmarkánsabban a friss gyümölcsök és főzelékfélék, a hús és tojás ármozgásában jelentkezik. A friss gyümölcsök és főzelékfélék ára júliusban a legmagasabb, amikor megjelennek a piacon, majd fokozatosan csökken októberig. Ebbe a csoportba tartozik az eper, málna és a dinnye. Az alma, burgonya, hagyma és más hasonló termények szezonális ingadozása ettől eltér. Áruk októberben vagy novemberben süllyed a mélypontra, amikor a termés legnagyobb részét betakarítják. Ezt követően fokozatosan emelkedik, s júliusban éri el a csúcspontot, amikor a raktárkészletek már kimerülőben vannak.

Bár a hús, a hal, és a baromfi árának szezonális ingadozása nem olyan markáns, mint a friss gyümölcsök és főzelékféléké, mégis észrevehetően befolyásolja az élelmiszerek árindexének a mozgását.

A húсарak közül a legnagyobb szezonális ingadozás a sertéshús áránál tapasztalható. A szezonális ingadozást itt a vágósertés-állomány változása okozza. A tavaszi és az őszi szaporulat piacra kerülve lényeges ingadozást idéz elő a hús árban, amely szeptemberig emelkedik, majd csökken egészen a májusi mélypontig. A marhahús ára viszont sokkal kisebb ingadozást mutat, mivel a vágómarha-állomány változása egyenletesebb.

A ruházati cikkek árai hagyományosan októberben érik el a maximumot, amikor az új őszi divatot bemutatják. Rendszerint csökkennek a szezon vége felé, s januárban érik el a mélypontot. A tavaszi és nyári ruházati cikkek ármozgásában is tapasztalható bizonyos szezonális ingadozás (a maximumot júniusban érik el az árak), de az ingadozások amplitúdója lényegesen kisebb, mint az őszi periódusban. A női divatcikkek áringadozása jelentősebb, mint a férfi ruházati cikkeké. Meg kell említeni azt is, hogy a cipők árai ugyanakkor igen csekély szezonális eltérést mutatnak.

Az új autók árai ősszel a legmagasabbak, amikor az új modell megjelenik a piacon, s a mélypontot az új modell bevezetése előtti hónapokban érik el. A használt gépkocsik áránál, amelyet nagymértékben a kereslet és a kínálat határoz meg, ettől eltérő szezonális ingadozást tapasztalhatunk. Tavasszal az ún. „autós szezon” kezdetén, és a nyári hónapok során az árak emelkedni kezdenek, s szeptemberben érik el a maximumot.

Szeptembertől kezdve viszont csökkennek, s a téli hónapok során a legalacsonyabbak.

A benzin- és a fűtőolajárak ellentétes fázisban mozognak. A benzin ára tavasszal és nyáron, az „autós szezon” idején magas, majd ősszel csökkenni kezd, és télen a legalacsonyabb. A fűtőolaj ára nyáron igen alacsony, az őszi hónapokban kezd emelkedni, s télen éri el a maximumot.

(Ism.: Nagy Sándor)

THI NGUYEN HUU — VANGREVELINGHE, G.:

AZ ÉLELMISZER FOGYASZTÁS FOLYAMATOS FELMÉRÉSÉNEK ELŐZETES EREDMÉNYEI

(Premiers résultats d'une enquête permanente sur la consommation alimentaire des français.) — *Études et Conjoncture*. 1967. 7. sz. 3-90.p.

A tervezési feladatok ösztönzésének hatására és az Európai Gazdasági Közösség Statisztikai Szolgálatának kezdeményezésének alapján a francia Országos Statisztikai és Gazdaságkutató Intézet 1964. júniusában folyamatos adatgyűjtést indított a lakosság élelmiszer-fogyasztási magatartásában — szokásaiban mutatkozó jellegzetességek folyamatos megfigyelésére. A tanulmány keretében ebben a munkában alkalmazott módszer, a reprezentatív adatfelvételi eljárás, a megfigyelés célkitűzései és első eredményei kerülnek ismertetésre.

A tanulmány első része a megfigyelés természetét és megindításának körülményeit ismerteti; a második az adatfelvétel technikai jellegzetességeit, így: a vizsgált népesség körét, az adatszolgáltató statisztikai egység mibenlétét, a megfigyelt fogyasztás területét — féleségeit, a minta nagyságának megszabását (a megfigyelés kb. 15 260 ezer háztartást ölel fel, melyekhez kb. 48 millió személy tartozik — a háztartásoknak közel egy ezreléke, vagyis 10 ezernél valamivel több került a mintába), az adatfelvétel folyamatosságának fenntartására alkalmazott eljárást (minden háztartás az év folyamán csak egy hétig kerül megfigyelésre, ezért a fogyasztás idényszerű ingadozásainak-sajátosságainak rögzítése szükségessé teszi az évről-évre megfelelő időszakokra bontását és a mintaháztartások csoportosítását — elosztását az időszakok között), az adatszolgáltatás megtagadásából származható torzulások kiküszöbölésének módszerét, a megfigyelési eredmények elemzésének célkitűzéseit különös tekintettel a nemzetgazdasági szám-

vitelhez való felhasználhatóság biztosításának és az utóbbival egyeztetés követelményének szempontjaira, a megfigyelést lebonyolító összeíró személyzet (számlálóbiztosok) eljárásának vezérfonalát, a minta reprezentabilitásának kérdését és ennek ellenőrzésére szolgáló próbák eredményét.

A harmadik rész a megfigyelés főbb megállapításait és azok megbízhatóságára vonatkozó bíráló észrevételeket írja le. A megfigyelt élelmiszerek főbb csoportjai a következők: kenyér és kenyérgabonából készített egyéb termények, főzelékfélék, gyümölcsfélék, hús-hal-tojás, tej és sajt, zsiradékok, italok, egyéb élelmiszerek (főként cukor és édességek, fűszer). A felsorolt csoportokba tartozó cikkek fogyasztását három fő összefüggésben vizsgálják, mégpedig: a családfő társadalmi-gazdasági csoportokhoz tartozásától (11 féle csoport), a háztartás lakóhelyének települési jellegétől (falusi-városi, az utóbbi 4 féle nagyságcsoportban és mezőgazdasági — nem mezőgazdasági népesség szerint részletezve), továbbá az

ország különböző vidékeihez tartozásától függően. Ez a rész ismerteti a fogyasztás saját termelésből eredő részének jelentőségét — szerepét — természetét a háztartások lakóhely szerint részletezett csoportjaiban. A falusi és városi, továbbá a különböző szociális csoportokhoz tartozó háztartások fogyasztásának realitásabb összehasonlíthatósága végett az adatokat nemcsak fejenként, hanem ún. „fogyasztási egységenként” is kiszámították.

A negyedik rész az élelmiszer-vásárlásoknak a kereskedelmi forgalmazás típusai (például piac, áruház, szövetkezet, kiskereskedelem stb.) közötti megoszlásával foglalkozik.

A függelék részletesebb módszertani ismertetést tartalmaz és bő számszerű adatanyaggal (az egy főre jutó évi adatok mennyisége és értéke, bizonyos megoszlási viszonyszámok) szemlélteti az 1965. évi élelmiszer-fogyasztás vizsgálatának eredményeire vonatkozó megállapításokat.

(Ism.: Juhász László)

LAKÁSSTATISZTIKA

BALEVSZKI, D.:

A NÉPESSÉG LAKÁSVISZONYAI BULGÁRIÁBAN

(Zsilistnite uszlovija na naszeleneto v narodna Republika Bølgarija.) — *Ikonomiczeszku Miszøl.* 1967. 4. sz. 27—35.p.

A Bolgár Népköztársaság súlyos örökséget vett át a kapitalista Bulgáriától a lakásviszonyok terén is. Nehezítette a helyzetet az a tény is, hogy az ország szocialista iparosítása következtében a falusi lakosság számottevő része a városokba áramlott. A nagyarányú lakásépítkezés még mindig nem elegendő — különösen a nagyobb városokban — ahhoz, hogy a lakosság szükségleteit fedezzék. Éppen ezért az 1966—1970 közötti időszakra széles körű lakásépítési programot irányoztak elő, melyhez biztosították a szükséges pénzügyi fedezetet és építőanyagokat.

1965. december 1-én Bulgáriában a lakások száma 2 079 853 volt, összesen 86 111 240 m² alapterülettel. Jellemző, hogy a lakások 98 százaléka lakóépületekben volt és csupán 2 százaléka villakban, munkásszállásokban és nem lakásjellegű épületekben, ami azt mutatja, hogy a bolgár lakosság hagyományos tí-

pusú lakásokban lakik. A lakások nagyobbik része 1 vagy 2 szobából és konyhából áll, melyekben a népesség 53,8 százaléka él.

Bulgáriában országos átlagban 1,7 személy, a városokban 2, a falvakban 1,5 személy esik egy szobára. Ahhoz, hogy a lakásviszonyok teljes mértékben kielégítőek legyenek, el kellene érni, hogy általában 1 személy jusson egy szobára. Ez a követelmény, ez idő szerint teljesen irreális, de nyilvánvaló, hogy különösen a városokban fontos ezt elérni, ahol az 1 szobára eső lakosok száma a legmagasabb.

Az egy személyre eső alapterület alakulása tekintetében a helyes lakásépítési politika eredményeképpen már az 1956—1965 közötti időszakban jelentős fejlődést értek el. Így országos átlagban 1 személyre 10,6 négyzetméter, a városokban 9,3, a falvakban pedig 11,6 alapterület esik. (Érdemes megemlíteni, hogy például a városokban az 1 személyre eső alapterület 1956-ban még 7,3 négyzetméter volt.)

A behatóbb elemzés azt mutatja, hogy a lakosság 39,1 százaléka még mindig olyan lakásokban lakik, ahol 1 személyre átlagosan 7,9 négyzetméternél kisebb

alapterület jut, ami azt jelenti, hogy a népesség jelentős hányada számára nem áll rendelkezésre akkora lakóterület, amennyi a normális életviszonyokhoz szükséges.

Az egyes társadalmi csoportokat illetően a legkedvezőtlenebb a helyzet a munkásság esetében, ahol a népességnek közel fele (47,2 százalék) átlagosan 7,9 négyzetméternél kisebb alapterülettel rendelkezik. Ez azt jelenti, hogy az új építkezésekkel kapcsolatos beruházásokat elsősorban a munkásság lakásviszonyainak megjavítására kell fordítani. Az alkalmazottak esetében a helyzet sokkal jobb: csupán 25,5 százalék lakik 7,9 négyzetméternél kisebb alapterületen. A termelőszövetkezeti parasztság esetében az 1 személyre jutó alapterület átlagosan a népesség 31,3 százalékánál kisebb 7,9 négyzetméternél, tehát közbenső helyzetet foglalnak el a munkásság és az alkalmazottak között. Falun megvan a lehetőség arra, hogy a közel jövőben elérjék az 1 lakosra eső alapterület tekintetében az alkalmazottak színvonalát.

A lakásviszonyokat azonban nemcsak maga a lakás milyensége jellemzi, hanem az is, hogy van-e a lakásban konyha és hány háztartás használja azt. Bulgá-

riában ennek különös jelentősége van, mivel a konyhában nemcsak főznek és étkeznek, hanem gyakran laknak is. A családtagok szabadidejük nagy részét a konyhában töltik el, sőt, előfordul, hogy ott is alszanak.

Bulgáriában a lakások 88,6 százalékában van konyha, 11,4 százalékában viszont nincs, ami azt jelenti, hogy a szobák egyikét használják konyhaként. Ez felveti azt a kérdést, hogy nemcsak a lakások alapterületének megfelelő mértékű növelését kell a jövőben biztosítani, hanem arról is gondoskodni kell, hogy minden háztartásnak legyen konyhája, ami a normális lakásviszonyok megvalósításának elengedhetetlen feltétele.

Ami a lakások mosdóhelyiséggel (fürdőszobával) és WC-vel való ellátottságát illeti, a helyzet nem kielégítő. A lakosság túlnyomó többsége népfürdőbe jár, mivel a lakások 91,3 százalékában nincs mosdóhelyiség. A városi lakások kb. 20 százaléka rendelkezik mosdóhelyiséggel, míg a falusi lakásoknak csak 1,3 százaléka. A WC-k 85,2 százaléka a lakóépületen kívül levő illemhely, 11,8 százaléka a lakáson belül elhelyezett angol WC, míg 2,5 százaléka a lakáson kívül, de a lakóépületen belül van.

(Ism.: *Pataki Péter*)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárába az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

Annuaire du Canada 1966. Ressources, histoire, institutions et situation économique et sociale du Canada. Ed. par le Bureau Fédéral de la Statistique. Ottawa. 1966. Impr. Duhamel. VIII, 1302 p., 4 t., 6 térk., 2 mell.: 1 t., 1 térk.

Kanada statisztikai évkönyve, 1966. Kanada erőforrásai, történelme, intézményei, gazdasági és társadalmi viszonyai.

I 71 C 2/1966

Anuario estadístico de España 1967. Edición manual. Madrid. 1967. Instituto Nacional de Estadística XXXII, 832 p., 28 t.

Spanyolország statisztikai évkönyve, 1967.

I 34 D 1/1967

Anuario estatístico 1965. Vol. 2. Ultramar. — Annuaire statistique 1965. Vol. 2. Outre-mer. Lisboa. 1966. Inst. Nac. de Estat. XVIII, 225 p., 8 térk.

Portugália statisztikai évkönyve, 1965. 2. köt.

I 35 B 1/2965/2

Pocket data book. USA 1967. Washington. 1966. U.S. Govt. Print. Off. 368 p.

Az Egyesült Államok zsebkönyve, 1967.

I 72 D 1

Rocznik statystyki miedzynarodowej 1965. Warszawa. 1967. Nakład. Główn. Urzedu Statyst. XIV, 302 p., 4 t.

Lengyel nemzetközi statisztikai évkönyv, 1965.

I 42 C 309/2

Statistical pocket-book of Pakistan 1967. Ed. by the Economic Affairs Division. Central Statistical Office. Karachi. 1967. C.S.O. VIII, 268 p., 6 t., 2 térk.

Pakisztán statisztikai zsebkönyve, 1967.

I 53 D 3/1966

Statistical yearbook 1966. — Annuaire statistique 1966. Prep. by the Statistical Office of the United Nations, Dept. of Economic and Social Affairs. New York. 1967. U.N. 776 p.

Az Egyesült Nemzetek statisztikai évkönyve, 1966.

I 72 B 92/1966

Statisticki godisnjak SFRJ 1966. Beograd. 1966. Savezni Zavod za Statistiku. 693 p., 1 térk., 1 mell.: 246 p.

A melléklet orosz nyelvű szöveg- és táblamagyarázat.

Jugoszlávia statisztikai évkönyve, 1966.

T 46 B 16

Statistiké epetérís tés Hellados 1964. — Statistical yearbook of Greece. Ekd. Ethniké Statistiké Hypéresia. 1865. Ethn. Typ. XXII, 515 p., 1 t., 1 térk.

Görögország statisztikai évkönyve, 1964.

I 49 B 50/1964

Statistisches Jahrbuch der Deutschen Demokratischen Republik 1967 Hrsg. von Staatlichen Zentralverwaltung für Statistik. Berlin. 1967. Staatsverlag der DDR. Ism. lapsz. 749 p., 7 t., 5 térk., 1 mell.

A Német Demokratikus Köztársaság statisztikai évkönyve, 1967.

I 4 C 17/1967

Statistisches Jahrbuch für die Bundesrepublik Deutschland 1967. Hrsg.: Statistisches Bundesamt, Wiesbaden. Stuttgart — Mainz. 1967. Kohlhammer. Ism. lapsz. 832 p., 3 térk.

A Német Szövetségi Köztársaság statisztikai évkönyve, 1967.

I 4 C 2/1967

Statistisk årbok 1966. — Statistical yearbook 1966. København. 1966. Statist. Dept. XII, 547 p.

Dánia statisztikai évkönyve, 1966.

I 39 C 1/1966

Statistisk tiars-oversigt 1965. København. 1965. Statist. Departement. 55 p.

Dánia tízéves statisztikai áttekintése, 1965.

I 39 B 8/1965

Statisztikai évkönyv 1966. Bp. 1967. Stat. Kiadó soksz. XII, 421 p.

(Központi Statisztikai Hivatal kiadványa.)

I 1 C 1/1966

Suomen tilastollinen vuosikirja 1966. — Statistisk årbok för Finland 1966. — Statistical yearbook of Finland 1966. Helsinki. 1967. Valtion painatuskeskus. XXXIV, 496 p.

Finnország statisztikai évkönyve, 1966.

I 43 C 1/1966

Sztatiszticeszki godisnik na Narodna Republika Bølgarija 1966. Izd.: Centralno Sztatiszticeszko Upravlenie. Szofija. 1966. Centr. Sztatiszt. Upravl. XI, 574 p., 24 t., 1 mell.

Bulgária statisztikai évkönyve, 1966.

I 45 B 58/1966

Unesco statistical yearbook 1965. — Annuaire statistique 1965. Paris. 1966. UNESCO. 612 p.

Az UNESCO statisztikai évkönyve, 1965.

I 33 B 173/1965

Yearbook of Nordic statistics 1966. — Nordisk statistisk årbok 1966. Stockholm. 1967. Nordic Council. 132 p.

Skandináv statisztikai évkönyv, 1966.

I 41 C 204/1966

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

Advances in programming and non-numerical computation. Ed. by L. Fox. Oxford etc. 1966. Pergamon Press. VIII, 218 p.

Fejldés a programozásban és a nem numerikus számításban.

14803

Andreev, N. I.: Korreljacionnaja teorija sztatisticeszki optimal'nüh szisztem. Moszkva. 1966. Izd Nauka. 454 p.

A statisztikailag optimális rendszerek korrelációs méléte.

13438

Brandenberger, J. — Konrad, R.: Netzplantechnik. Eine Einführung. 2. Aufl. Zürich. 1966. Verl. Ind. Org. 222 p., 4 t.

Hálótervezési technika. Bevezetés.

13803

Cox, D. R. — Lewis, P. A. W.: The statistical analysis of series of events. London — New York. 1966. Methuen — Wiley. VIII, 285 p.

Az esetek sorozatának statisztikai elemzése.

14801

Dadajan, V. Sz.: Matematika v ékonomike Moszkva. 1965. Izd. Nauk. 57 p.

Matematika a közgazdaságban.

13175

Dobesch, H. — Sulanke, H.: Zeitfunktionen. Theorie und Anwendung. 2. überarb. Aufl. Berlin. 1966. Verl. Techn. 240 p.

Időfüggvények. Elmélet és felhasználás.

13000

Études statistiques et économétriques. No. 1 — 14. Bruxelles. 1961 — 1966. Inst. Nat. de Stat. 14 db.

Statisztikai és ökonometriai tanulmányok.

I 38 B 132

Ferguson, G. A.: Non-parametric trend analysis. Montreal. 1965. McGill Univ. Press. V, 61 p.

Nem parametrikus trendelemzés.

13810

Fischer, H. — Kluge, M.: Mathematische Methoden in der Planung (mit Beispielen aus der Giessereiindustrie). Leipzig. 1966. Verl. f. Grundstoffind. 153 p.

A tervezés matematikai módszerei (az öntödék példáján).

13176

Henrici, P.: Elements of numerical analysis. New York — London — Sydney. 1964. Wiley. XV, 328 p.

A numerikus elemzés alapjai.

13804

Horváth, R.: A magyar leiró statisztikai irány fejlődése. Bp. 1966. Stat. Kiadó soksz. 131 p.

(Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Csoport közleményei 13. 166/5.)

I 1 B 610/13

Kattsoff, L. O. — Simone, A. J.: Finite mathematics with applications in the social and management sciences. New York. etc. 1965. McGraw-Hill. XIV, 407 p.

Véges matematika a társadalom- és vezetéstudományban való alkalmazással.

13219

Kornai J.: Mathematical planning of structural decisions. With contr. by T. Lipták, P. Wellisch. Transl. by J. Hatvany, P. Morvay. Amsterdam. 1967. North-Holland Publ. Comp. — Akad. Kiadó. XXVI, 526 p.

A gazdasági szerkezet matematikai tervezése.

15066

Leont'ev, N. L.: Tehnika sztatisticeszkih vücsiszlenij. Izd. 2. iszpr. i dop. Moszkva. 1966. Izd. Lesznaja Promüsiennoszt'. 249 p.

A statisztikai számítás módszertana.

14573

Mathematik für die Wirtschaftspraxis. Finite mathematics with business applications. Von J. G. Kemény, A. Schleifer jr. etc. Übers. von Hans-Jürgen Zimmermann. Berlin. 1966. Gruyter. XV, 492 p.

Matematika a gazdasági gyakorlat számára.

14924

Mihaila, N.: Introducere in teoria probabilitatilor si statistica matematica. Bucuresti. 1965. Ed. Didactica si Pedagogica. 416 p.

Bevezetés a valószínűségi elméletbe és a matematikai statisztikába.

12948

Neudecker, H.: A critique of the Charnes-Cocper procedure of local aggregation in input-output analysis. Birmingham. 1966. Univ. of Birmingham. 8 p.

A lokális aggregáció Charnes-Cooper-féle eljárásának bírálata az input-output elemzésben.

13166

Nordbotten, S.: Long-range planning, progress- and costreporting in the Central Bureau of Statistics of Norway. Oslo. 1966. Aschehoug. 11-17. p.

Távlati tervezés, beszámolás a teljesítésről és a költségekről a Norvég Központi Statisztikai Hivatalban.

13256

Problemü kibernetiki. Red. A. A. Ljapunov. Moszkva. 1966. Izd. Nauka. 267 p.

A kibernetika problémái.

14656

Schneider, W.: S-Matrix und interpolierende Felder. Diss. Basel. 1966. Druck. Birkhäuser. 106 p.

S-matrix és interpolálható tartományok.

14883

Statistische Methoden im Sport. Von R. Stemmler, H. Becher. etc. Berlin. 1966. Sportverl. 222 p.

Statisztikai módszerek a sportban.

14937

Suits, D. B.: The theory and application of econometric models. Athens. 1963. Serbinis Press. XIII, 147 p.

Ökonometriai modellek elmélete és alkalmazása.

12828

Vol'f V. G.: Sztatiszticeszkaja obrabotka opütnüh dannüh Moszkva. 1966. Izd. Kolosz. 253 p.

Tapasztalati adatok statisztikai feldolgozása.

13755

GAZDASÁGSTATISZTIKA

Afrika v mirovoj ékonomike i politike. Red. N. N. Ljubimov, B. A. Sztrasuna, V. D. Scsetinin. Moszkva 1965. Izd. Mezsdunarodnue Otnosenija. 311 p.

Afrika a világgazdaságban és politikában.

12583

Balance of payments yearbook 1961-1965. Vol 18. Prep. by the International Monetary Fund Balance of Payments Division. Washington. 1966 I.M.F. Ism. lapsz. 161 p.

Nemzetközi fizetési mérleg évkönyv, 1961-1965.

I 72 B 91/1961-65

Beckerman, W.: Comparaison internationale du revenu réel. Paris. 1966. OCDE. 66 p.

A reáljövedelem nemzetközi összehasonlítása.

14613

Bjerke, J.: Langtidslinjer i norsk økonomi 1865-1960. - Trends in Norwegian economy 1865-1960. Oslo. 1966. Statist. Sentralbyra. 152 p.

Trendek a norvég gazdaságban, 1865-1960.

14935

Blumenthal, B.: Die Anwendung mathematischer Methoden in der Wirtschaft. Eine Einführung für Nichtmathematiker. Leipzig. 1955. Teubner. VI, 170 p.

Matematikai módszerek alkalmazása a gazdaságban.

12549

Boulding, K. E.: Economic analysis. Vol. 1. Microeconomics. Vol. 2. Macroeconomics. New York. etc. 1966. Harper-Row-Weatherhill. 2 db.

Gazdasági elemzés. 1. köt.: Mikroökonómia. 2. köt.: Makroökonómia.

14807-8

Collery, A.: National income and employment analysis. New York-London-Sydney. 1966. Wiley. XIV, 154 p.

A nemzeti jövedelem és a foglalkoztatottság elemzése.

14926

La Comptabilité nationale du Grand-Duché de Luxembourg 1963. Luxembourg. 1965. Min. de l'Économie Nationale et de l'Énergie. 59 p., 1 t.

Luxemburg nemzetgazdasági elszámolása, 1963.

I 30 C 7/1963

Drewnowski, J.: Social and economic factors in development. Introductory considerations on their meaning, measurement and interdependence. Geneva. 1966. UNRISD, IV, 46 p.

A gazdasági növekedés társadalmi és gazdasági tényezői.

12569

L'économie belge en 1966. Éd. par le Ministère des Affaires Économiques, Direction Générale des Études et de la Documentation. Bruxelles. 1967. Impr. Puvrez. XIII, 435 p., 5 mell.

A belga gazdaság, 1966.

I 38 B 75/1966

Food industries in Poland 1966. 2nd International Congress of Food Science and Technology. Warszawa. 1966. Przemysłu Lekkiego i Spozywczego. 91 p., 22 t.

Lengyelország élelmiszeripara, 1966. II. Nemzetközi Élelmész tudományi és Technológiai Kongresszus, Varsó, 1966.

I 42 C 311/1966

[Fünfundzwanzig] 25 Jahre Sowjetlitauen. Hrsg.: Gesellschaft "Zinija" (Kentnisse) der Litauischen S.S.R. Vilnius. 1967. Gesellsch. der Litauischen S.S.R. 59 p.

A Litván SZSZK huszonöt éve.

13265

Heide, H.: Die langfristige Wirtschaftsplanung in Schweden. Tübingen. 1965. Mohr. VIII, 147 p.

Hosszú távú gazdasági tervezés Svédországban.

12490

Islam, N.: A short-term model for Pakistan economy. An econometric analysis. Foreword by J. Tinbergen. Lahore-Karachi-Dacca. 1965. Oxford Univ. Press, Pakistan Branch. XI, 148 p.

Pakisztán gazdaságának rövid távú modellje. Ökonometriai elemzés.

13806

Kanel, W.: Operations Research und betriebswirtschaftliche Entscheidungen. Hamburg-Berlin. 1966. Decker-Schenck. 84 p.

Operációkutatás és üzemgazdasági döntések.

14618

Langer, W.: Sicherung der Geldwertstabilität - eine Aufgabe der Konjunktur-, Struktur- und Wachstumspolitik. Kiel. 1966. Univ. Kiel. 20 p.

A pénzérték stabilitásának biztosítása - a konjunktúra-, struktúra- és a növekedéspolitika feladata.

12484

Leontief, W.: Essays in economics. Theories and theorizing. New York-London-Toronto. 1966. Oxford Univ. Press. XII, 252 p.

Közgazdasági tanulmányok.

14621

Makoveckaja, M. I.: Ékonomija material'nüh zatrat i rosztnacional'nogo dohoda. Moszkva. 1965. Izd. Ékon. 110 p.

Az anyagi fogyasztás gazdaságossága és a nemzeti jövedelem növekedése.

13179-80

Mirovaja ékonomika. Kratkij szpravocsnik. 2. izd. pereszmot. i dop. Moszkva. 1965. Izd. Ékon. 306 p.

Világ gazdasági zsebkönyv.

12901, 13006, 13025

Narodnoe hozjajsztvo Litovszkoj SZSZR v 1965 godu. Sztatiszticeszkij szbornik. Izd.: Central'noe Sztatiszticeszkoe Upravlenie. Vil'njusz. 1966. Izd. "Sztatisztika". 431 p.

A Litván SZSZK népgazdasága, 1965.

I 42 C 268/1965

National Bureau of Economic Research. Annual report 46th. Anticipating the nation's needs for economic knowledge. New York. 1966. X, 92 p.

A National Bureau of Economic Research 1966. évi jelentése.

470 185

Nationalräkenskaper 1950-1966. - National accounts 1950-1966. Stockholm. 1967. Statistiska Centralbyran. 129 p.

Nemzetgazdasági elszámolások Svédországban.

I 41 B 55/1967/8

A nemzeti jövedelem alakulása 1966. - A népgazdaság állóeszközei 1960-1965. Kiad. a Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1967. Stat. Kiadó soksz. 53 p.

(Statisztikai időszaki közlemények 103. 1967/8.)

I 1 B 113/103

Ökonomisk utsyn over aret 1965. - Economic survey 1965. With a summary in English. Oslo. 1966. Statistisk Sentralbyra. 143, 8 p.

Norvégia gazdasági áttekintése, 1965.

I 40 B 33/1965

Pomazanov, Sz. I.: Kompleksnoe razvitie narodnogo hozjajsztva v sztranaš szocializma. Moszkva. 1966. Izd. Müszl'. 230 p.

A népgazdaság komplex fejlődése a szocialista országokban.

14652

Privredni bilansi Jugoslavije 1962-1965. - Comptabilité nationale Yougoslave 1962-1965. Beograd. 1966. Sav. Zav. za Statist. 173 p.

Jugoszlávia népgazdasági mérlege, 1962-1965.

I 46 C 24/1962-1965

Report on the Special Survey of the Labour Force Survey as of October 1965. Tokyo. 1966. Bureau of Statistics. 6, 124 p.

Jelentés az 1965. októberben Japánban végzett különleges munkaerő-felvételről.

I 51 C 36

Rjabuskin, T. V.: Ékonomicseszkaja sztatisztika. Moszkva. 1966. Izd. Sztatiszt. 262 p.

Gazdaságstatisztika.

14909

Rocznik dochodu narodowego 1960-1965. Warszawa. 1966. Nakład. Główn. Urzedu Statyst. XLII, 261 p., 4 t.

A nemzeti jövedelem évkönyve, 1960-1965.

I 42 C 313/3

Sagalov, G. L.: Ékonomicseszkaja éffektivnoszt' tovarnogo obmena mezsdu szocialiszticeszkimi sztranaš. Moszkva. 1966. Izd. Müszl'. 206 p.

A szocialista országok árucseréjének gazdasági hatékonysága.

13752

Sik, O.: Ökonómie - Interessen - Politik. (Ekonomika, zájmy, politika.) Berlin. 1966. Dietz. 506 p.

Gazdaság - gazdasági érdekek - gazdaságpolitika.

13834

Studi statistici sulla finanza pubblica. Atti del primo Convegno. Roma 7-8 aprile 1965. Ed.: Istituto Centrale di Statistica. Roma. 1965. Tip. Quintily. IX, 543 p.

Statisztikai tanulmányok az állami pénzügyekről. Konferencia közlemény.

12499

Sweden's economy 1966. An economic survey. Stockholm. 1967. Svenska Handelsbanken. 59 p.

A svéd gazdaság, 1966. Gazdasági áttekintés.

470.250

Sztranü szocializma i kapitalizma v cifrah. Kratkij sztatiszticeszkij szpravocsnik. Moszkva. 1966. Politizdat. 222 p.

Szocialista és kapitalista országok számokban. Statisztikai zsebkönyv, 1966.

I 42 D 17

Tableaux de l'économie française. 1966. Paris. 1966. INSEE. 536 p.

Franciaország nemzetgazdasági táblái.

I 33 D 1/1966

Tarnovszkij, O. I.: Pribül'i ee iszpol'zovanie. Opüt evropejszkih sztran szocializma. Moszkva. 1966. Izd. Ékon. 99 p.

A nyereség és felhasználása. Az európai szocialista országok tapasztalatai.

13831

Yearbook of forest products statistics 1966. - Annuaire statistique des produits forestiers 1966. - Anuario estadístico de productos forestales 1966. Rome. 1966. FAO. L, 144 p.

Nemzetközi erdeitermék-statisztikai évkönyv, 1966.

I 72 B 95/1966

Wirtschafts- und sozialstatistisches Taschenbuch 1967. Wien. 1967. Verl. der Arbeiterkammer für Wien. 304 p.

Ausztria gazdaság- és társadalomstatisztikai zsebkönyve, 1967.

I 2 D 11/1967

World economic survey 1965. Part 1. The financing of economic development. New York. 1966. U.N. Dept. of Econ. and Soc. Affairs. XI, 140 p.

A világ gazdasági áttekintése, 1965. A gazdasági fejlődés finanszírozása.

470.226

DEMOGRÁFIA

Administrative aspects of family planning programmes. New York. 1966. U.N. VI, 64 p.

A családtervezési programok adminisztratív vonatkozásai.

15332

Bevölkerungsstatistisches Jahrbuch der Deutschen Demokratischen Republik 1967. Hrsg.: Staatliche Zentralverwaltung für Statistik. Berlin. 1967. Soksz. XVI, 218 p.

A Német Demokratikus Köztársaság népességstatisztikai évkönyve, 1967.

I 4 B 126/1967

Bostadsbyggandet 1966. Översikt. - Housing construction in 1966. Survey. Stockholm. 1967. Statistiska Centralbyran. 22 p.

Svédország lakásstatisztikája, 1966.

I 41 B 58/1967/30

- Bro'in, K. G.:** Statistics needed for educational planning. Paris. 1965. U.N. 28 p.
Az oktatás tervezéséhez szükséges statisztika. 12903
- Canadian housing statistics 1966.** — Statistique du logement au Canada 1966. Ottawa. 1967. Central Mortgage and Housing Corporation. 95 p.
Kanada lakásstatisztikája, 1966. I 71 B 66/1966
- Carleton, R. O.:** Crecimiento de la población y fecundidad diferencial en América Latina. Santiago. 1966. CELADE. II, 67 p.
Népességnövekedés és differenciális termékenység Latin-Amerikában. 15006
- Education in 1965.** Being a report of the Department of Education and Science. London. 1966. H.M.S.O. 151 p.
Anglia oktatási statisztikája, 1965. I 36 C 103/1965
- Épített és megszűnt lakások adatai, 1966.** Bp. 1967. Stat. Kiadó soksz. 134 p., 6 t.
(Központi Statisztikai Hivatal. Népesedési és Szociálisstatisztikai Főosztály kiadványa 4.) I 1 B 702/4
- European Population Conference.** Strasbourg. 30th August — 6th September 1966. Official documents of the Conference. Vol. 1—3. Strasbourg. 1966. Council of Europe. 3 db.
Európai Népesedési Konferencia. Strasbourg, 1966. aug. 30.—szept. 6. 14897—9
- Fertility measurement.** A report of the United States National Committee on Vital and Health Statistics. Washington. 1965. U.S. Govt. Print. Off. 26 p.
A termékenység mérése. I 72 C 376/4/1
- Hoóz I.:** A népesedéspolitikai néhány elméleti kérdése. Bp. 1966. Tankönyvkiadó, Pécsi Szikra ny. Pécs. 27 p.
Orosz, angol nyelvű kivonattal. 13764
- Klebba, A. J.:** Mortality from diseases associated with smoking. United States, 1950—1964. Washington. 1966. Govt. Print. Off. 45 p.
Dohányzással összefüggő betegségek halandósága az Egyesült Államokban, 1950—1964. I 72 C 377/20/A
- Larsson, T.:** Mortality in Sweden. Basel—New York. 1965. Karger. 143. p.
Halandóság Svédországban. 12516
- Loeb, J.:** Weight at birth and survival of the newborn, by age of mother and total-birth order. United States, early 1950. Washington. 1965. Publ. Health Service. 21—73 p.
Születéskori súly és az újszülöttek életbenmaradása az anya kora és a teljes születési sorrend szerint az Egyesült Államokban, 1950 elején. I 72 C 365/21/5
- MacKinley, D. G.:** Social class and family life. New York—London. 1966. Free Press—Collier—MacMillan. XII, 306 p.
Társadalmi osztály és családi élet. 14921
- Matthiessen, P. C.:** Infant mortality in Denmark 1931—1960. Copenhagen. 1965. Andelsbogtryk. 100 p.
Csecsemőhalandóság Dániában, 1931—1960. 12950
- Methods of estimating housing needs.** New York. 1967. U.N. V, 99 p.
A lakásszükséglet becslésének módszerei. 15833
- Milbank Memorial Fund.** Annual report 1964. New York. 1965. Milbank Memorial Fund. 46 p.
A Milbank Memorial Fund évi jelentése, 1964. 12535
- Pallós E.:** Magyarország népességének területi előrszámítása. Bp. 1966. Stat. Kiadó soksz. 67 p.
(Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Csoport közleményei 12. 1966/4.) I 1 B 618/12
- Population census of Japan 1965.** Vol. 3. Whole Japan. P.1. Age, sex, marital status, legal nationality, labour force status, industry, occupation, employment status and households. Tokyo. 1967. Bureau of Statistics. XVIII, 415, 3 p., 3 t.
Japán népszámlálás, 1965. 3. köt. Egész Japán. I 51 C 51/3/1
- Principles and recommendations for the 1970 housing censuses.** New York. 1967. U.N. VII, 140 p.
Az 1970. évi lakásösszeírások alapelvei és ajánlásai. 15834—5
- Principles and recommendations for a population census, draft recommendations for the 1970 censuses.** New York. 1966. U.N. 122, 2, 40 p.
Népszámlálási elvek és ajánlások, ajánlástervezet az 1970. évi népszámlálásokra. 13817
- Sosiaalihuoltotilaston vuosikirja 1964.** — Socialvardsstatistisk årsbok. — Statistical yearbook of social welfare 1964. Helsinki. 1966. Valtioneuvoston kirjap. 162, 18 p.
Finnország szociálisstatisztikai évkönyve, 1964. I 43 C 22/1964
- Survey of libraries.** 1964. P.1.: Public libraries. — Relevé des bibliothèques. P.1.: Bibliothèques publiques. Ed. by the Dominion Bureau of Statistics, Education Division. Ottawa. 1966. Print. Duhamel. 53 p.
Könyvtárstatisztikai felvétel Kanadában, 1964. 1. rész.: Közkönyvtárak. I 71 B 48/1964
- Statystyka ruchu naturalnego ludności 1963—1965.** Rok. 1. Warszawa. 1966. Nakład. Główn. Urzedu Statyst. XIV, 325 p.
A természetes népmozgalom statisztikája, 1963—1965. I 42 B 216/133
- Sztatisztika na kulturata 1965.** Szofija. 1966. Centralno Sztatiszticeszko Upravlenie. 8, 220 p., 4 t.
Kultúrstatisztika Bulgáriában, 1965. I 45 B 66/1965
- Terveyden- ja sairaanhoito 1965.** Edellinen osa. Vuosikertomuksia. Hälsö- och sjukvård 1965. Förredelen. Årsberättelser. — Health and medical statistics 1965. For mer part. Annual reports. Helsinki. 1966. Helsingin Kaupungin Tilastotoimiston Julkaisema. 191 p.
Finnország egészségügyi és orvosi statisztikája, 1965. I 43 C 21/1965
- Volks- und Berufszählung vom 6. Juni 1961.** H. 9. Pender. Hrsg.: Statistisches Bundesamt, Wiesbaden. Stuttgart—Mainz. 1967. Kohlhammer. 282 p., 1 mell. 11 térk.
A Német Szövetségi Köztársaság népszámlálása, 1961. 9. füz. Ingavándorlók. I 4 B 124/9

Volks- und Berufszählung vom 6. Juni 1961. H. 12. Erwerbspersonen in wirtschaftlicher und sozialer Gliederung. Hrsg.: Statistisches Bundesamt, Wiesbaden. Stuttgart—Mainz. 1967. Kohlhammer. 195 p.

Az NSZK 1961. június 6-i népszámlálása. 12. füz. A kereső népesség gazdasági és társadalmi megoszlás szerint.

I 4 B 124/12

Waksberg, J. — Hanson, R. H.: Sampling applications in censuses of population and housing. Washington. 1965. U.S. Govt. Print. Off. IV, 15 p.

Mintavétel alkalmazása a nép- és lakásszámlálásnál.

I 72 B 112/13

World survey of education. 4. Higher education. Paris. 1966. UNESCO. 1433, XXVII p.

Az oktatás nemzetközi áttekintése. 4. Felsőoktatás.

I 33 B 159/4

Zdraveopazvane. (Sztatiszticeszki szbornik.) 1965. Sofija. 1966. Centr. Sztatiszt. Upravl. Ism. lapsz. 323 p.

Egészségügy Bulgáriában, 1965.

I 45 B 59/1965

A STATISZTIKA EGYÉB TERÜLETEI

Agricultural statistics 1966. Ed. by the United States Department of Agriculture. Washington. 1966. Govt. Print. Off. VIII, 636 p.

Az Egyesült Államok mezőgazdasági statisztikája, 1966.

I 72 C 208

Anketa o seljackim gazdinstvima u 1963. — Survey of peasant holdings in 1963. Beograd. 1965. Savezni Zavod za Statistiku. 56 p., 1 mell.: 25 p.

A parasztgazdaságok felvétele Jugoszláviában, 1963.

I 46 B 25/353

Annual bulletin of gas statistics for Europe 1965. Vol. 11. — Bulletin annuel de statistiques du gaz pour l'Europe — Ezsegodnui bjuliten' evropejszkoj gazovoj sztatisztiki. New York. 1966. U.N. Econ. Commission for Europe. XXXIII, 99 p., 1 mell.

Európai gázstatisztikai évkönyv, 1965.

I 31 B 115/1965

Aussenhandel. Reihe 1. Zusammenfassende Übersichten 1966. Hrsg.: Statistisches Bundesamt, Wiesbaden. Stuttgart—Mainz. 1967. Kohlhammer. 140 p.

A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelme, 1966.

I 4 B 93/1966

Die Besitzer von Nutztieren. (Die Besitzer von Kühen, Schweinen, Zuchtsauen und Hennen auf Grund der Allgemeinen Viehzählung vom 3. Dezember 1964.) Bearb. im Österreichischen Statistischen Zentralamt. Wien. 1966. Österr. Staatsdruck. 87 p. 1 t.

Haszonállat tulajdonosok Ausztriában, Az 1964. december 3-i általános állatszámolás eredményei.

I 2 B 125/133

Commodity year book 1966. Ed. by H. Jiler, S. Gaylinn, etc. Prep. and publ. by Commodity Research Bureau. New York. 1966. Commod. Research Bureau. 386 p.

Áruévkönyv, Egyesült Államok, 1966.

I 72 B 144/1966

Faktorü povüsenija éffektivnoszti proizvodsztva v mirovoj szocialiszticeszkoj sziszteme. (Na primere sztran—cslenov SZÉV.) Red. I.V. Dudinszkij. Moszkva. 1965. Izd. Müszl'. 245 p.

A termelés hatékonysága növelésének tényezői a szocialista világrendszerben.

13173

The growth of world industry 1938—1961. International analyses and tables. Ed. by the Department of Economic and Social Affairs. New York. 1965. U.N. XIII, 345 p.

A világ iparának növekedése, 1938—1961. Nemzetközi elemzések és táblák.

I 72 B 36/2

Guckes, S.: The new consumer price index. Adjustment to the consumption pattern of 1962 and the new commodity classification. — Der neue Preisindex für die Lebenshaltung. Transl. at the Federal Statistical Office. Stuttgart—Mainz. 1966. Kohlhammer. 19 p.

Az új fogyasztói árindex a Német Szövetségi Köztársaságban.

14665

Háztartásstatisztika. 4000 háztartás jövedelme és kiadása 1966-ban. Kiad. a Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1967. Stat. Kiadó soksz. 113 p.

(Statisztikai időszaki közlemények 106. 1967/11.)

I 1 B 113/106

Háztartásstatisztika 1960—1965. Bp. 1966. Stat. Kiadó. 38 p.

(Központi Statisztikai Hivatal. Közgazdasági Főosztály kiadványa 1.)

I 1 B 694/1

Industrielle Produktion 1966. Hrsg.: Statistisches Bundesamt, Wiesbaden. Stuttgart—Mainz. 1967. Kohlhammer. 89 p.

A Német Szövetségi Köztársaság ipari termelése, 1966.

I 4 B 54/1966

Industriestatistikk 1963. — Industrial statistics 1963. Oslo. 1965. Statistisk Sentralbyra. 102 p.

Norvégia iparstatisztikája, 1963.

I 40 C 54/1963

Ipari adatok 1967. 1. negyedév. Kiad. a Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1967. Stat. Kiadó 128 p.

(Statisztikai időszaki közlemények 102. 1967/7.)

I 1 B 113/102

Ishikawa, S.: Choice of techniques and choice of industries. Tokyo. 1966. Univ. 13—44 p.

Módszerek kiválasztása és iparágak kiválasztása.

13259

Junker, W.: Die Verwirklichung des neuen ökonomischen Systems der Planung und Leitung im Bauwesen und bei der Durchführung der Investitionspolitik der DDR. Berlin. 1965. Dietz. 62 p.

A tervezés és irányítás új gazdasági rendszerének megvalósítása a Német Demokratikus Köztársaság építészeti és a beruházási politika végrehajtásában.

13185

Kantorovics, L. V.: The best use of economic resources. Ékonomicseszki rászcszet nailucssego iszpol'zovanija reszurszov. Transl. by P.F. Knightsfield. Oxford etc. 1965. Pergamon Press. XXXIII, 349 p.

A gazdasági erőforrások legjobb kihasználása.

13228

Livestock and meat statistics. Supplement for 1965. Washington. 1966. 160 p.

Állatállomány- és hússtatisztika az Egyesült Államokban, 1965.

I 72 B 167/333

Maszlov, P. P.: Dohod szovetszkoj szem'i. Moszkva. 1965. Izd. Sztatiszt. 63 p.

A szovjet család jövedelme.

12890

Mezőgazdasági adatok 2. 1966. Kiad. a Központi Statisztikai Hivatal. Utánn. Bp. 1966. Stat. Kiadó soksz. 174 p.

(Statisztikai időszaki közlemények 91. 1966. 12.)

I 1 B 113/91

- Mezőgazdasági statisztikai zsebkönyv.** Bp. 1967. Stat. Kiadó soksz. 412, 2 p., 8 t. (Központi Statisztikai Hivatal kiadványa.)
I 1 D 15/1967
- Mihu, C. – Nadejde, I. – Altar, M.:** Aplicatii ale programarii liniare in economie. Bucuresti. 1965. Ed. Stiintifica. 176 p.
A lineáris programozás alkalmazása a gazdaságban.
12586
- Norges postverk 1964. – Statistique postale pour l'année 1964.** Oslo. 1965. Poststyret. 203 p.
Norvégia postastatisztikája, 1964.
I 40 C 55/1964
- Ohkawa, K.:** Agriculture and the turning points in economic growth. Tokyo. 1965. Univ. 471–486. p.
Mezőgazdaság és fordulópontok a gazdasági növekedésben.
13258
- Preise und Preisindex ausgewählter Grundstoffe 1966.** Hrsg.: Statistisches Bundesamt, Wiesbaden. Stuttgart–Mainz. 1967. Kohlhammer. 30 p.
Egyes alapanyagok árai és árindexei a Német Szövetségi Köztársaságban.
I 4 B 58/1966
- Prices of agricultural products and fertilizers in Europe 1964/1965.** Prep. by the joint ECE/FAO. Agriculture Division of the Economic Commission for Europe. Geneva. 1966. U.N. Econ. Commission for Europe. IV, 78, 57 p.
A mezőgazdasági termékek és műtrágyák ára Európában, 1964/1965.
I 31 B 126/1964–65
- Primer censo agrario de Espana 1962.** Resúmenes nacionales. Madrid. 1966. Inst. Nac. de Estad. XL, 279 p.
Spanyolország első mezőgazdasági statisztikája, 1962.
I 34 B 50
- Rapport de la FAO sur les produits 1966.** Rapport annuel. Rome. 1966. FAO. X, 251 p.
A FAO éves termékjelentése, 1966.
I 32 B 188/1966
- Readings in Danish theory of marketing.** Ed. by M. Kjaer-Hansen. København – Amsterdam. 1966. Hacks – North-Holland Publ. Comp. 324 p.
Tanulmányok a marketing dán elmélete köréből.
13184
- Rimasevszkaja, N. M.:** Ékonomicseskij analiz dohodov rabocsih i szluzsascih. Moszkva. 1965. Izd. Ékon. 126 p.
A munkások és alkalmazottak jövedelmének gazdasági elemzése.
12546
- Rolniczy rocznik statystyczny 1945–1965.** Warszawa. 1966. Nakład. Główn. Urzędu Statyst. XXX, 425 p., 10 t.
Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, 1945–1965.
I 42 C 313/2
- Samferdelsstatistikk 1965. – Transport and communication statistics 1965.** Oslo. 1967. Statistisk Sentralbyrå. 137 p.
Közlekedési és hírközlési statisztika, 1965.
I 40 C 153/1965
- The Scandinavian market 1967.** A statistical survey of the four Scandinavian countries. Publ. by the Nordfinans-Bank Zürich. Stockholm. 1967. Ervaco. 71 p.
A skandináv piac. A négy skandináv ország statisztikai áttekintése.
I 31 B 150/1967
- Statistika cena.** Uputstvo za snimajne cena. Beograd. 1966. Sav. Zav. za Statist. 45 p., 7 t.
Árstatistika Jugoszláviában.
15854
- Statistiques électricité 1964.** Fasc. 1. – Electriciteitsstatistieken. Éd. par le Ministère des Affaires Économiques. Bruxelles. 1966. Administration de l'Énergie. 91 p., 17 t.
Villamosenergia-statisztika Belgiumban, 1964.
I 38 B 105/1964/1
- Suavet, T.:** Dictionnaire économique et social. 3e ed. rev. Paris. 1965. É.I. Ouvrières. 464, 12 p.
Gazdasági és társadalmi szótár.
12503
- A Tanácsok tevékenységéről 1966.** Bp. 1967. Stat. Kiadó soksz. 70 p.
(Központi Statisztikai Hivatal. Területi Főosztály kiadványa. 1967/2.)
I 1 B 703/
- Trade yearbook 1966.** Vol. 20. – Annuaire du commerce 1966. Vol. 20. – Anuario de comercio 1966. Vol. 20. Rome. 1967. FAO. XIII, 461 p.
FAO-kereskedelmi évkönyv, 1966.
I 32 B 172/1966
- Utenrikshandel 1964.** H.2. – 3. – External trade 1964. Vol. 2–3. Oslo. 1965. Statistisk Sentralbyrå. 2 db.
Norvégia külkereskedelmi statisztikája, 1964. (2–3. rész).
I 40 C 12/1964/2–3
- Vnesnjaja torgovlja SzSA.** Red. V. B. Naborov. Moszkva. 1965. Vnestorgizdat. 343 p.
Az Egyesült Államok külkereskedelme.
12893
- World grain trade statistics 1965/1966.** Exports by source and destination. Rome. 1966. FAO. 75 p.
A világ gabonakereskedelmi statisztikája, 1965–1966.
I 32 B 170/1965–66
- Wirtschaftsrechnungen, 1963/1964.** – Budgets familiaux. Nederland. Brüssel. 1966. Stat. Amt der Europ. Gemeinschaften. 299, 413 p.
Gazdasági számítások, családi költségvetések, Hollandia, 1963–1964.
I 38 B 131/3